LATVIEŠU VALODAS AĢENTŪRA

PĒTĪJUMA KOPSAVILKUMS

LATVIEŠU VALODAS AĢENTŪRA

PĒTĪJUMA KOPSAVILKUMS

UDK 81'272+314.15-024.64(474.3)
Mi 287

www.valoda.lv

AUTORI
Māris Baltiņš, Dzintra Hirša, Gunta Kļava, Kristīne Motivāne, Jānis Valdmanis,
Andrejs Veisbergs

REDAKTORE
Gunta Kļava

DIZAINS un MAKETS
Zane Ernštreite

Šis kopsavilkums ir veikts, pārstrādājot un papildinot pētījumu „Migrācijas ietekme uz valodas vidi Latvijā"
(Latviešu valodas aģentūra. Rīga: Zinātne, 2009. 143 lpp.)

© Latviešu valodas aģentūra, 2012
© Autori, 2012
© Zane Ernštreite, 2012

ISBN 978-9984-815-74-9

SATURS

7
Ievads. ***J. Valdmanis***

9
1. Iedzīvotāju migrācijas radītās pārmaiņas valodas situācijā
un valodas politikas īstenošanā.
G. Kļava, K. Motivāne

15
2. Migrācija un valoda – attiecību vēsture Latvijā.
Dažas vēsturiskas paralēles ar 20. gadsimta sākumu.
M. Baltiņš

23
3. Migrācijas izaicinājumi valodas politikai Latvijā. Vēsturisks apskats.
Dz. Hirša

33
4. Migrācijas politika Eiropas Savienības kontekstā.
G. Kļava, K. Motivāne

39
5. Migrācija un valodas politika Latvijā pēc iestāšanās Eiropas Savienībā.
Dz. Hirša

45
6. Migrācija un integrācija.
G. Kļava

49
7. Migrācija un valoda.
Dz. Hirša, G. Kļava, A. Veisbergs

53
8. Izglītības loma imigrantu un viņu bērnu integrācijas procesā:
citu valstu pieredze Latvijai.
K. Motivāne

59
Nobeigums

63
Literatūras saraksts

IEVADS

Migrācija jeb iedzīvotāju pārvietošanās pasaulē nekad nav bijusi tik plaša un daudzveidīga kā mūsdienās, arī migrācijas iemesli un cēloņi ir visdažādākie – ekonomiski, sociāli, politiski.

Strauji augošā starptautiskā migrācija pēdējā pusgadsimta laikā ir radījusi pamatotu satraukumu un nemieru, bažas par nacionālas valsts tradīcijām un pamattautas identitāti savā valstī. Tāpēc, pieaugot migrācijas apjomam, pieaug arī pretošanās tai, un valstu valdības nonāk pie īpašas migrācijas politikas veidošanas.

Migrācijas politika ir cieši saistīta ar valodas politiku valstī. Eiropas valodu un kultūru daudzveidība tiek uzskatīta par milzīgu konkurētspējas priekšrocību. Tas liek pievērst aizvien lielāku uzmanību Eiropas valstu imigrantu valodām, izstrādāt ļoti izsvērtu un detalizētu valodas politiku katrā valstī, jo Eiropas valstu valodas situācijas ir visai atšķirīgas. Valodu hierarhija veidojama, paredzot oficiālās vai valsts valodas un minoritāšu valodu, kā arī svešvalodu lietojumu nozīmīgākajās valodas funkcijās un izglītības sistēmā.

Valodas prasme ir būtiskākais priekšnoteikums sekmīgai savstarpējai saziņai. Tradīcijas un ieražas, tautas priekšstatu veidu un noteiktu pasaules skatījumu var apgūt, arī attieksme pret valsts un tautas vērtībām migrantiem veidojas tikai ar valodas palīdzību integrācijas procesā, valoda tiek uzskatīta par pirmo un galveno integrācijas veidu un līdzekli. Tieši valodas barjera rada principiālas problēmas, kurām Eiropas Savienības valstīs tiek meklēti risinājumi, kas atzīts arī EDSO pētījumā – galvenā integrācijas problēma ir valodas barjera, un mūsdienās tā kļūst arvien aktuālāka.

Šo problēmu, no vienas puses, rada objektīvie apstākļi. Pēc nesenās paplašināšanās Eiropas Savienības 27 dalībvalstīs dzīvo vairāk par 500 miljoniem iedzīvotāju, un šajās valstīs ir 23 oficiālās ES valodas, dažas no tām ir starptautiskās saziņas valodas, ko plaši lieto pasaulē. Turklāt plašais un daudzveidīgais valodu klāsts vēl papildinājies ar imigrantu ierašanos Eiropā – dati liecina, ka ES pašlaik dzīvo vismaz 175 tautību cilvēki.

Valodu daudzveidības respektēšana ir ES pamatvērtība, un daudzvalodības veicināšana ir ES valodas politikas pamats. Taču atbildes reālas rīcības veidā ir dalībvalstu kompetencē. Valodas politiku veido un īsteno katra dalībvalsts, vienlaikus veicot transnacionālu valodas politikas koordināciju.

Lai palīdzētu izvērtēt integrācijas procesa pozitīvos un negatīvos faktorus, palīdzētu jaunas, adekvātas sociālās politikas un ekonomisko risinājumu izveidē un īstenošanā (ņemot vērā pēdējās tendences migrācijas procesos un latviešu tautas skaitliskā sastāva samazināšanos), kā arī lai nepieļautu tautas un valodas ilgmūžībai nelabvēlīgo norišu turpināšanos, ir īstenots šis pētījums.

Vienlaikus jānorāda, ka autoru izstrādātais darbs ir zinātnisks pētījums, kas skata imigrācijas jautājumus galvenokārt valodas un integrācijas aspektā.

Jānis Valdmanis,
Latviešu valodas aģentūras direktors

1. IEDZĪVOTĀJU MIGRĀCIJAS RADĪTĀS PĀRMAIŅAS VALODAS SITUĀCIJĀ UN IZAICINĀJUMI VALODAS POLITIKAS ĪSTENOŠANĀ

Lingvistiskā aina pasaulē ir mainījusies līdz ar cilvēces attīstības gaitu, un „nepārtraukti ir risinājušies valodu konverģences un diverģences procesi",[1] resp., dažāda veida valodas pārmaiņas dažādos līmeņos. Valodu (vai valodas paveidu) kontaktiem atšķirīgos apstākļos un vidē var būt dažādas sekas jeb rezultāti, piemēram, bilingvisms, valodas nomaiņa, valodas nāve, pidžinvalodas veidošanās u.tml. Viens no aktīvākajiem valodu kontaktu izraisītājiem mūsdienās ir iedzīvotāju migrācija, kas pēc būtības nav jauna parādība un ko veicina 20. gs. beigu un 21. gs. pasaules brīvā tirgus princips; brīvās pārvietošanās iespējas; brīva piekļuve informācijai, kas sekmē psiholoģisko robežu starp valstīm nojaukšanu; kā arī patērētāja kultūras nostiprināšanās (resp., ja man nav labi šeit, es dodos citur).

Migrācijai[2] kā sociālekonomiskai parādībai ir virkne teorētiski un praktiski būtisku lingvistisku nospiedumu. Migrācija ir iedzīvotāju pārvietošanās, ko izraisa dažādi cēloņi. Iedzīvotāju pārceļošanu jau vēsturiski veicinājusi gan jaunu zemju atklāšana un apgūšana, gan vēlēšanās atrast ērtākus dzīves un labākus darba apstākļus, gan dažādi politiski notikumi – kari, kolonizācijas u. c. Protams, arī daudziem mūsdienu notikumiem saknes meklējams vēsturē – kultūrās, demogrāfiskajos, ģeogrāfiskajos u. c. faktoros. Rezultātā daudzās valstīs ir izveidojusies liela etniskā dažādība un pastiprinājusies transnacionālā saikne starp valsti un sabiedrību.

Mūsdienās migrāciju galvenokārt izraisa sociālie (dzīvesveida maiņa, izglītības līmeņa celšana u. c.), ekonomiskie (ienākumu palielināšana, mājokļu un dzīves apstākļu uzlabošana u. c.), militārie (okupācija, evakuācija u. c.) un politiskie (politiskie, nacionālie, rasu, reliģiskie spaidi u. c.) cēloņi. Starptautiskā migrācija vēl nekad nav bijusi tik sociālekonomiski un politiski nozīmīga kā šobrīd. Nekad agrāk politisko lēmumu pieņemšanas procesā migrācijas jautājumiem netika pievērsta tik pastiprināta uzmanība.[3]

Īpaši Rietumeiropas vēsturē pēc Otrā pasaules kara notika globālas pārmaiņas ne tikai robežu izvietojumā, izmainījās arī kultūras standarti. Starptautiskā kustība un globalizācijas procesi izraisīja arvien lielākas šaubas par nacionālajiem simboliem, politiku, tradicionālajām vērtībām un institūcijām (šī vārda plašākajā nozīmē).[4] Augošā starptautiskā migrācija un darbaspēka mobilitāte Eiropā kopš 20. gs. 50. gadiem pastiprināja uztraukumu un bažas par katras nacionālas valsts tradīcijām,

[1] Druviete, I. *Latvijas valodas politika Eiropas Savienības kontekstā*. Rīga, 1998. 11. lpp.

[2] Migrācija (latīņu val. – *migratio*) – pārvietošanās. Pārvietošanās, pārcelšanās no vienas vietas uz citu; cilvēku ieceļošana valstī vai izceļošana no tas (ārējā migrācija), pārvietošanās pa valsts iekšieni (iekšējā migrācija). No: *Svešvārdu vārdnīca*. 3. izd. Rīga : Jumava, 2007. 480. lpp.

[3] Castles, S., Miller, M., J. *The Age of Migration. International population movements in the modern world*. Palgrave Macmillan, 2009. P. 299.

[4] Schandevyl, E. Immigrants and the Brussels Labor Movement: Activism, Integration, and Exclusion since 1945. In: *Migration and Activism in Europe since 1945*. Ed. W. Pojmann, Palgrave Macmillan, 2008. P. 129.

tautas identitāti un spēju saglabāt valodu. Tādēļ ir arī izskaidrojama daudzu Eiropas Savienības (ES) valstu lēnā un politiskām diskusijām bagātā migrācijas politikas veidošana.

Neraugoties uz migrācijas kustības pieaugumu un faktoriem, kas to veicina, pieaug arī sabiedrības vēlme pretoties migrācijai – liela daļa iedzīvotāju valstīs, kurās ierodas daudz imigrantu, iebilst turpmākai imigrantu uzņemšanai. Valdības reaģē dažādi – izstrādā un pieņem stratēģijas, kas vērstas uz migrācijas plūsmu samazināšanu un/vai pārtraukšanu (aizliedzot iebraukšanu u. tml.); citos gadījumos ir veiktas masu deportācijas un repatriācijas. Valdību iespējas regulēt un ietekmēt starptautisko migrāciju atšķiras; tāpat atšķiras arī veidi, kā tiek apkarota nelegālā migrācija.[5]

Arī Eiropas valstu lingvistiskie modeļi un situācijas ir ļoti kompleksas un balstītas uz katrā valstī esošo valodas vidi un situāciju. Dažādās valodas ir Eiropas bagātība, un ES daudzvalodība un kultūru daudzveidība tiek uzskatīta par milzīgu konkurētspējas priekšrocību. Pēdējo gadu desmitu migrācijas tendences īpašu uzmanību liek pievērst Eiropas valstu imigrantu valodām un iebraukušo integrācijai vietējās sabiedrībās. Piemēram, 2006. gadā veiktajā pētījumā „Programme for International Student Assessment" ir secināts, ka arvien pieaug to skolēnu skaits (pētījumā tika iekļauti 15 gadus veci skolēni), kas mājās runā valodā, kas nav oficiālā valsts valoda. Kopumā 27 ES valstīs tādi ir 7,4%. Vislielākais šādu skolēnu skaits ir vāciski runājošajā Beļģijas kopienā (25%), Slovākijā (15%), Spānijā (14%) un Itālijā (12%).[6] Būtisks ir pētījumā secinātais, ka diezgan liela daļa skolēnu mājās runā valodā, kas nav kāda vietējo iedzīvotāju valoda, piemēram, Luksemburgā (24%) un Lihtenšteinā (12%), tātad šie skolēni ir imigrantu pēcteči. Šie fakti pierāda migrācijas straujo un apjomīgo pieaugumu un izplatību.

Pieaugošas mobilitātes un migrācijas kontekstā ir svarīgi, lai cilvēki **apgūtu savu mītnes valstu valodas**, tādējādi spējot sekmīgi integrēties sabiedrībā. **Turklāt tieši pašām dalībvalstīm ir jābūt galvenajām lēmumu pieņēmējām par valodas politiku**.

Kāpēc ir aktuāli analizēt migrācijas procesus un to ietekmi uz valodu?

Mobilitāte, vienalga, kādā virzienā, atstāj graujošu ietekmi uz tradicionālo dzīvesveidu. Iedzīvotāju kustība starp dažādiem reģioniem pastāvīgi un regulāri ietekmē arī valodisko uzvedību un noturību. Līdz ar migrācijas regulāru pieaugumu būtiski ir mainījusies sociolingvistiskā situācija.[7] Var apgalvot, ka globalizācijai un tās radītajai migrācijai, kosmopolītismam, robežu paplašināšanai u. tml. ir cieša saistība ar valodas un identitātes pārmaiņām dažādos veidos.

Pieminēsim dažus svarīgus faktorus, kas mudina pievērsties migrācijas analīzei valodas situācijas kontekstā:

1. Šobrīd ir ap 214 miljoniem cilvēku (tas ir, apmēram 3,1% pasaules iedzīvotāju), kas dzīvo ārpus valsts, kurā dzimuši. Tas nozīmē – katrs 33. cilvēks pasaulē ir migrants.[8]

2. ES iedzīvotāju skaits no 1960. gada regulāri pieaug, un 2009. gadā iedzīvotāju skaits bija vairāk nekā 499 miljoni (salīdzinājumam 2000. gadā tie bija ap 480 miljoniem). 80% no iedzīvotāju pieauguma 2007. gadā veido migranti, kas lielākoties Rietumeiropas valstīs ir kā risinājums iedzīvotāju izteikti negatīvajam dabīgajam pieaugumam (iedzīvotāju mirstība ir lielāka par dzimstību).

3. Dažādu pasaules valstu problēmas valsts valodas situācijā un lietojuma vidē, kas radušās aktīvas darbaspēka migrācijas rezultātā (geto, noslēgtās kopienas, imigrantu nabadzība un tās radītā noziedzība u. c.).

4. ES trūkst vispārēju nacionāla līmeņa pasākumu, lai uzlabotu migrantu piemērotību darba tirgum, pirmām kārtām tā ir nepietiekama attiecīgās valsts valodas apguve. Cerība, ka šīs problēmas var nokārtoties pašas par sevi, nav attaisnojusies.

[5] Castles, S., Miller, M., J. *The Age of Migration. International population movements in the modern world.* Palgrave Macmillan, 2009. P. 300.

[6] *Key Data on Teaching Languages at School in Europe*. Eurydice network, 2008 Edition. P. 20.

[7] Das, A. K. Survival and Maintenance of Regional Languages in the New Europe: Consequences of Expansion and Changing Demography. In: *Reģionālās valodas mūsdienu Eiropā*. Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. Rēzekne, 2004. 152. lpp.

[8] *Facts & Figures. Global Estimates and Trends* [tiešsaiste]. [Skatīts 15.01.2011.]. Pieejams: *http://www.iom.int/jahia/Jahia/about-migration/facts-and-figures/lang/en.*

5. Valodas prasme vai drīzāk neprasme pilnīgi noteikti nav traucēklis migrācijas ierobežošanai.

Esošās migrācijas tendences liecina, ka starptautiskā migrācija ir kļuvusi par globālu fenomenu un vienu no 21. gs. raksturojošām iezīmēm, ko nevar ignorēt. Arvien pieaug to valstu skaits, ko skārusi imigrācija, emigrācija vai abas, notiek arī intensīva iedzīvotāju starpvalstu kustība, kas skaidrojama ar globalizācijas vispārīgajām tendencēm.

Demogrāfiskās situācijas tendences pasaulē un Latvijā

Saskaroties ar migrāciju kā ekonomisku problēmu risinājumu, tajā pašā laikā jāuzsver arī demogrāfiskās situācijas negatīvās tendences, īpaši augsti atīstītajās valstīs. Rietumeiropas valstis aizvien vairāk uztrauc nācijas straujā novecošanās un dzimstības rādītāji vēl aizvien ir pārāk zemi un nepietiekami. Lai stimulētu valstu demogrāfisko attīstību, par vienu no risinājumiem tiek uzskatīta starptautiskā migrācija (piemēram, Lielbritānijā, Spānijā u. c. valstīs tieši imigrācijas pieaugums nodrošina arī iedzīvotāju pieaugumu).[9] Migranti tiek uztverti ne tikai kā ražošanas spēks, bet viņi ir arī iedzīvotāju reprodukcijas veicinātāji.

Līdzīgi kā daudzām citām „jaunajām" Eiropas Savienības dalībvalstīm Latvijai raksturīga situācija, ka tā ir galvenokārt darbaspēka emigrācijas avots, tomēr ir arī mēģinājumi emigrācijas radīto darbaspēka trūkumu risināt ar imigrācijas palīdzību. Starp emigrāciju un imigrāciju valda savstarpēja sakarība – darbaspēka emigrācija rada darbaroku trūkumu, kuru uzņēmēji tiecas aizvietot ar darbaspēka importa palīdzību. Ekonomisko migrantu atgriešana dzimtenē ir viens no efektīvākajiem veidiem darbaspēka tirgus papildināšanā, taču diemžēl tas nav iespējams, nenovēršot tos ekonomiskos cēloņus, kādēļ migrācija ir notikusi – bezdarbs, nabadzība, nepietiekams atalgojums, izglītības iespēju un sociālo labumu trūkums u. c.

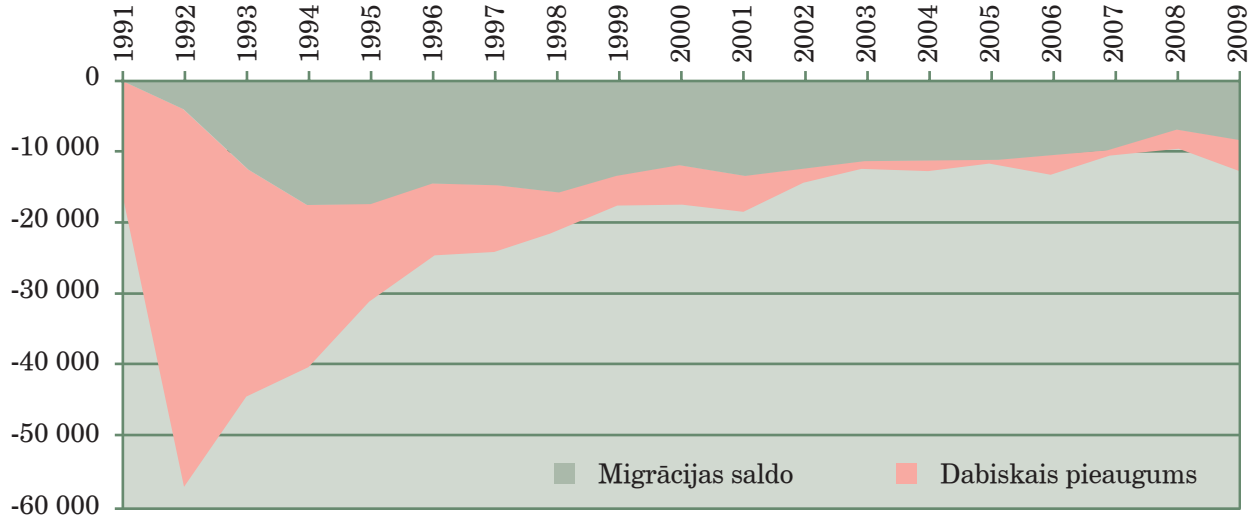

1. att. **Iedzīvotāju skaita izmaiņas Latvijā un tā ietekmējošie faktori 1991.–2009. gadā**. Dati: LR Centrālās statistikas pārvalde. *Demogrāfiskās statistikas galvenie rādītāji 2009. gadā: Informatīvais apskats* [tiešsaiste]. 2010, 1. lpp. [Skatīts 12.12.2010.]. Pieejams: *http://www.csb.gov.lv/dati/informativie-apskati-28307.html*

Jāuzsver, ka ikvienai valstij ir pamats uztraukties par savu iedzīvotāju masveida aizplūšanu. Latvijai šī problēma ir īpaši aktuāla kopš iestāšanās Eiropas Savienībā 2004. gadā, jo ir ļoti zems dzimstības līmenis un vērojama nācijas novecošanās. Lai arī šā brīža ekonomiskajā situācijā viesstrādnieku piesaiste Latvijas darba tirgum nav nepieciešama, jo valstī ir vērā ņemams bezdarba līmenis (2011. gada sākumā reģistrēts bezdarba līmenis – 14,2%)[10], nākotnē Latvijā gaidāms liels darbaspēka

[9] Salt, J. *Current Trends in International Migration in Europe*. Consultant's Report to the Council of Europe. March 2006. P. 23.

[10] LR CSP. *Nodarbinātība un bezdarbs*. Galvenie rādītāji [tiešsaiste]. [Skatīts 19.07.2011.]. Piejams: *http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/nodarbinatiba-un-bezdarbs-galvenie-raditaji-30263.html*.

deficīts. Šāda tendence bija manāma jau no 2005. līdz 2007. gadam, kad Latvijas ekonomika piedzīvoja ļoti strauju attīstību, un vienlaikus liela daļa iedzīvotāju emigrēja peļņas nolūkos uz citām ES valstīm (galvenokārt Lielbritāniju un Īriju).

Darbaspēka deficīta izraisīto problēmu risināšanas nolūkā Latvijas darba tirgum tika piesaistīts ārvalstu darbaspēks. Daudzi uzņēmēji[11] galvenokārt no būvniecības, transporta un sakaru nozares iebilda, ka salīdzinājumā ar citām ES valstīm Latvijai ir pārāk stingra un konservatīva imigrācijas politika un pārāk stingri ierobežojumi trešo valstu darba ņēmēju piekļuvei Latvijas darba tirgum. Kā atzinis pētnieks I. Indāns, kopš valstiskās neatkarības atjaunošanas visās trīs Baltijas valstīs ir dominējusi negatīvā pieeja migrācijas politikā: „Vēsturiski objektīvu iemeslu dēļ pēc PSRS sabrukuma Baltijas valstis centās ierobežot migrācijas procesus. Pēc Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā šāda pieeja vairs nav aktuāla. Tieši ekonomiskā attīstība liek mainīt migrācijas pieeju proporcijas."[12]

Veidojot valsts ilgtermiņa migrācijas politiku, jāņem vērā arī Latvijas vēsturiski nosacītā valodas situācija. Kā rāda Valsts valodas aģentūras (kopš 2009. gada – Latviešu valodas aģentūra) un Sabiedriskās domas pētījumu centra „SKDS" 2008. gadā veiktā Latvijas iedzīvotāju aptauja par attieksmi pret viesstrādniekiem (turpmāk – SKDS 2008, I), 80% respondentu ar cilvēkiem, kas pēc 1991. gada pārcēlušies uz dzīvi Latvijā ar mērķi strādāt, sazinās krievu valodā.

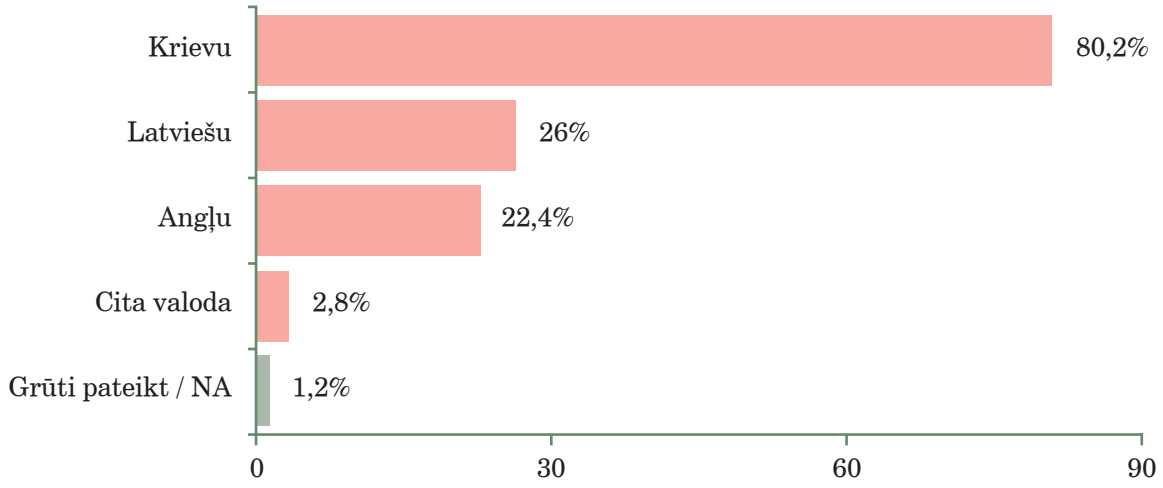

2. att. Latvijas iedzīvotāju saziņas valodas izvēle komunikācijā ar cilvēkiem, kuri pēc 1991. gada pārcēlušies uz dzīvi Latvijā. Dati: SKDS 2008, I

Arī paši viesstrādnieki atzinuši, ka Latvijā valsts valodas nezināšana nerada nekādas problēmas dzīvei un saziņai ar Latvijas iedzīvotājiem un iestādēm. Tas nozīmē, ka latviešu valodas lietojumu var būtiski apdraudēt viesstrādnieki no bijušajām PSRS republikām, kuriem krievu valodas prasme vēl joprojām ir laba vai apmierinoša. Lai izvairītos no krievvalodīgās iedzīvotāju daļas palielināšanās, valstij jāparūpējas gan par veiksmīgu viesstrādnieku integrācijas modeli uz valsts valodas pamata, gan arī par to, lai cilvēki justu cieņu pret valsti, kurā dzīvo.

[11] *Latvijas uzņēmēju aptauja*, 2006 [tiešsaiste]. [Skatīts 14.04.2009.]. Pieejams: *http://www.swedbank.lv/news/150606.php*.

[12] Indāns, I. *Baltijas valstu migrācijas politika: pārmaiņu laiks tuvojas* [tiešsaiste]. [Skatīts: 29.09.2007.]. Pieejams: *http://www.lv.lv/index.php?menu=doc&sub=komentars&id=163855*.

2. MIGRĀCIJA UN VALODA – ATTIECĪBU VĒSTURE LATVIJĀ. DAŽAS VĒSTURISKAS PARALĒLES AR 20. GADSIMTA SĀKUMU

Migrācijas procesi ir būtiska cilvēces vēstures daļa, kas vairāk vai mazāk intensīvi pastāvējusi visos laikos un būtiski iespaidojusi gan dažādu reģionu ekonomisko attīstību, gan to iedzīvotāju etnodemogrāfisko un lingvistisko vidi. Lai varētu detalizētāk skatīties uz šiem procesiem, nepieciešams nošķirt dažādus migrācijas veidus pēc to rakstura un ietekmes uz lingvistisko situāciju.

Kaut gan lielāki vai mazāki iedzīvotāju pārvietošanās procesi zināmi jau visā rakstītās vēstures gaitā, tomēr tos par emigrāciju sāka apzīmēt tikai Lielās Franču revolūcijas laikā 18. gadsimta beigās. Ar to sākotnēji saprasti vienīgi nesamierināmie karaļa varas un vecā režīma piekritēji, kuri nevēlējās palikt Francijā vai kuru dzīvībai tur draudēja briesmas.

Konceptuāli iespējams nošķirt 2 jēdzienus:

- brīvprātīgā migrācija, kas galvenokārt notiek labāku dzīves apstākļu meklējumos, bet dažos gadījumos var notikt arī kā vairīšanās no reliģiskiem un politiskiem spaidiem;
- piespiedu migrācija, kuru izraisa mērķtiecīgi īstenota politika, kas dažādā veidā sekmē dažu ļaužu grupu ieceļošanu noteiktā apvidū, bet citu – izceļošanu.

Šie procesi var norisināties stihiski vai arī tikt plānoti un vadīti (tad iespējams runāt gan par darbaspēka resursu plānošanu un izvietošanu, gan par kolonizāciju un etniskā sastāva apzinātu mainīšanu). Radniecīgi, bet ne identiski termini labprātīgai un piespiedu migrācijai ir ekonomiskā un politiskā migrācija, jo tie vairāk saistīti ar izceļošanas motivācijas raksturojumu, nevis ar nepieciešamību to darīt.

Atspoguļojot citu migrācijas dimensiju, varam runāt par pastāvīgu migrāciju, ja persona ieceļo vai izceļo ar mērķi apmesties kādā vietā uz pastāvīgu dzīvi, vai temporālo migrāciju, kad izceļošana vismaz sākotnēji paredzēta uz laiku (noteiktu darbu veikšanai vai izglītības iegūšanai). Raksturīgs temporālās migrācijas paveids ir sezonālā migrācija, kas tiklab var būt saistīta ar izglītības iestāžu ciklisko darbību vai ar darbiem noteiktos gadalaikos, tā arī ar atpūtu vasaras mēnešos. Tomēr labi zināms, ka daudzos gadījumos cilvēki, kas sākotnēji bija plānojuši izceļot uz neilgu laiku, apmetas šai vietā pavisam, turpretim daļa šķietami pastāvīgo izceļotāju vai to pēcteču tomēr atgriežas etniskajā dzimtenē.

Pieņemts iedalīt:

- iekšējā migrācija (nepārsniedzot valsts vai kādas mazākas administratīvās teritorijas ietvarus), kas Latvijas gadījumā līdz 1918. gadam būtu konkrēto latviešu tradicionāli apdzīvoto apvidu robežas Kurzemes, Vidzemes[13] un Vitebskas guberņā;

[13] Vēsturnieks Edgars Dunsdorfs savulaik ieteicis zviedru Vidzemi un Vidzemes guberņu Krievijas impērijā (*Livland, Livländische Gouvernement, Лифляндская губерния*) precīzāk dēvēt par Lielvidzemi, jo tajā ietilpa arī pieci Dienvidigaunijas apriņķi un Igaunijas salas, lai to jēdzieniski nošķirtu no Vidzemes kā Latvijas novada, tomēr tradicionāli šo guberņu mēdz dēvēt par Vidzemes guberņu.

• ārējā migrācija, kura aptver izceļošanu uz citām valstīm (vai attālām administratīvām teritorijām lielvalsts ietvaros) un ieceļošanu no tālienes.

Šis process lielākoties ir individuāls, skar tikai konkrētu personu vai ģimeni, taču arī šajos gadījumos migrācijas motivāciju un tās galamērķi lielākoties nosaka citu indivīdu pieredze, tāpēc katrs šāds gadījums parasti ir aplūkojams plašākā sabiedriskā kontekstā.

Kā īpašu, atsevišķi skatāmu problēmu var aplūkot iedzīvotāju masveida migrāciju lielu politisku satricinājumu rezultātā, kas savā galējā izpausmē (tad to var dēvēt par etnisku tīrīšanu) var novest pat pie gandrīz pilnīgas iedzīvotāju sastāva nomaiņas. Plašas ļaužu grupas, kas politisku satricinājumu dēļ bijušas spiestas atstāt savu dzimteni, mēdz pamatoti dēvēt par bēgļiem, bet organizētā tautas daļa, kas šo procesu rezultātā bijusi spiesta izceļot, bieži vien kļūst par politisku emigrāciju vai trimdu.

Milzīgās Latvijas (it īpaši Kurzemes un Zemgales) iedzīvotāju masas 1915. un vēlākajos gados bija spiestas atstāt savas mājvietas un doties svešumā. Šos cilvēkus tad gan oficiāli, gan presē dēvēja par bēgļiem, bet viss šis laikmets (līdz pat 1922. gadam) pazīstams ar nosaukumu „bēgļu laikmets". Tiek lēsts, ka pavisam Pirmā pasaules kara laikā Latvijas teritoriju atstāja aptuveni viens miljons cilvēku, to skaitā bija visai daudz nelatviešu. Jautājums par ārpus dzimtenes nonākušās tautas daļas apzīmējumu krasi saasinājās pēc Otrā pasaules kara, kad aptuveni 250 000 latviešu bija atstājuši dzimteni, lai paglābtos no otrreizējās padomju okupācijas. Iesākumā pēc analoģijas šos cilvēkus turpināja dēvēt par bēgļiem vai pārvietotajām personām, taču vēlāk vismaz publicistikā ārpus Latvijas biežāk tika rakstīts par latviešu trimdu, bet Latvijā – par emigrantiem vai tautiešiem ārzemēs. Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas kādu laiku bija terminoloģiskas neskaidrības (jo trimdu radošo ārējo apstākļu vairs nebija), tomēr pēdējos gados aizvien konsekventāk praksē ieviešas apzīmējums „latviešu diaspora", to lietojot kā virsklases apzīmējumu visām latviešu grupām, kas dažādos laikos un dažādu motīvu vadītas apmetušās uz dzīvi ārpus Latvijas.

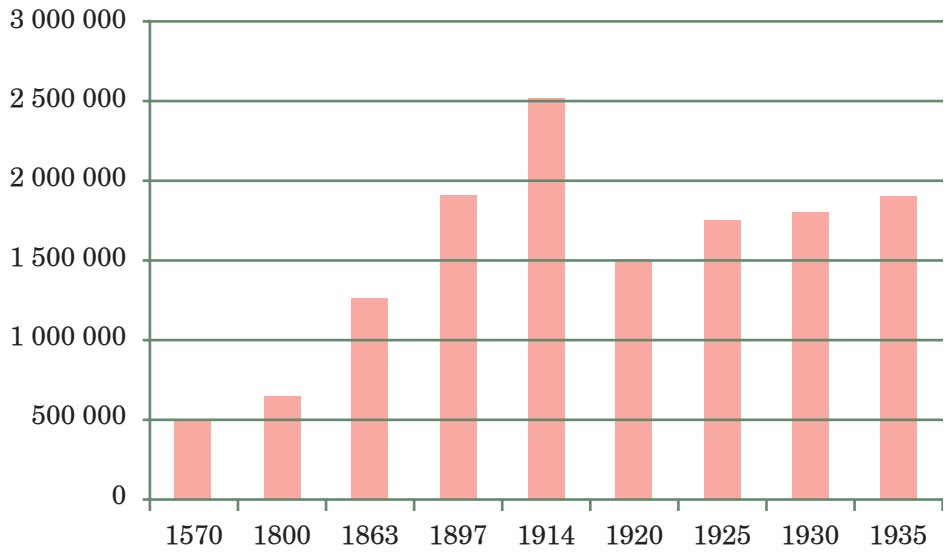

3. att. Iedzīvotāju skaits Latvijā laikā no 1750. līdz 1935. gadam[14]

Vēstures gaitā iespējams pamanīt daudzas likumsakarības, kas raksturīgas migrācijas procesiem visā pasaulē (piemēram, iedzīvotāju pakāpeniska koncentrēšanās pilsētās jeb urbanizācija), bet **šiem procesiem vienmēr piemīt arī daudzas specifiskas iezīmes, kuras raksturīgas konkrētam reģionam vai nācijai un ir saistītas gan ar politisko un sociālo vēsturi, gan ar tautas mentalitātes īpatnībām**. Mēģinot skatīt šos procesus Latvijā, jāatceras, ka tajos allaž nāksies kombinēt teritoriālo (migrācijas procesi Latvijas teritorijā) un etnisko (latviešu tautas vai latviešu valodas runātāju mig-

[14] Skujenieks, M. *Latvijas statistikas atlass XX*. Rīga : Valsts statistiskā pārvalde, 1937 [tiešsaiste]. [Skatīts: 15.05.2010.]. Pieejams: *http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/dati/04_iedzivotaji.pdf*.

rācija) principu. Turklāt šos procesus un to ietekmi var aplūkot gan īstermiņa perspektīvā (piemēram, sezonāla migrācija izglītības iegūšanas vai sezonas darbu dēļ), gan kā ilgtermiņa norises, kas būtisku iespaidu atstāj vienas vai vairāku paaudžu nomaiņas laikā.

Migrācijas procesi būtiski ietekmējuši Latvijas iedzīvotāju sastāvu un pašu latviešu nācijas veidošanās procesu visā tās rakstītās vēstures laikā. Lai atminamies kaut vai nozīmīgas seno zemgaļu daļas aizceļošanu uz Lietuvu 13. gadsimtā (šis process notika vairākos viļņos, bet visplašāk tas bija Nameiša vadībā 1281. gadā un pēc pēdējās zemgaļu sacelšanās 1290. gadā[15]), kas, visdrīzāk, atstāja būtisku iespaidu uz vidus dialekta veidošanos. Tāpat iekšējā migrācija divu paaudžu laikā ļāva kompensēt Ziemeļu kara un Lielā mēra radīto iedzīvotāju skaita krišanos Vidzemes rietumu daļā 18. gadsimta sākumā[16] un būtiski veicināja palikušo Gaujas un Salacas lībiešu asimilāciju, jo viņu apdzīvotajos apvidos postījumi bija sevišķi smagi.

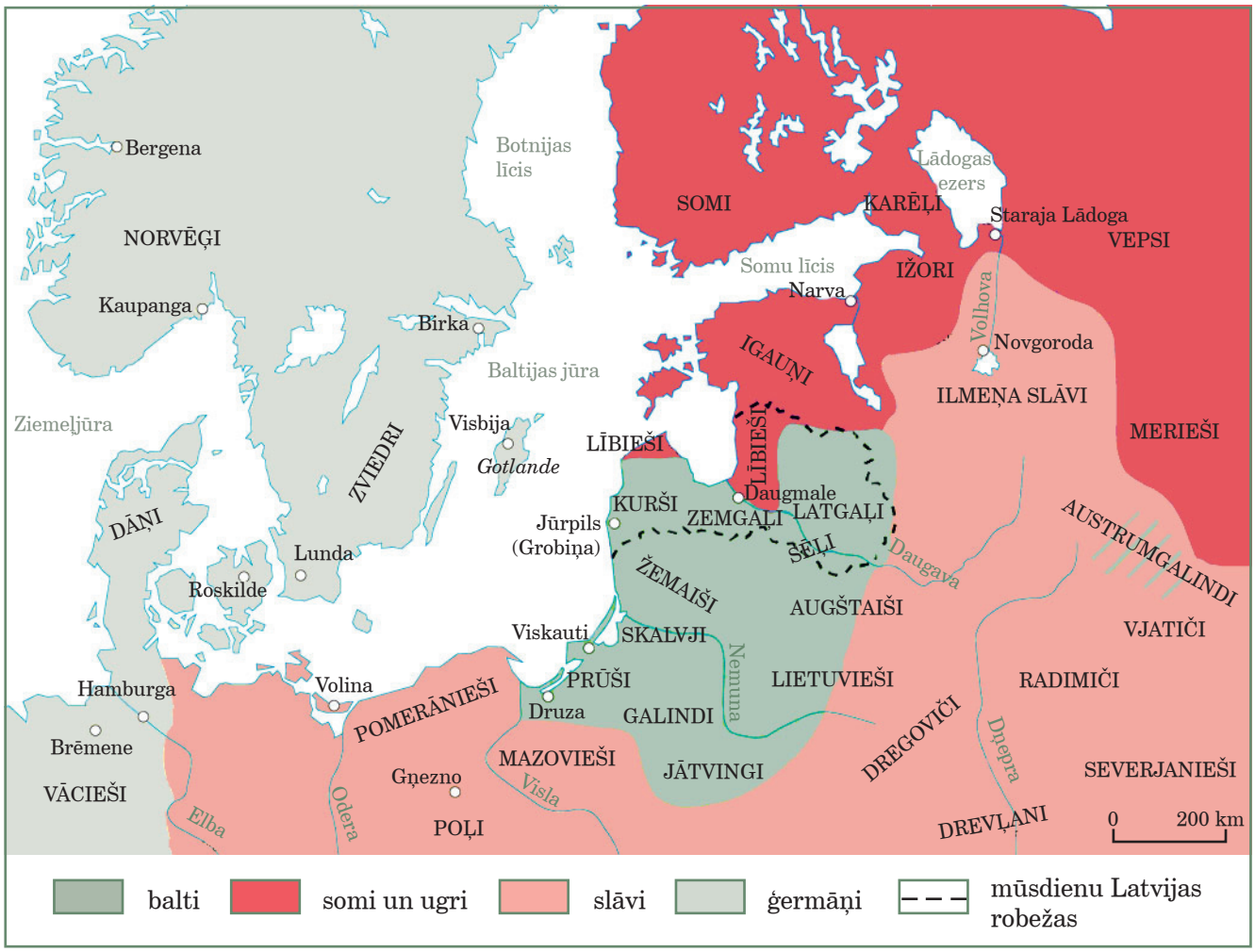

4. att. Baltu un kaimiņu ciltis Eiropā 9.–11. gs.[17]

Tomēr, runājot par valodas vidi, un tās pārmaiņām būtu svarīgi analīzi ierobežot tikai ar aptuveni pēdējiem 170 gadiem (resp., sākot ar 19. gadsimta otro trešdaļu), kad gan drīzā tautiskā atmoda, gan aktīvāka Krievijas impērijas politika Baltijas provinču savdabības mazināšanā, gan moderno transporta līdzekļu (it īpaši dzelzceļa un okeāna tvaikoņu) izveide šos procesus būtiski intensificēja. Jāuzsver, ka arī pēc dzimtbūšanas atcelšanas Kurzemē (1817. gadā) un Vidzemē (1819. gadā) zemnieku kārtai piederīgajiem, šajā grupā bija vairāk nekā 95% visu

[15] Šterns, I. *Latvijas vēsture (1180–1290): krustakari*. Rīga : Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2002. 734 lpp.

[16] Bērziņš, J. Mēra postījumi Vidzemē 1710. gadā. No: *Valsts Arhīva Raksti*. B. sērija. Nr. 1. Rīgā, 1935. 167.–233. lpp.

[17] *Vēstures atlants Latvija Eiropā* [tiešsaiste]. Rīga, 2008. [Skatīts: 12.03.2011.]. Pieejams: *http://www.omip.lv/kartes*.

latviešu, joprojām pastāvēja pārvietošanās ierobežojumi, kas tiem neatļāva atstāt dzimtās guberņas robežas, kaut gan arī šajā laikā bija vērojama pārcelšanās uz kaimiņu (Kauņas, Pleskavas un Vitebskas) guberņām pārmērīgo klaušu dēļ.[18]

Par pirmo plašāko labprātīgās ekonomiskās migrācijas piemēru latviešu tautas vēsturē varētu uzskatīt tā dēvēto 1841. gada kustību, proti, aktīvu zemnieku vēlmi izceļot uz tā dēvētajām „siltajām zemēm" (ar to saprotot Dienvidkrieviju un Dienvidukrainu). Vienlaikus diezgan plašos Vidzemes apvidos sākās latviešu pāreja pareizticībā, naivi cerot, ka šādā gadījumā piederība „cara ticībai" pasargās viņus no zemes īpašnieku pāridarījumiem un dos lielākas cerības kaut kur ārpus dzimtenes iegūt zemi. Kaut gan cara administrācijas represiju dēļ reālo izceļotāju bija maz, tomēr tas aktīvi apliecināja zemnieku vēlmi meklēt citas dzīves vietas labklājības meklējumos, taču tas arī 19. gadsimta 40. gadu otrajā pusē noveda pie tādu tiesību aktu pieņemšanas, kas ļāva zemniekiem brīvāk mainīt savu dzīves vietu un ieceļot gan pilsētās, gan pārcelties uz dzīvi citā guberņā. Raksturojot šo procesu, Marģeris Skujenieks jau 1930. gadā rakstīja, ka „masu emigrācija vienmēr pierāda, ka sabiedrība sirgst ar nopietnu sociālu slimību".[19] Turklāt viņš skaidri noraidīja kā neloģisku un aplamu apgalvojumu, ka pie plašas emigrācijas visbiežāk novedot pārapdzīvotība, jo Latvijas teritorijā nekad nav bijis vērojams liels iedzīvotāju blīvums, turklāt arī citu valstu pieredze liecināja, ka pie lēmuma par emigrāciju nebūt biežāk nenonāk visblīvāk apdzīvoto teritoriju iedzīvotāji. Līdz ar to viņš secināja, ka arī Latvijas laukos 19. gadsimta vidū zemniekus domāt par emigrāciju spieda nesakārtotās agrārās attiecības un darba trūkums (jo racionālāka saimniecība mazināja vajadzību pēc algotiem laukstrādniekiem), nevis pārmērīgs iedzīvotāju skaits.

Vienlaikus ar zemnieku emigrāciju uz lauku apvidiem (19. gs. 60. gados K. Valdemārs aicināja latviešu zemniekus braukt dzīvot uz Novgorodas guberņas retāk apdzīvotām vietām) bija vērojama arī samērā intensīva migrācija ne vien uz lielākajām Latvijas pilsētām (Rīgu, Jelgavu, Liepāju u. c.), bet arī uz abām Krievijas impērijas galvaspilsētām (Maskavu un Pēterburgu), kurās laika gaitā izveidojās visai prāvas latviešu kolonijas. Ja iesākumā izceļotāji bija galvenokārt visai maz izglītoti laucinieki, kas svešatnē meklēja vienkāršus fiziskus darbus, tad vēlāk, pieaugot kopējam tautas izglītības līmenim, iezīmējās parādība, ka izceļotāju vidū aizvien noteiktāk pieauga labāk izglītoto un pat studijas beigušo īpatsvars. Tas bija izskaidrojams gan ar Baltijas vāciešu vēlmi paturēt daudzas brīvās profesijas (it īpaši ārstu un mācītāju) un pašvaldību ierēdņu vietas vācu rokās, gan ar pieaugošo cariskās Krievijas rusifikācijas politiku, kas ietvēra arī tendenci ierobežot nekrievu nācijām karjeras iespējas viņu etniskajā teritorijā, bet vilinot ar ienesīgām vietām citās valsts daļās.

Ja līdz 1905. gada revolūcijai rusifikācija galvenokārt skāra izglītības iestādes, vietējo pārvaldi un tiesas, tad pēcrevolūcijas laikmetā īpaši tika veicināta iedzīvotāju sastāva nomaiņa, kaut gan tas būtu saistīts ar lieliem izdevumiem un uz saimnieciskās attīstības rēķina. Šo procesu, kura aculiecinieks viņš bija pats un kurš jau reāli apdraudēja latviešu nācijas eksistenci, labi raksturojis M. Skujenieks: „Pirms kara spriedums par latviešu tautas likteni bija parakstīts. Visai Krievijai bija jākļūst krieviskai. Viens cars, viena ticība – viena tautība – tāda bija Pēterpils valdības vadošā doma. Visiem līdzekļiem bija sekmēta latviešu izceļošana uz visdažādākajiem Krievijas apgabaliem un tajā pašā laikā ieveda Latvijā krievu kolonistus. Ierēdņu milzīgais vairākums – nerunājot nemaz par augstākiem – arī zemākie, kā policijas kārtībnieki, sliežu bīdītāji, mežsargi valsts mežos, visur pēdējos Krievijas virskundzības gados katrā vakantā vietā iecēla tikai krievus."[20]

Rusifikācijas politika īpaši spilgti izpaudās Latgalē, kur pēc 1863. gada poļu dumpja kroņa zeme apzināti tika pārdota gandrīz vienīgi kolonistiem no Krievijas, tādēļ samērā īsā laikā krievu tautības iedzīvotāju skaits tur pieauga gandrīz septiņas reizes. Ja 19. gadsimta vidū Vitebskas guberņas latviešu apdzīvotajos apriņķos dzīvoja aptuveni 20 000 krievu, no kuriem krietna daļa bija jau pirms ilgāka

[18] Švābe, A. *Latvijas vēsture 1800–1914*. Stokholma : Daugava, 1958. 120. lpp.
[19] Skujenieks, M. *Latvieši svešumā un citas tautas Latvijā. Vēsturiski statistisks apcerējums par emigrāciju un imigrāciju Latvijā*. Rīga: Valters un Rapa, 1930. 140. lpp.
[20] Turpat, 140. lpp.

laika ieceļojušie vecticībnieki, tad jau 1897. gada tautas skaitīšanā iegūti dati par 144 324.[21] Līdzīga rakstura plāni tika gatavoti arī par Kurzemi, paredzot zemes iegādē būtiskus atvieglojumus ienācējiem no Krievijas, bet vienlaikus latviešu vidū izplatot aģitācijas materiālus par iespējām izdevīgi iegādāties zemi Sibīrijā vai dažādās Krievijas guberņās.

Kopumā jau šajā laikā vērojama savdabīga emigrējošo latviešu sociālā noslāņošanās: uz Sibīriju un Krievijas guberņām visbiežāk izbrauca laucinieki, lai veidotu savas saimniecības, Krievijas lielpilsētās bija pārstāvēti visdažādākie sabiedrības slāņi, tomēr tur relatīvi lielāka loma bija izglītotajām aprindām un kvalificētiem strādniekiem, pirmie emigranti ASV galvenokārt bija cēlušies no laukstrādniekiem, bet vairumā gadījumu tur kļuva par rūpnīcu strādniekiem pilsētās. Savukārt Vakareiropā iebraukušie latvieši galvenokārt nāca no 1905. gada revolūcijas politisko emigrantu vidus un pārstāvēja visdažādākos sabiedrības slāņus. Kaut gan šīs grupas bija visai atšķirīgas, tomēr zināms to viendabīgums ļāva viņiem veidot savas sabiedriskās organizācijas un draudzes, kas vismaz daļēji spēja uzturēt valodas vidi svešumā. Šai ziņā grūtāk klājās cariskās Krievijas valsts pārvaldē nodarbinātajiem, jo daudzi no viņiem izolēti dzīvoja visdažādākās vietās, kur par valodas kaut relatīvas vides nodrošināšanu nebija iespējams runāt.

Apzinoties 1897. gada Krievijas tautas skaitīšanas datu ierobežotību, M. Skujenieks uzskatīja, ka Krievijas impērijā ārpus etniskās teritorijas dzīvojošo latviešu skaits (112 322 no pavisam 1 435 937, proti, katrs gandrīz divpadsmitais latvietis) nav īpaši precīzs, jo tajā iekļauti gan Vidzemes guberņas igauņu apriņķos (tagadējās valsts robežās), gan Kauņas guberņā dzīvojošie latvieši, gan arī ārpus dzimtenes dzimušie bērni, no kuriem daudzi bija dzimuši jauktās laulībās.[22] Tomēr viņš bija spiests atzīt, ka šis skaitlis turpināja augt, un tieši pirms Pirmā pasaules kara sākuma Krievijā ārpus Latvijas mita aptuveni 225 000 latviešu. Turklāt visi dati rādīja, ka starp izceļotājiem visos laikos bija nepārprotams vīriešu pārsvars, kas, domājams, izskaidrojams ar visai nelielo ekonomiski aktīvo un nodarbināto sieviešu proporciju tālaika sabiedrībā. Tāpat jāņem vērā, ka starp visiem individuālajiem izceļotājiem dominēja gados jaunāka gadagājuma personas, kuriem jaunajos apstākļos bija daudz lielāka varbūtība nodibināt jauktas ģimenes un vēlāk attālināties no savas tautības. Šis apgalvojums gan būtu mazākā mērā attiecināms uz tiem lauciniekiem, kuri izceļoja veselām ģimenēm, ieskaitot vecus vecākus un mazgadīgus bērnus. Pēc A. Plakana domām, pēc 1897. gada ik gadus Latviju atstāja vismaz 4000 latviešu.[23]

Aplūkojot migrācijas procesus, būtu svarīgi ne vien fiksēt izceļojušo skaitu un struktūru, bet arī viņu motivāciju un ieceres atgriezties vai neatgriezties atpakaļ dzimtenē. Izglītības iegūšana citos tālaika augstākās izglītības centros (izņemot Tērbatas Universitāti un Rīgas Politehnisko institūtu, kas bija uzskatāmas par vietējām Baltijas augstskolām) tiešā veidā nebūtu uzlūkojama par neatgriešanos veicinošu faktoru, bet turpmāko darba iespēju dēļ liela daļa beidzēju tomēr arī pēc studiju pabeigšanas Latvijā neatgriezās. Tāpat liela nozīme, kas noteica potenciālo atgriešanos vai neatgriešanos, bija zemes īpašuma iegāde svešumā un migrācijas vietas attālums no dzimtenes. Tas spilgti izpaudās pēc 1905. gada, kad vairums politisko emigrantu vismaz nodomu līmenī plānoja atgriezties dzimtenē, kad vien tas būs iespējams (un visai liela proporcija to arī patiesi vēlāk izdarīja). Savukārt uz ASV, Brazīliju vai Sibīriju izceļojušo personu kaut teorētiskā vēlme atgriezties etniskajā dzimtenē bija visai neliela, un arī faktiskais stāvoklis pēc Pirmā pasaules kara liecināja, ka atgriešanās dzimtenē no šīm vietām bija diezgan ierobežota.

Turpretim jāsaka, ka tie latvieši, kuri bija apmetušies daudzviet Krievijā izveidotajās latviešu kolonijās, dzīvoja samērā kompakti vienuviet un vismaz dažus gadu desmitus spēja nodrošināt pietiekamu valodas vidi. Daudzās no šīm kolonijām darbojās arī skolas, draudzes un biedrības, kas tāpat veicināja saikni ar Latviju un ļāva uzturēt valodas prasmi. Līdzīgā veidā daudzās Krievijas pilsētās un ASV Austrumkrasta pilsētās bija izveidojušās visai aktīvas vietējās latviešu

[21] Skujenieks, M. *Latvieši svešumā un citas tautas Latvijā. Vēsturiski statistisks apcerējums par emigrāciju un imigrāciju Latvijā*. Rīga : Valters un Rapa, 1930. 108. lpp.
[22] Turpat, 108. lpp.
[23] *20. gadsimta Latvijas vēsture. 1. sēj. Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai. 1900–1918*. Rīga : Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2000. 97.–111. lpp.

biedrības, kas stiprināja tur dzīvojošo latviešu kopības apziņu un nacionālo pašapziņu, kā arī pavēra reālākas iespējas dibināt ģimenes savas tautas vidū. Tomēr par šī procesa norises grūtībām un nepieciešamību saņemt atbalstu no dzimtenes jau 1911. gadā uzsvēra Latviešu Izglītības biedrība savā III gadagrāmatā. Raksturojot koloniju problēmas, tur rakstīti šādi vārdi: „..lai latviešu kolonisti nezaudētu savu kultūras nesēju nozīmi, ir jāgādā un jārūpējas, ka kolonisti paliktu ciešā sakarā ar dzimteni un nezaudē savu tautību. Bet tas kolonijai būs iespējams tikai tad, kad viņai ir sava skola un savs sabiedrisks centrs."[24]

Taču ne visos gadījumos latvieši, kas dzīvoja šajās pilsētās, patiesi aktīvi iekļāvās šo biedrību darbībā, turklāt vislielākā mērā tas attiecās uz personām, kas bija nodibinājušas ģimeni ar citas tautības dzīvesbiedru, un uz skolniekiem un studentiem, kuru saskarsme ar vietējo latviešu sabiedrību bieži vien bija niecīga. Piemēram, par papildu faktoru krieviskās ietekmes pastiprināšanai kalpoja tas, ka daudziem izglītotiem latviešiem karjeras iespējas pavērās tikai ārpus dzimtenes, tādēļ viņu bērniem bieži trūka valodas vides. Kaut gan tieši pēc 1905. gada revolūcijas skolu pārkrievošanas politika uz laiku atslāba, tomēr ap 1913. gadu tā atkal pieņēmās spēkā, vistiešākā veidā skarot šo paaudzi.

Cita visai būtiska tendence, kas bija raksturīga ārpus dzimtenes dzīvojošajiem latviešiem Krievijas impērijā, bija visai nelielais pārkrievoto latviešu skaits salīdzinājumā ar viņu pārvācošanos. To pārliecinoši sekmēja gan savas tautības draudžu un biedrību trūkums (iepretim vācu kultūras organizācijām un baznīcām, kas tolaik bija gandrīz visās lielākajās Krievijas pilsētās), gan visai paradoksālā situācija, ka daudzi latvieši strādāja par vācu valodas skolotājiem. Tomēr ar laiku tendence svešumā saplūst ar turienes vācu sabiedrību vājinājās, ko varētu izskaidrot gan ar vidusskolu rusifikāciju kopš 19. gadsimta 80. gadu beigām (līdz tam vairums izglītoto latviešu zināšanas bija apguvuši vācu valodā), gan ar lielāku vienaldzību reliģiskos jautājumos, gan ar to, ka jauktu latviešu un vācu ģimeņu vietā aizvien vairāk radās latviešu un krievu ģimenes, kas bieži bija saistītas ar pāreju pareizticībā. Rezultātā latviešu nacionāli noskaņotais publicists Miķelis Valters norādīja, ka izklīdušie latvieši strauji asimilējoties krievos.[25] Lai to censtos novērst, viņaprāt, visos sabiedrības slāņos aktīvi jāstiprina nacionālā pašapziņa un visiem spēkiem jāvēršas pret vienaldzību tautības jautājumos, kas bija plaši izplatījusies dažādos sabiedrības slāņos, visas pūles veltot vienīgi materiālās labklājības pieaugumam.

Publicists Uldis Ģērmanis savā pētījumā, kas veltīts latviešu sabiedrībai Padomju Savienībā 20. gs. 20. un 30. gados, norāda, ka nesalīdzināmi aktīvāk Latvijā atgriezās nesenie izceļotāji, pilsētu inteliģence un Pirmā pasaules kara bēgļi, nevis senāk apmetušies kolonisti, kuriem jau bija uzkrāts pietiekami daudz mantas un iekopta zeme, turklāt nereti tuvāki radinieki dzīvoja turpat kolonijās, bet tiešas saiknes ar dzimteni bija vājinājušās vai pavisam pārtrūkušas. Šie cilvēki arī veidoja apmēram 70% no visiem aptuveni 250 000 latviešiem, toties viņi parasti nebija pārāk aktīvi sabiedriskajā dzīvē.[26] Šo fenomenu autors skaidroja gan ar daudzu tautiešu krasi individuālistisko ievirzi, gan ar valdošo materiālisma garu, jo daudzi domāja, ka par tautības lietām varēs domāt tad, kad būs sasniegta pienācīga materiālā labklājība.

Šis ir jautājums, kas vienlīdz smagi skāra ārpus dzimtenes dzīvojošos latviešus gan Padomju Savienībā, gan Rietumeiropā, ASV un citur pasaulē pēc Otrā pasaules kara, jo būtiski mazināja nākamo paaudžu iesaistīšanos latviešu sabiedrībā gan valodas barjeras, gan intereses trūkuma dēļ.

[24] *Latviešu Izglītības biedrības gada grāmata, III*. Rīga, 1911.

[25] Valters, M. *Mūsu tautības jautājums. Domas par Latvijas tagadni un nākotni*. Rīga : Valters un Rapa, 1914. 175. lpp.

[26] Ģērmanis, U. Latviešu darbība un likteņi Padomju Savienībā divdesmitajos un trīsdesmitajos gados. No: *Zināšanai. Raksti par mūsu un padomju lietām*. Stokholma : Ziemeļzvaigzne, 1986. 140.–152. lpp.

3. MIGRĀCIJAS IZAICINĀJUMI VALODAS POLITIKAI LATVIJĀ: VĒSTURISKS APSKATS

Pasaules un Eiropas valstis jau ir nobažījušās par imigrantu integrāciju savās sabiedrībās un mītnes zemes oficiālās valodas prasmi. Vienlaicīgi šajās zemēs tiek pārskatīti arī pilsonības likumi, par ko mēs šajā pētījumā nerunājam.

Latvijai minēto valstu mēģinājumi ierobežot imigrāciju ir svarīgi vēl iepriekš neminēto 3 iemeslu dēļ: 1) šo valstu valodas situācija, 2) izvēlētie imigrāciju ierobežojošie instrumenti, 3) tās sabiedriskās grupas, kas uzstājas pret imigrācijas ierobežošanas pasākumiem.

1. tabulā redzami valodas situāciju galvenie raksturojošie elementi Eiropas valstīs, proti, minoritāšu un pamatiedzīvotāju skaitliskās attiecības, jo, pirmkārt, jau no šīm attiecībām izriet arī valodu koeksistences pamatmodelis attiecīgajā valstī.

Minoritāšu īpatsvars	**Valstis**
Nav	Islande, Portugāle
Mazāk nekā 10%	Albānija, Austrija, Čehija, Dānija, Francija, Grieķija, Itālija, Norvēģija, Polija, Portugāle, Somija, Ungārija, Vācija, Zviedrija
10–20%	Baltkrievija, Bulgārija, Horvātija, Īrija, Lietuva, Lielbritānija, Nīderlande, Rumānija, Slovākija, Slovēnija, Turcija
20–30%	Moldova, Serbija, Spānija, Ukraina
30–40%	Igaunija, Luksemburga, Maķedonija
40–50%	**Latvija**

1. tab. Eiropas nacionālo valstu sadalījums pēc minoritāšu īpatsvara iedzīvotāju vidū (t.sk. lingvistiskās, reģionālās un ieceļotāju minoritātes)[27]

Tabula sniedz priekšstatu par iespējamo valodas situāciju Eiropas valstīs. Turklāt gandrīz visās valstīs **minoritāšu valodu kopums** neapdraud pamatnācijas valodas eksistenci, izņemot Latviju. Bet minoritāšu valodu kopums ir tikai viens aspekts valodas politikā, jo svarīgs ir arī katras minoritātes kvantitatīvais aspekts un lokalizācija.

[27] *Ethnic Groups. The World Factbook* [tiešsaiste]. [Skatīts 15.03.2011.]. Pieejams: *https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2075.html*.

Ja salīdzināt mazās valstis un lielās valstis, tad lielvalstīs (Francijā, Itālijā, Vācijā, faktiski arī Lielbritānijā) minoritāšu skaits ir krietni mazāks nekā daudzās mazajās valstīs, kas varbūt liecina par lielāku asimilācijas tendenci lielvalstīs. Tomēr imigrācijas pastiprināšanās uz šīm lielvalstīm liek meklēt aizsardzību arī viņu valsts valodām, resp., pasaules izplatītākajām valodām. Tātad šādu rīcību acīmredzot nosaka galvenokārt imigrantu attieksme pret mītnes valsts pamatvalodu, jo vēl pirms 10 gadiem šo valstu dienaskārtībā nebija tik lielas aktivitātes valodu reglamentēšanas jomā. **Imigrantu koncentrēšanās noteiktās teritorijās un pilsētu rajonos, pašpietiekamības nodrošināšana no šo valstu ideoloģijas puses, ļaujot ignorēt mītnes zemes iedzīvotāju valodas tiesības un nepamatoti izceļot multikulturālisma cilvēktiesisko aspektu, ir skarbs mūsdienu proponēto cilvēktiesību un multikulturālisma īstenojuma modelis, kas acīmredzot jau tuvākajā laikā prasīs pārskatīt Eiropas vērtību sistēmu kopumā.**

Vēsturiskā situācija Latvijā ir noteikusi to, ka latviešu valodai vienmēr ir bijis jācīnās par savu pastāvēšanu. Arī Latvijas pašreizējā valodas situācija atspoguļo tos sarežģītos politiskos, etnodemogrāfiskos un psiholoģiskos procesus, kas risinājušies valsts teritorijā 20. gadsimtā un joprojām būtiski ietekmē mūsdienu valodas politikas pamatnostādnes. Ir vērts sniegt to īsu raksturojumu, lai šī Latvijas pieredze ļautu izvērtēt arī tos imigrāciju ierobežojošos pasākumus, ko veic šajā rakstā minētās valstis un kas jāveic mums pašiem tieši valodas politikā, kas ietver arī valsts valodas prasmes prasību imigrantiem.

Latviešu tautības un valodas konsolidācija norisinājās vairāku gadsimtu garumā. Izdevīgā ģeogrāfiskā stāvokļa dēļ Latvijas teritorija bieži nonāca kaimiņvalstu (Zviedrijas, Vācijas, Polijas, Krievijas) interešu zonā un tajā ienāca un tika iepludināts daudz cittautiešu. Tādējādi latviešu valoda un kultūra jau kopš latviešu tautības izveidošanās bijusi ciešā saskarē ar daudzām citām kultūrām un valodām: ar lībiešu, igauņu, krievu, baltkrievu, lietuviešu valodu – kā kaimiņu un minoritāšu valodām; ar krievu, vācu, poļu un zviedru valodu – kā valsts varas un administratīvās pārvaldes valodām noteiktos laika posmos. Kopš 18. gadsimta beigām latviešu valodas runātāji tika pakļauti gan slēptām, gan atklātām pārvācošanas un pārkrievošanas tendencēm, līdz 19. gadsimta otrajā pusē latviešu valoda jau bija sasniegusi augstu attīstības līmeni. To sāka diezgan plaši lietot kultūras un izglītības jomā un tā sāka pretendēt uz vietu arī nozīmīgākās sociolingvistiskās funkcijās.

Pirmā pasaules kara gadi Latvijas teritorijā bija ne tikai sīvu cīņu, bet arī asas valodu konkurences laiks. Pirmais varas lēmums par oficiāla statusa piešķiršanu latviešu valodai „Dekrēts par darīšanu valodu Latvijas oficiālajās iestādēs" tika publicēts tikai 1918. gada 4. janvārī t. s. Iskolata Republikā Valkā. Tajā latviešu valodai tika piešķirtas vienlīdzīgas tiesības ar vācu un krievu valodu. Pēc Latvijas Republikas proklamēšanas 1918. gada 18. novembrī tika pieņemti vairāki normatīvi akti, kas nostiprināja latviešu valodas statusu. Taču likums par latviešu valodu kā valsts valodu tika pieņemts tikai 1935. gadā, kad latviešu valoda praktiski jau bija nostiprinājusies kā valsts valoda.

Vienlaicīgi tika nodrošinātas arī minoritāšu valodu tiesības. Viens no svarīgākajiem likumiem, kas šīs tiesības nodrošināja, bija Likums par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā. Līdz ar to jau 1930. gados valstī pamata un vidējo izglītību varēja iegūt 8 Latvijā dzīvojošo tautu (latviešu, krievu, vācu, poļu, ebreju, igauņu, lietuviešu, baltkrievu) valodās. Kopumā minoritāšu nacionālajās skolās un klasēs tolaik mācījās vairāk nekā 90% no minoritāšu tautību bērniem. Arī vairums iedzīvotāju (galvenokārt pilsētās) prata vismaz trīs valodas – latviešu, krievu un vācu.

Pēc Latvijas Republikas inkorporācijas Padomju Savienībā 1940. gadā un krievu valodas pozīciju kā oficiālas valodas noteikšanas strauji veidojās priekšnoteikumi Latvijā dzīvojošo tautu lingvistiskajai asimilācijai. To sekmēja, pirmkārt, lielās pārmaiņas Latvijas iedzīvotāju etniskajā sastāvā, kā rezultātā latviešu tauta kļuva par minoritāti savā vēsturiskajā teritorijā.[28] Otrkārt, krievu valodas uzspiešana, tās

[28] Sk. arī. *Par latviešu valodu. Pret rusifikāciju. 1944–1989. Dokumenti.* Sastādījis un no krievu valodas tulkojis J. Riekstiņš. Zinātniskā priekšvārda autors U. Ozoliņš, priekšvārda autors J. Riekstiņš. Atb. red. D. Liepa. Rīga : LVA, 2012. 152 lpp.

lietošanas sfēru paplašināšana un, treškārt, valsts valodas statusa faktiska atņemšana latviešu valodai, līdz ar to tā zaudēja funkcionēšanas iespējas daudzās sabiedrības darbības sfērās.

Pārmaiņas Latvijas iedzīvotāju nacionālajā sastāvā uzskatāmi apliecina 1989. gada tautskaites dati (5. att.).

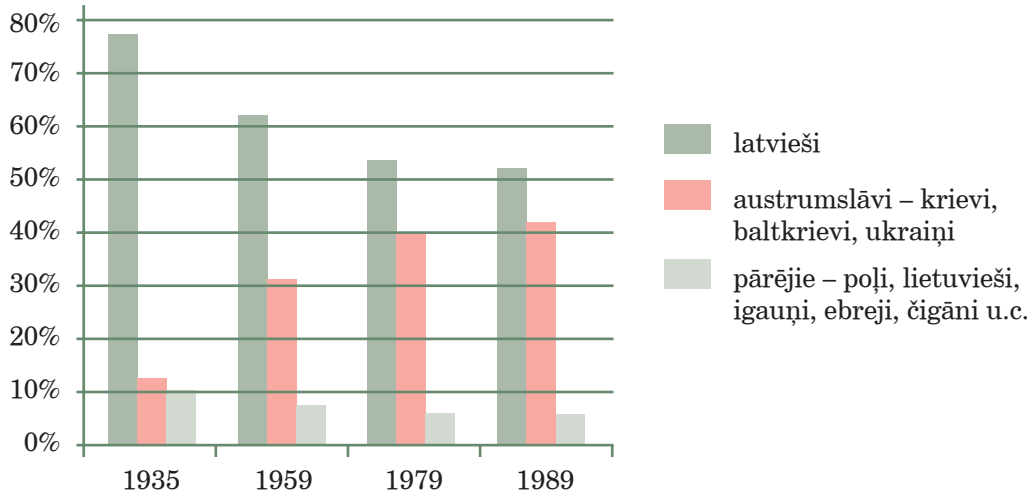

5. att. Latvijas iedzīvotāju nacionālā sastāva pārmaiņas laikā no 1935. līdz 1989. gadam (%)[29]

Kā redzams 5. attēlā, latviešu īpatsvars saruka no 77% 1935. gadā līdz 52% 1989. gadā. Toties austrumslāvu skaits uz migrācijas rēķina pieauga no 12,7% 1935. gadā līdz 42% 1989. gadā. Šajā laikposmā samazinājās arī tradicionālo minoritāšu īpatsvars – no 10,3% līdz 6%, un līdz ar to valstī mainījās arī minoritāšu struktūra (6. un 7. att.)

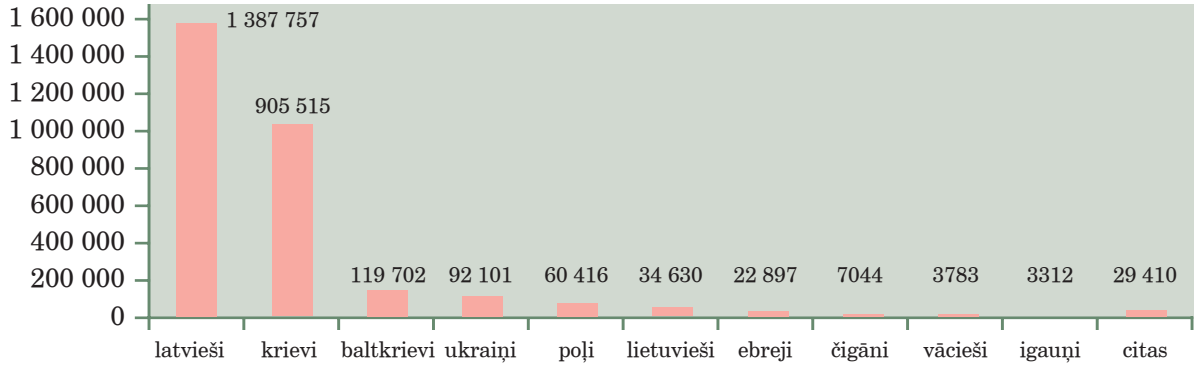

6. att. Pastāvīgo iedzīvotāji nacionālais sastāvs 1989. gada sākumā. Dati: Centrālās statistikas pārvalde

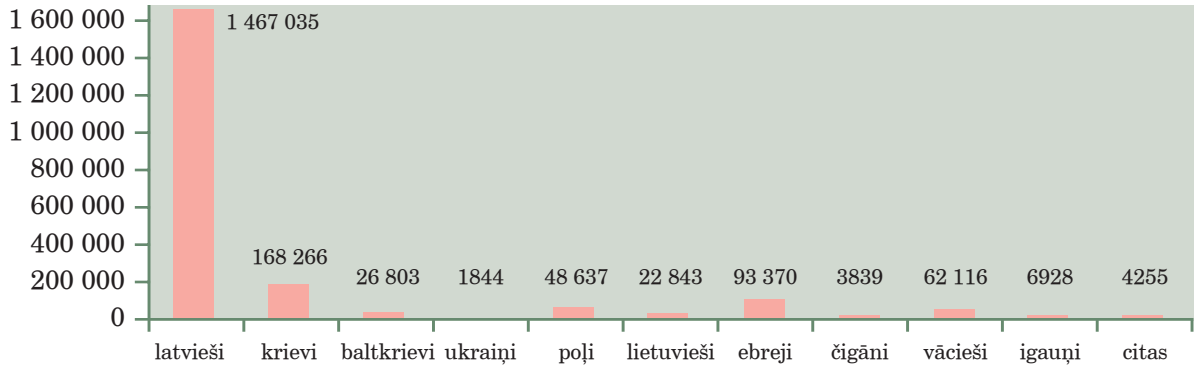

7. att. Patstāvīgo iedzīvotāju nacionālais sastāvs 1935. gada sākumā. Dati: Centrālās statistikas pārvalde

[29] *Etnosituācija Latvijā. Fakti un komentāri*. Rīga, 1994. 7. lpp.

Pēckara gados Latvijā norisinājās intensīva t. s. starprepubliku migrācija. Protams, tā nebija Latvijas valsts regulēta migrācija. Tā bija Krievijas (resp., PSRS) veicinātā nacionālā politika, kas paredzēja vai nu tautu pārvietošanu, vai pirmskara inteliģences iznīcināšanu, vai republiku galvenokārt pamattautu izsūtīšanu, vai turīgākā iedzīvotāju slāņa iznīcināšanu. Jāmin tikai daži šīs migrācijas, resp., šīs politikas piemēri. Visos pēckara gados Rīgā ieradušies gandrīz 700 000 cilvēku un pilsētas iedzīvotāju skaita mehāniskais pieaugums šajos gados sasniedz 310 600 cilvēku. 1958. gadā vien Rīgā ir pierakstīti 28 000 cilvēku, no kuriem 10 500 ir latvieši un 17 000 pārējie. Šā gada [tātad 1959. g. – Dz. H.] 5 mēnešos Rīgā pierakstīti gandrīz 8500 cilvēku, kuru vidū latvieši ir nepilni 3000.[30] No 44 republikas ārstniecības iestāžu galvenajiem ārstiem latviešu ir 18, bet Rīgā starp 53 galvenajiem ārstiem – 19 ir latvieši. Iekšlietu ministrijas sistēmā Rīgā strādāja 1334 darbinieki, no tiem tikai 361 bija latvietis.[31]

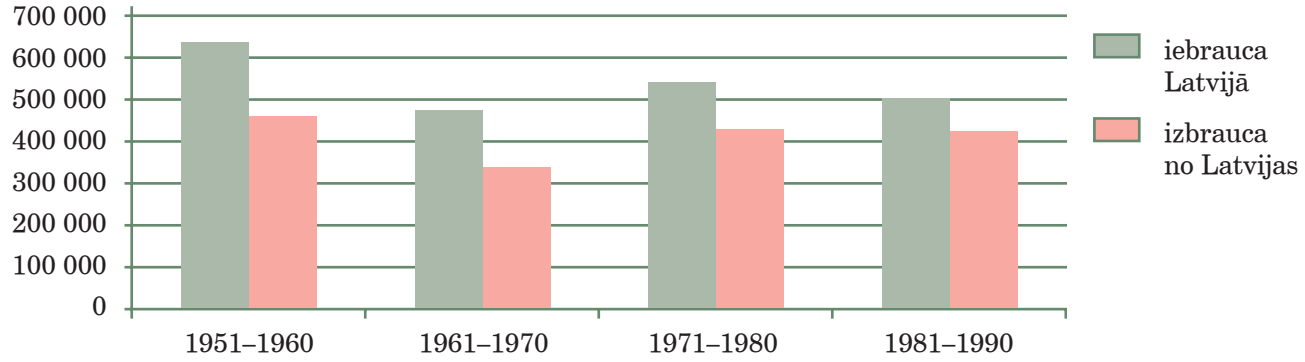

8. att. Iedzīvotāju starpvalstu ilgtermiņa migrācija pa periodiem. Dati: Centrālās statistikas pārvalde

Šīs PSRS politikas rezultātā Latvijai cauri gājuši gandrīz 4 miljoni cittautiešu. Iedzīvotāju nacionālais sastāvs viskrasāk izmainījās lielākajās pilsētās. **Rīga kļuva par vienīgo galvaspilsētu Eiropā, kurā pamatnācijas īpatsvars nepārsniedza 40% no kopējā iedzīvotāju skaita** (latviešu īpatsvars samazinājās no 63% 1935. gadā līdz 36,5% 1989. gadā).[32]

		Daugavpils	Jelgava	Jēkabpils	Jūrmala	Liepāja	Rēzekne	Rīga	Valmiera	Ventspils
1935	Latvieši	34%	79%	66%	86%	68%	44%	63%	95%	83%
	Citi	66%	21%	34%	14%	32%	56%	37%	5%	17%
1989	Latvieši	13%	50%	48%	44%	39%	37%	37%	75%	43%
	Citi	87%	50%	52%	56%	61%	63%	63%	25%	57%

2. tab. Latvijas pilsētu etniskais sastāvs 1935. un 1989. gadā[33]

Jāpiebilst, ka pat vēl 2000. gadā piecās no septiņām lielākajām Latvijas pilsētām latvieši bija mazākumā (Daugavpilī – 16%, Rīgā – 41%, Rēzeknē – 42,6%, Jūrmalā – 49,1%, Liepājā – 49,4%) un tikai divās pilsētās (Jelgavā – 51% un Ventspilī – 51,6%) to skaits sniedzās nedaudz pāri pusei.[34] Pēdējo gadu laikā procentuāli latviešu īpatsvars valstī kopumā un lielākajās Latvijas pilsētās nedaudz ir pieaudzis (piemēram, 2011. gadā latviešu īpatsvars Rīgā bija 42,5%, Daugavpilī – 18%, Jelgavā – 55,7%, Jēkabpilī – 59%, Jūrmalā – 50,8%, Liepājā – 53,2%, Rēzeknē – 42,6% un

[30] Dati no LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāja E. Berklava runas 1959. gada 7. jūlijā LKP CK VII slēgtajā plēnumā.
[31] *Migranti Latvijā. 1944.–1989. Dokumenti*. Rīga : Latvijas Valsts arhīvs, 2004. 143., 233., 134. lpp.
[32] *Etnosituācija Latvijā. Fakti un komentāri*. Rīga, 1994. 5. lpp.
[33] Mežs, I. *Latviešu valoda statistikas spogulī*. Rīga : Karšu izdevniecība Jāņa sēta, 2004. 16. lpp.
[34] LR Centrālās statistikas pārvaldes datubāze [tiešsaiste]. [Skatīts 15.12.2010.]. Pieejams: *http://data.csb.gov.lv/DATABASE/Iedzsoc/Ikgad%C4%93jie%20statistikas%20dati/Iedz%C4%ABvot%C4%81ji/Iedz%C4%ABvot%C4%81ji.asp*.

Ventspilī – 55%), tomēr, kā secinājis akadēmiķis demogrāfs P. Zvidriņš, **latviešu skaits dzimtenē sistemātiski samazinās.**[35] Ja 1989. gada tautas skaitīšanas laikā Latvijā bija 1,39 miljoni latviešu, 2000. gada skaitīšanas laikā – 1,37 miljoni, tad 2007. gadā tikai 1,35 miljoni, tātad latviešu kļuvis mazāk par vairāk nekā 52 tūkstošiem.

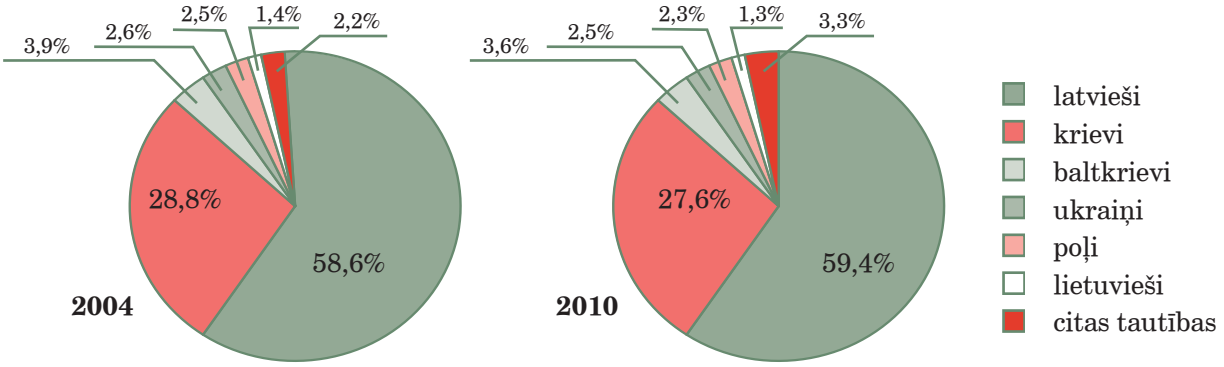

9. att. Latvijas iedzīvotāju nacionālais sastāvs 2004. un 2010. gada sākumā (%). Dati: Centrālās statistikas pārvalde

Arī uz Eiropas valstu fona pašlaik Latvija raksturojama kā valsts ar vislielāko cittautiešu skaitu valstī, ko apstiprina 1. tabulas dati.

Un tādā etniskā situācijā krievu valoda tika konsekventi uzspiesta Latvijas sabiedrības dzīvē ar mērķi padarīt to par obligātu valodu gan pamatnācijai, gan minoritātēm. Jau 1940. gadā Latvijā krievu valodu ieviesa lietvedībā, politiskajā un administratīvajā sfērā. Arī skolu programmās tika palielināts stundu skaits krievu valodas mācīšanai. Padomju varas gados nevienai minoritātei netika dotas tiesības dibināt savu nacionālo skolu. Izglītības sistēmā strauji sāka veidoties un turpmāk stabili attīstījās divu tipu skolas – skolas ar latviešu un skolas ar krievu mācību valodu. Piemēram, 1991./1992. mācību gadā skolās ar latviešu mācībvalodu mācījās 53,7% no visiem skolēniem. Latgalē padomju varas laikā strauji pieauga neatbilstība starp latviešu īpatsvaru un skolu tīkla ar latviešu mācībvalodu attīstību. Rezultātā 1990. gadu sākumā Latgalē vēl bija 14 pagasti, kuros latviešu īpatsvars bija virs 20%, bet bērniem izglītību nebija iespējams iegūt dzimtajā valodā.[36]

Valodas ziņā visas minoritātes un arī pamatnācija bija pakļautas oficiālajai krievu valodas lietošanai, tātad pamatos tika rusificētas. Arī par to liecina 1989. gada tautskaites dati, kas apkopoti 3. tabulā.[37]

Tautība	Īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā	Savas tautas valoda		Latviešu valoda		Krievu valoda	
		dzimtā	kā otrā	dzimtā	kā otrā	dzimtā	kā otrā
kopā	100,0	89,9	2,3	52,0	9,7	42,5	39,1
latvieši	52,0	97,4	1,3	–	–	2,6	65,7
krievi	34,0	98,8	1,0	1,1	21,1	–	–
baltkrievi	4,5	32,2	11,6	2,5	15,5	64,8	29,7
ukraiņi	3,5	49,5	14,7	0,9	8,9	49,4	43,8
poļi	2,3	27,3	33,8	14,7	22,8	54,2	33,8
lietuvieši	1,3	63,9	9,6	23,8	40,3	11,9	36,0
ebreji	0,8	22,5	4,4	2,0	27,0	74,9	17,7
čigāni	0,3	84,7	3,4	10,2	52,3	5,1	28,6

3. tab. Dažādu tautību Latvijas iedzīvotāju dzimtā un otrā brīvi pārvaldītā valoda 1989. gadā (%)

[35] Zvidriņš, P. Paaudžu nomaiņa un migrācija Latvijā. No: *Politikas gadagrāmata. Latvija 2007*. Stratēģiskās komisijas analīzes komisija. Rīga : Zinātne, 2008. 61. lpp.

[36] Mežs, I. *Latvieši Latvijā*. Rīga : Zinātne, 1994. 30.–35. lpp.

[37] Eglīte, P. *Latviešu valodas izplatība cittautiešu vidū. Valodas politika Baltijas valstīs*. Konferences materiāli. Rīgā, 1992. gada 17.–18. decembrī. 70.–80. lpp.

3. tabulas datu analīze ļauj izdarīt vairākus būtiskus secinājumus. Pastāv atšķirība starp ierakstīto tautību dokumentos un dzimto valodu:

- krievu valodu par savu dzimto valodu uzrāda 74,9% ebreju, 64,8% baltkrievu, 54,2% poļu, 49,4% ukraiņu un arī 2,6% latviešu;
- latviešu valodu par savu dzimto valodu uzrāda 23,8% lietuviešu, 14,7% poļu, 10,2% čigānu un arī 1,1% krievu, tātad pamatā mazskaitlīgo tradicionālo minoritāšu pārstāvji.

Nesakritība starp tautību un dzimto valodu nepārprotami liecina par indivīda lingvistisko asimilāciju, un tas ir nozīmīgs aspekts valodas situācijas raksturojumā. Valodas kolektīva līmenī tas nozīmē nesakritību starp etnisko minoritāti un lingvistisko minoritāti. Kā redzams attēlā, **Latvijas minoritātes, kuru lingvistiskā identitāte nesakrīt ar etnisko, nav asimilējušās pamatnācijas valodas kolektīvā, bet gan citas tautības – krievu valodas kolektīvā.** Tātad šai iedzīvotāju grupai galvenais identitātes raksturotājelements, domājams, ir, nevis etniskā, bet gan valodiskā pazīme.

Dažādu Latvijas mazākumtautību vidū latviešu valodas prasme 1989. gadā bijusi visai atšķirīga. Vislabāk to apguvuši čigāni (52,3%), lietuvieši (40,3%), ebreji (27%) un poļi (22,8%). Tātad – senākās tradicionālās un skaitliski mazākās minoritātes. Toties no krieviem, kuri valstī veido 75% no cittautiešu skaita, latviešu valodu prata tikai 22,2%. Kopumā latviešu valodu prata apmēram 62% no visiem Latvijas iedzīvotājiem.

Krievu valodu brīvi prata turpat 81,6% valsts iedzīvotāju, t.sk. 68,3% latviešu.

Latviešu valodu par savu dzimto valodu uzrādīja 97,4% latviešu. Tas liecina, ka latviešu valodai tomēr ir pietiekami augsts prestižs savā tautā un tā spēj pastāvēt, kaut arī ar lielām grūtībām, arī valodu konkurences apstākļos.

Asimetriskās divvalodības apstākļos latviešu valoda pilnvērtīgi funkcionēja tikai kultūrā, ģimenē un daļēji izglītībā. Faktiski tika iedragāta Latvijas kā nacionālas valsts eksistence.

Tikai 1988. gada 1.–2. jūnijā Latvijas Radošo savienību plēnumā, šķiet, pirmoreiz publiski izskanēja prasība pēc valsts valodas statusa latviešu valodai. Lai noskaidrotu iedzīvotāju domas šajā jautājumā, LPSR Augstākās Padomes Prezidija darba grupa, kuras uzdevums bija izskatīt jautājumu par valsts valodas statusa noteikšanu, laikraksta „Padomju Jaunatne" 1988. gada 30. augusta numurā publicēja rakstu „Par latviešu valodas statusu – esošo un vēlamo". Uz to atsaucās liela daļa valsts iedzīvotāju no visiem Latvijas novadiem, nosūtot LPSR Augstākajai Padomei 9 385 vēstules ar 354 280 parakstiem. Faktiski tas bija pirmais referendums padomju varas laikā, resp., otro brīvības cīņu laikā jeb trešās atmodas laikā – par savu valodu.

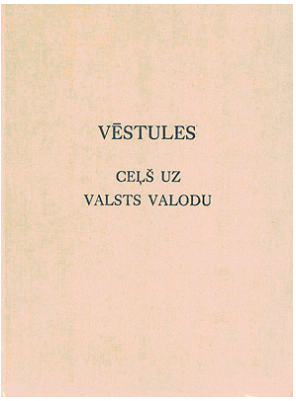

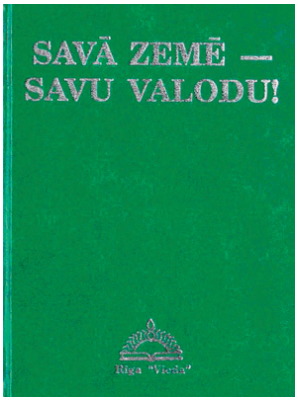

10. att. Daļa no 1988. gadā saņemtajām Latvijas iedzīvotāju vēstulēm par latviešu valodas statusu ir apkopotas un publicētas divos izdevumos: Valsts valodas centra faksimilizdevumā „Ceļš uz valsts valodu" (R., 1994. 168 lpp.) un grāmatā „Savā zemē – savu valodu" (R., 1999. 162 lpp.)

Ņemot vērā tautas izteikto gribu, Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs 1988. gada 29. septembrī pieņēma „Lēmumu par latviešu valodas statusu", kurā teikts:

„1. Atzīt, ka:

• latviešu valodai Latvijas PSR teritorijā ir piešķirams valsts valodas statuss;

• jānodrošina latviešu valodas vispusīga attīstība un mācīšana, jāgarantē tās lietošana valsts uzņēmumos, iestādēs un organizācijās, izglītības, zinātnes, kultūras, tehnikas, veselības aizsardzības, sadzīves pakalpojumu un citās sfērās;

• **pilsoņiem saskarē ar valsts iestādēm, orgāniem un organizācijām pēc viņu izvēles par saziņas un dokumentu valodu jānodrošina latviešu vai krievu valoda**. Federatīvās attiecībās lietojama krievu valoda."

1989. gada 5. maijā tika pieņemts LPSR Valodu likums. Šajā likumā:

• latviešu valoda noteikta par valsts valodu;

• noteikta latviešu valodas un citu valodu lietošana valsts, tautas saimniecības un sabiedriskās darbības sfērās, kā arī **pilsoņu valodas izvēles tiesības** un valodu aizsardzība;

• nodrošinātas tiesības visiem Latvijas iedzīvotājiem apgūt latviešu valodu, finansējot no valsts budžeta latviešu valodas mācīšanas programmu valsts mācību iestādēs;

• apstiprināta valsts cieņpilna attieksme pret visām Latvijā lietotajām valodām un dialektiem.[38]

Tā laika politiskajā situācijā šis likums vērtējams kā nenoliedzams sasniegums, jo tas aizsāka ilgstošo valodu hierarhijas maiņas procesu.

Valodu likuma īstenošanas nolūkā Ministru Padome jau ar 1989. gada 3. maija lēmumu apstiprināja „Programmu latviešu valodas funkcionēšanas nodrošināšanai valsts, sabiedriskās, kultūras dzīves un citās sfērās". Programmā (1989.–1992. gadam) bija iekļauti prioritāri pasākumi vairākos valodas nostiprināšanas virzienos: latviešu valodas mācīšana pieaugušajiem, metodiskā nodrošinājuma izstrāde, materiāli tehniskās bāzes nostiprināšana lietvedības pārkārtošanai un sinhronās tulkošanas iekārtu iegādei u. c.

Atbilstoši apstiprinātajai programmai sākās valsts organizēta intensīva latviešu valodas mācīšana, galvenokārt par tautsaimniecības nozarēm piešķirtajiem valsts budžeta līdzekļiem. Darbavietās darba laikā tika organizēti latviešu valodas bezmaksas kursi gan visu līmeņu vadošajiem darbiniekiem, gan apkalpojošā sfērā strādājošajiem. Piemēram, tikai 1989. gadā uzņēmumos, iestādēs un organizācijās latviešu valodas kursos par šo uzņēmumu, iestāžu un organizāciju līdzekļiem mācījās apmēram 18 tūkstoši cilvēku, kvalifikācijas celšanas kursos un tautas universitātēs – apmēram 10 tūkstoši cilvēku (11. att.). To nodrošināja aptuveni 1,5 tūkstoši speciālistu. Turklāt tika pieņemts valdības lēmums par pensijas un darba algas saglabāšanu skolotājiem, kuri bija iesaistījušies latviešu valodas mācīšanā. Latviešu valodas apguves materiāli tika publicēti visos valsts mēroga un rajonu laikrakstos, īpaši mācību raidījumu cikli tika nodrošināti ar radio un televīzijas palīdzību. Tika sagatavots un publicēts arī liels skaits mācību grāmatu, mācību palīglīdzekļu un vārdnīcu.

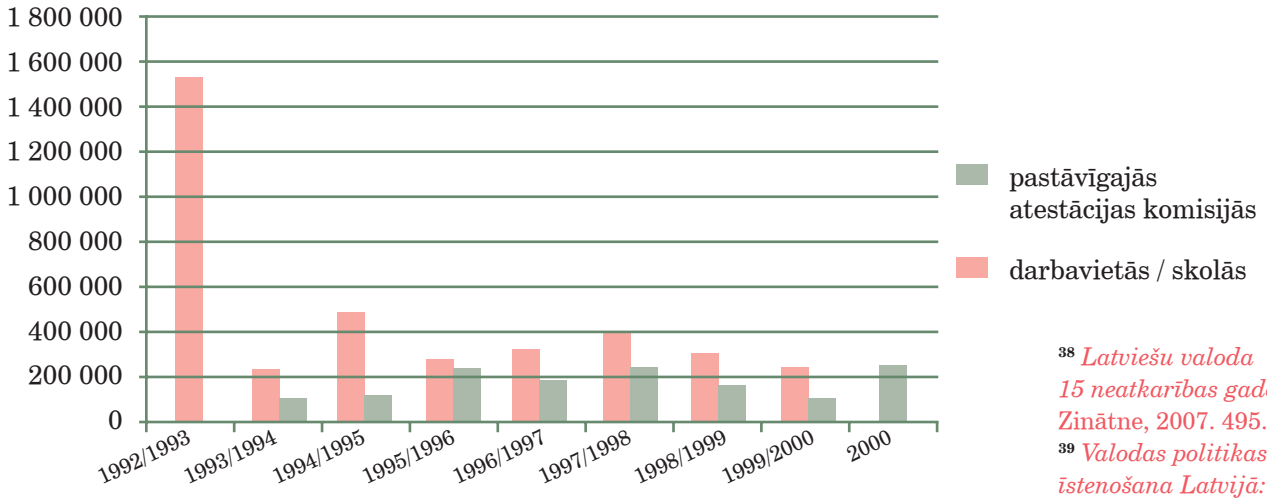

11. att. Atestēto personu skaits no 1992. līdz 2000. gadam[39]

[38] *Latviešu valoda 15 neatkarības gados*. Rīga : Zinātne, 2007. 495. lpp.

[39] *Valodas politikas īstenošana Latvijā: Valsts valodas centrs 1992–2002.* Rīga, 2002. 16. lpp.

1992. gada 31. martā tika pieņemts Latvijas Republikas likums „Par grozījumiem un papildinājumiem Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Valodu likumā". Šajos grozījumos un papildinājumos atspoguļojās jau pārmaiņas Latvijas valstiskajā statusā. 1991. gadā atguvusi neatkarību, Latvija 1992. gadā nostiprināja valsts valodas statusu, pilnīgāk nodrošinot tās tiesības.

Viss iepriekš teiktais parāda, ka **Latvijas valodas situācija un latviešu valodas vide veidojās sarežģītā politiskā situācijā, likdama pamatu gadsimta nogalē īstenotajai valodas politikai, kas atjauno padomju laikā zaudētās latviešu valodas pozīcijas**.

Atgūstot valstiskumu, cittautiešu emigrācija no Latvijas pirmajos neatkarības gados palielinājās (12. att.).

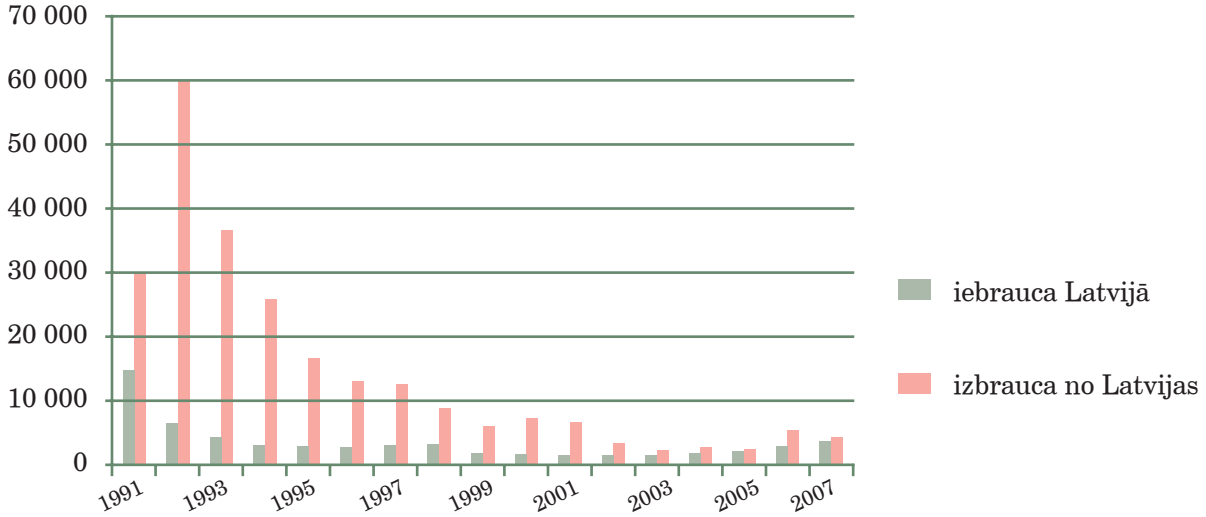

12. att. Iedzīvotāju starpvalstu ilgtermiņa migrācija no 1991. līdz 2007. gadam.
Dati: Centrālās statistikas pārvalde

1999. gadā vēl vairāk nostiprinot Latvijas valstiskumu, tika pieņemts Valsts valodas likums, kas bija iecerēts kā tāds, kam bija jānostiprina valodu hierarhijas maiņa par labu latviešu valodai. Tomēr debatēs par likuma normām Latvijas valodnieki nebija vienisprātis ar Rietumeiropas ekspertiem un nevarēja viņus pārliecināt par valodu attiecībām privātuzņēmējdarbībā (pirmkārt, situācijā, kad sveštautiešu skaits ir tik liels, kāds tas ir Latvijā, un, otrkārt, norādot uz to, ka privātuzņēmējdarbībā valoda jāregulē kaut vai tāpēc, lai valsts pamatiedzīvotāji un pilsoņi varētu vienmēr un visur savā valstī darba attiecībās lietot valsts valodu). **Faktiski politiskā nevēlēšanās respektēt nekontrolētās un nelikumīgās imigrācijas sekas, nevēlēšanās apzināti nenošķirt vietējo minoritāšu un nelikumīgo iebraucēju tiesības, šo valstu eksperti Latvijas valodas situāciju tikai sarežģīja un valsts valodas nostiprināšanos aizkavēja** (par ko liecina valodas situācija pēc 2002. gada, kad no vēlēšanu likumiem bija izņemta norma par valsts valodas prasmes nepieciešamību valsts varas pārstāvjiem).

Valoda pēc savas būtības ir divdabis: tā pieder gan sabiedriskai, gan privātai sfērai, bet **privātuzņēmējdarbība nav tikai privātā sfēra**. Tiklīdz tiek slēgts darba līgums, tas paredz arī valsts kā trešās personas līdzdalību gan nodokļu formā, gan līguma tiesiskā nodrošinājumā un tas nozīmē arī valsts valodas klātbūtni gan līguma kā dokumenta noformējumā, gan darba tiesiskajās attiecībās. Tādējādi valstij būtu tiesības prasīt arī valsts valodas nodrošinājumu darbinieku darba attiecībās (protams, ir un var būt arī kādi izņēmuma gadījumi, piemēram, ģimenes uzņēmumi). Šobrīd tas ir vislielākais klupšanas akmens valsts valodas tiesību nodrošināšanā gan Latvijā, gan, šķiet, arī Eiropā. Tikai tad, ja visi kādas valsts sabiedrības locekļi pratīs savas vai mītnes valsts oficiālo valodu, viens no būtiskākajiem sabiedrības integrācijas aspektiem tiks īstenots. Tas attiecas ne tikai uz Latviju, bet arī uz Eiropu.

Latvijas valodas politika joprojām risina mehāniskās, nelikumīgās un neregulētās migrācijas sekas. Patlaban migrācija tiek kontrolēta, taču Latvijas etniskais sastāvs joprojām ir pamatnācijai nelabvēlīgs (sk. 9. att.), nepilsoņu skaits (319 267[40]) ir liels, imigrācijas pamatvirziens iepriekšējais – galvenokārt bijušās PSRS republikas, kuru iedzīvotāji palielina krievu valodas telpu valstī, kas neveicina valsts valodas apguvi. Visi šie imigrācijas komponenti ir valodas situācijas stabilizēšanai un sabiedrības integrācijai apgrūtinoši. **Tāpēc nacionālās pieejas īstenošana imigrācijas, resp., arī valodas jautājumos Latvijas valsts valodu un Latvijas valstiskumu var tikai stiprināt**.

Situācijā, kad arī lielvalstis sāk meklēt ceļus imigrācijas ierobežošanā un izvērtēt iespējamos mehānismus arī savu pagaidām neapdraudēto valodu tiesību nostiprināšanai, jācer, ka, pirmkārt, Eiropā daudz vairāk cilvēku sapratīs, ka tirgus neregulē garīgās vērtības, tādas kā identitāte (aptaujā par migrācijas negatīvajiem aspektiem Latvijā 1. vietā ir bažas par latviskuma saglabāšanās iespējām[41]), morāli ētiskās vērtības, māksla un, protams, valoda. Otrkārt, jācer, ka Latvijas politiskā pieredze imigrācijas jautājumos Eiropai tomēr var arī noderēt. Un, treškārt, varbūt lielvalstu saskare ar valodas problēmām savā valstī ar laiku liks pārvērtēt arī nostāju pret Latvijā īstenoto valodas politiku.

Eiropas Komisijas pirmajā ziņojumā par migrāciju un integrāciju Eiropā 2004. gada jūlijā ir teikts, ka migrantu sekmīgā integrācijā noteicošie apstākļi būs uzlabota pieeja darba tirgum, valodu prasme un izglītība.[42] Cerams, ka valodu prasme ir domāta gan daudzvalodības aspektā, gan mītnes zemes valsts valodas prasmes aspektā.

Runājot par latviešu valodas ilgmūžības nodrošināšanu, Latvijas politikas veidotājiem būtu jāņem vērā ne tikai valodnieku, bet arī sociologu un demogrāfu brīdinājums par pastāvošo apdraudējumu latviešu valodai. „Kā liecina latviešu valodas pratēju skaita un tā pārmaiņu analīze," raksta demogrāfe P. Eglīte, „Latvijas valsts valodas ilgmūžības nodrošināšanai nepietiek ar politisko un tiesisko nosacījumu izveidi. Nopietnu apdraudējumu laikposmā pēc valsts neatkarības atjaunošanas rada latviešu skaita mazināšanās, ģimenēm zemā dzīves līmeņa dēļ ierobežojot bērnu skaitu un daļai jauno cilvēku izbraucot uz citām valstīm ar augstāku samaksu. Līdz šim īstenotā ģimeņu atbalsta un migrācijas politika nebūt neveicina darba emigrantu atgriešanos un jau sākušās tautas izmiršanas norišu pārtraukšanu (..) Drīzāk tā draud ar jaunu imigrantu ierašanos un viņu īpatsvara pieaugumu iedzīvotāju sastāvā (..) Šo apsvērumu dēļ valsts sociālā politika un ekonomiskie risinājumi tās īstenošanai būtu bez vilcināšanās jāmaina, lai nepieļautu tautai un valodas ilgmūžībai nelabvēlīgo norišu turpināšanos ar visām draudošajām sekām".[43]

[40] *Latvijas iedzīvotāju sadalījums pēc valstiskās piederības.* 01.07.2011. [tiešsaiste]. [Skatīts 20.08.2011.]. Pieejams: *http://www.pmlp.gov.lv/lv/statistika/iedzivotaju.html.*

[41] *Migrācijas ietekme uz etniskajām attiecībām Latvijā.* Rīga, Biedrība „Sociālās alternatīvas institūts", 2008.

[42] Ziņojums pieejams *eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2005:231:0046:0050:LV:PDF.*

[43] Eglīte, P. Latviešu valodas pratēju skaita pārmaiņas Latvijā kopš neatkarības atgūšanas. No: *Letonikas otrais kongress. Valodniecības raksti – 2.* LZA. Rīga, 2008. 241. lpp.

4. MIGRĀCIJAS POLITIKA EIROPAS SAVIENĪBAS KONTEKSTĀ

Eiropas Savienībā ir ap 500 miljoniem iedzīvotāju, 27 dalībvalstis, 3 alfabēti un 23 oficiālās ES valodas, no kurām dažas lieto daudzviet pasaulē. Vēl aptuveni 60 citas valodas veido ES mantojumu, un tajās runā konkrētos reģionos vai grupās. Turklāt plašs valodu klāsts nācis klāt līdz ar imigrantiem: tiek uzskatīts, ka ES šobrīd dzīvo vismaz 175 tautības.[44] Viena no Eiropas Savienības vienotā tirgus pamatvērtībām ir brīva cilvēku kustība. Tādējādi jebkuras ES dalībvalsts pilsonim ir garantētas tiesības dzīvot kādā no ES dalībvalstīm, studēt, ceļot, pieteikties darbā un strādāt saskaņā ar tādiem pašiem noteikumiem, kādi tiek piemēroti attiecīgās valsts pilsoņiem.

Jāatzīmē, ka ES dalībvalstu pilsoņi aktīvi izmanto minētās priekšrocības un ir vērojama intensīva iedzīvotāju starpvalstu kustība. Galvenās migrācijas plūsmas veido darbaspēka migrācija, kas rada darba samaksas izlīdzināšanos dažādās valstīs, pasaules ražošanas kopprodukta pieaugumu un efektīvāku darbaspēka resursu izmantošanu.

Kā jau minēts, ES iedzīvotāju skaits no 1960. gada regulāri pieaug, un 2009. gadā iedzīvotāju skaits sasniedza 499 miljonus (salīdzinājumam 2000. gadā tie bija ap 480 miljoniem, 13. att.).

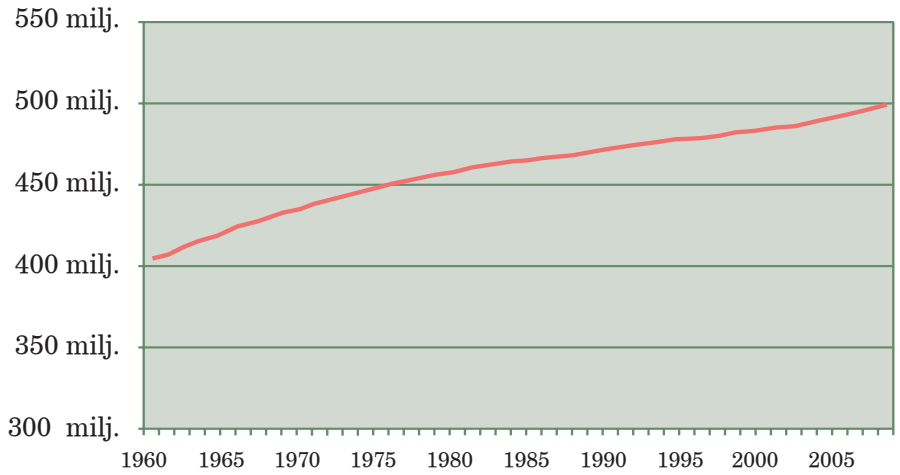

13. att. Iedzīvotāju skaits Eiropas Savienībā. Dati: Eurostat[45]

Zīmīgi, ka, piemēram, 2007. gadā 80% iedzīvotāju pieauguma veido migranti, kas lielākoties Rietumeiropas valstīs izlīdzina iedzīvotāju negatīvo dabisko pieaugumu, kurš arvien vairāk tuvojas mīnus zīmei (t. i., iedzīvotāju mirstība ir lielāka par dzimstību). Eiropas valstīs līdz ar labklājības uzlabošanos arvien aktuālāks kļūst depopulācijas process[46] un iedzīvotāju novecošanās, kas rada darba

[44] *Europe in Figures: Eurostat Yearbook 2006–2007.* Eurostat. Luxembourg, 2007. P. 50.

[45] *Population and social conditions* [tiešsaiste]. Eurostat. Statistic in focus. 81/2008. [Skatīts: 14.03.2011.]. Pieejams: *http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-08-081/EN/KS-SF-08-081-EN.PDF.*

[46] Zvidriņš P. Paaudžu nomaiņa un migrācija Latvijā. No: *Politikas gadagrāmata. Latvija 2007.* Stratēģiskās analīzes komisija. Latvijas Valsts prezidenta kanceleja. Rīga : Zinātne, 2008. 56. lpp.

spēka nepietiekamību un bremzē ekonomisko attīstību. Turklāt darbaspēka iztrūkums palielinās straujāk. Eiropas Savienībā imigrācija tiek skatīta kā zemās dzimstības radīto ekonomisko un sociālo problēmu risinājums, kam ir gan atbalstītāji, gan kritizētāji. Turklāt imigrācija ES tiek uztverta kā reģiona izaugsmes līdzeklis, ar kuras palīdzību iespējams nodrošināt augstu nodarbinātības un produktivitātes līmeni,[47] aizvietojot iztrūkstošo darbaspēku ar iebraucējiem, tādējādi gan nodrošinot uzņēmējiem nepieciešamos darbaspēka resursus, gan aizstājot iztrūkumus iedzīvotāju struktūrā.

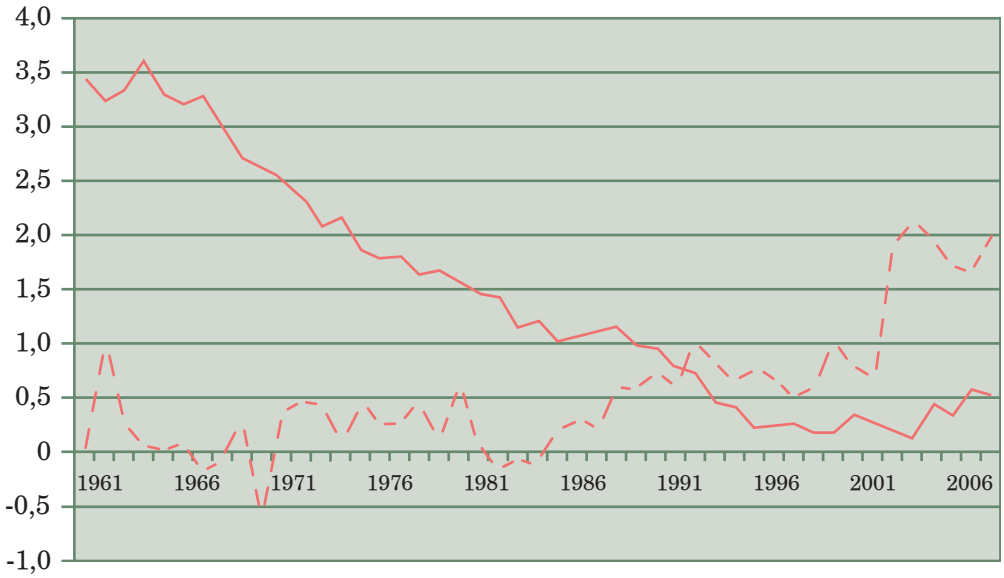

14. att. Migrācija EU–27 valstīs: — dabiskais pieaugums; ------ migrācijas saldo.
Dati: Eurostat[48]

Tomēr migrācija vien nevar būt par vienīgo demogrāfisko un ekonomisko problēmu risinājumu. Imigrācija var palīdzēt Eiropas labklājības celšanā tikai sasaistē ar citiem politikas instrumentiem.[49] Katrai valstij jāveido tāda migrācijas politika, kas ir balstīta uz konkrētas valsts ekonomikas diktētiem nosacījumiem un kopīgiem Eiropas migrācijas principiem, jo tikai ar kontrolētu migrācijas procesu vadību iespējams veicināt katras valsts un visa reģiona ekonomisko attīstību.

Praksē ir pierādījies, ka **imigrācijas izmantošana Eiropas labklājības celšanai sastopas ar tādiem šķēršļiem kā kultūras, tradīciju u. c. atšķirības, kas bieži vien ir pamats dažādiem konfliktiem**. Migrācija var veicināt attīstību, gan arī radīt stagnāciju un recesiju. Tādēļ svarīgs uzdevums ir sabalansēt iespējamos ieguvumus un, apzinoties visas negatīvās sekas, radīt tādu politiski pamatotu migrācijas sistēmu, kas spētu nodrošināt pozitīvu katras konkrētas valsts attīstību, nepārkāpjot katra indivīda, tai skaitā imigrantu, cilvēktiesības un katras valsts valstiskuma pamatprincipus.

Ja darbaspēka iekšējās kustības politika ES ir noteikta un ar prognozējamu rezultātu, tad blakus tai aktuāls un problemātisks ir jautājums par trešo valstu pilsoņu migrāciju ES. Lielākajā daļā ES dalībvalstu jau no 1970. gadiem imigrācijas politika ir bijusi ierobežojoša pret trešo valstu pilsoņu kustību, tomēr Eiropas Savienībā ir bijis liels legālo un nelegālo imigrantu, kā arī patvēruma meklētāju skaits. Tādējādi radās problēma, kas ir ārkārtīgi būtiska sabiedrības integrācijā un nacionālo vērtību saglabāšanā.

[47] Zagorskis V. Imigrantu integrācijas sociālie aspekti ES. Referāts 08.12.2006. konferencē *Migrācijas ietekme uz Eiropas politisko domu un lēmumu pieņemšanas procesu* [tiešsaiste]. [Skatīts 15.12.2008.]. Pieejams: *http://www.va.lv/files/valdis_zagorskis_runa.pdf.*

[48] *Population and social conditions* [tiešsaiste]. Eurostat. Statistic in focus. 81/2008. [Skatīts: 14.03.2011.]. Pieejams: *http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-08-081/EN/KS-SF-08-081-EN.PDF.*

[49] Zagorskis V. Imigrantu integrācijas sociālie aspekti ES. Referāts 08.12.2006. konferencē *Migrācijas ietekme uz Eiropas politisko domu un lēmumu pieņemšanas procesu* [tiešsaiste]. [Skatīts 15.12.2008.]. Pieejams: *http://www.va.lv/files/valdis_zagorskis_runa.pdf.*

Saskaroties ar nelegālās imigrācijas izraisītajām problēmām, piemēram, noziedzības līmeņa paaugstināšanos, t. s. darbaspēka melnā tirgus uzplaukumu, terorisma draudiem u. c., par vienu no svarīgākajiem jautājumiem kļuvusi kopējas imigrācijas politikas izstrāde Eiropas Savienības līmenī. Tādēļ 1999. gada oktobrī tika organizēta sanāksme Tamperē (Somijā) ES valstu un valdību vadītājiem. Sanāksmē tika nolemts saskaņot nacionālos likumdošanas jautājumus, lai regulētu migrantu plūsmu saskaņā ar ekonomikas prasībām un ES spēju uzņemt un integrēt jaunus imigrantus, kā arī legālo imigrantu uzņemšanu un nelegālās migrācijas ierobežošanu. 1999. gada vienošanās Tamperē jeb Tamperes programma ietvēra imigrācijas un patvēruma politikas četrus pamatelementus:

1) sadarbība ar migrācijas donorvalstīm;
2) kopīga politika attiecībā uz patvēruma meklētājiem;
3) taisnīga attieksme pret trešo valstu pilsoņiem;
4) migrācijas plūsmu vadība.[50]

Tamperes programmā tika paredzēta stingrāka trešo valstu pilsoņu integrācija, lai nodrošinātu legālajiem migrantiem no trešajām valstīm tādas pašas tiesības un pienākumus kā ES pilsoņiem. Tamperes programma tika apstiprināta 2004. gadā līdz ar Hāgas programmas pieņemšanu, kas nosaka uzdevumus brīvības, drošības un taisnīguma stiprināšanai Eiropas Savienībā no 2005. līdz 2010. gadam.

Tādējādi Eiropas Savienībā jēdzienu „ES kopējā imigrācijas politika" attiecina uz trešo valstu pilsoņu legālo imigrāciju un nelegālās migrācijas novēršanu un apkarošanu, izvirzot trešo valstu pilsoņu integrāciju ES dalībvalstīs kā vienu no nopietnākajiem uzdevumiem.

Eiropas Savienības valstīm ir noteikti kopīgi imigrācijas politikas principi ar mērķi pārvaldīt legālo imigrāciju un integrāciju un cīnīties pret nelegālo imigrāciju. 2008. gada jūnijā Eiropas Komisija pieņēma paziņojumu „Kopīga imigrācijas politika Eiropai – principi, darbības un instrumenti",[51] kurā ierosināti desmit kopīgie principi, kas sagrupēti trīs virzienos:

• Labklājība un imigrācija: 1) skaidri noteikumi un vienlīdzīga attieksme; 2) prasmju un vajadzību saskaņošana; 3) **sekmīgas imigrācijas pamatā ir integrācija**.

• Solidaritāte un imigrācija: 4) pārskatāmība, uzticība un sadarbība; 5) pieejamo līdzekļu efektīva un saskanīga izmantošana; 6) partnerība ar trešajām valstīm.

• Drošība un imigrācija: 7) vīzu politika, kas kalpo Eiropas interesēm; 8) integrēta robežu pārvaldība; 9) nelegālās imigrācijas intensīva apkarošana un neiecietība pret cilvēku tirdzniecību; 10) ilgtspējīga un efektīva atpakaļnosūtīšanas politika.

Eiropas Savienībā uz legālās imigrācijas plūsmas regulēšanu un tās izmantošanu Eiropas ekonomiskajā izaugsmē tiek liktas lielas cerības, tomēr jāsecina, ka izdevīga imigrācijas piedāvāto dažādu ekonomisko risinājumu izmantošana ir iespējama, ja tiek nodrošināta veiksmīga imigrantu integrācija.

Tieši imigrantu veiksmīga integrācija mītnes zemes sabiedrībā ir svarīgākais priekšnoteikums imigrācijas iespējamam devumam Eiropas ekonomiskajā attīstībā. Būtisks aspekts ir skatīt imigrāciju ne tikai kā izdevību konkrētas valsts ekonomiskajai attīstībai, bet uztvert to arī kā pārbaudījumu un sagatavoties gan katras valsts iedzīvotāju tiesību aizsardzībai, gan nodrošināt iebraucēju tiesības.

Imigrantu integrācija mītnes valsts sabiedrībā ir pakļauta svarīgām politikas nozarēm, kas saistītas ar plašu integrācijas jēdzienu. Kā noskaidrojuši migrācijas pētnieki, būtiski priekšnosacījumi veiksmīgai imigrantu integrācijai ir: piekļuve darba tirgum, ģimeņu apvienošanās iespēja, ilgtermiņa uzturēšanās, politiskās līdzdalības nodrošināšana, piekļuve pilsonībai un pretdiskriminācijas likumdošana.[52] Veiksmīga piekļuve darba tirgum, uzturēšanās konkrētā

[50] Zagorskis V. Imigrantu integrācijas sociālie aspekti ES. Referāts 08.12.2006. konferencē *Migrācijas ietekme uz Eiropas politisko domu un lēmumu pieņemšanas procesu* [tiešsaiste]. [Skatīts 15.12.2008.]. Pieejams: *http://www.va.lv/files/valdis_zagorskis_runa.pdf*.

[51] Kondrāts, Ģ. Imigrācija – gan galvassāpes, gan cerības. *Latvijas Avīze*, 2008. g. 21. jūn.

[52] *Mācāmies uzņemt. Imigrantu integrācija Latvijā un Polijā*. 2008. Sabiedriskās politikas centrs „Providus". Rīga, 2008. 10. lpp.

valstī, pilsonības vai uzturēšanās atļaujas ieguve Eiropā nav iedomājama bez konkrētas valsts jeb oficiālās valodas prasmes.

Varbūt es teikšu nežēlīgi, bet piespiedu kārtā vajag, lai katram ārzemniekam ir jāapmeklē kursi reizi nedēļā, lai ārzemnieki varētu vismaz burtus atšķirt un kaut ko mācētu izlasīt un saprast, jo, piemēram, būs rakstīts, ka te pīpēt aizliegts, un policists pienāks un liks maksāt sodu, un viņu neinteresēs, ka ārzemnieks nesaprot. (*Viesstrādnieku attieksme pret latviešu valodu*. Rīga : SKDS, 2008. Turpmāk – SKDS, 2008, II)[53]

Latvijai kā ES dalībvalstij migrācijas politikas īstenošanā jāievēro kopīgais pamatprincips – personu brīva kustība, un migrācijas politika jāīsteno saskaņā ar starptautiskajām tiesību normām un Latvijas valsts interesēm. Kā atzīst migrācijas pētnieki, **migrācijas politika Latvijā ir neitrāla (pat veicinoša) emigrācijas virzienā un ierobežojoša imigrācijas virzienā**.[54] Galvenais normatīvais akts, kas nosaka ārvalstnieku ieceļošanu Latvijā, ir Imigrācijas likums. Persona, kura legāli strādā Latvijā, var būt nodarbināta tik ilgi, cik ilgi ir uzturēšanās atļauja. Latvijā imigrants var uzturēties ar vienu no trim uzturēšanās atļaujām:

- **termiņuzturēšanās atļauja** (viens gads pašnodarbinātai personai un pieci gadi, ja persona ierodas uz darba līguma vai uzņēmēja līguma pamata, vai pamatojoties uz citu civiltiesisku līgumu),
- **pastāvīgās uzturēšanās atļauja**,
- **Eiropas Kopienas (EK) pastāvīgā iedzīvotāja statuss Latvijā**.[55]

Neapšaubot imigrācijas devumu valsts ekonomiskajā attīstībā un demogrāfisko problēmu risināšanā, apzinoties arī Latvijai nākotnē nepieciešamo darbaspēka piesaisti, kā arī ņemot vērā ES valstu pieredzi un imigrācijas radītās problēmas, būtiskākais veicamais darbs ir imigrantu integrācijas nodrošināšana, jo tikai ekonomiskais pamatojums vien nevar būt attaisnojums valsts nacionālo vērtību un ideālu zaudēšanai. Viens no būtiskākajiem veiksmīgas integrācijas priekšnoteikumiem ir valsts valodas prasme un pamatzināšanas par valsti. Valsts valodas prasmes nepieciešamība Imigrācijas likumā paredzēta tikai tiem imigrantiem, kuri vēlas iegūt pastāvīgās uzturēšanās atļauju (Imigrācijas likuma 24. panta 5. daļa), ko var iegūt pēc Latvijā ar termiņuzturēšanās atļauju nodzīvotiem pieciem gadiem. Uzturoties Latvijā piecus gadus ar pastāvīgās uzturēšanās atļauju vai EK pastāvīgā iedzīvotāja statusā, imigrants var naturalizēties un saņemt Latvijas pilsonību.[56] Resp., **Latvijā imigrants var nodzīvot piecus gadus ar termiņuzturēšanās atļauju un viņam nav nepieciešams apgūt valsts valodu.** Ja pēc šiem pieciem gadiem imigrants vēlas saņemt pastāvīgās uzturēšanās atļauju, viņam jāiesniedz valsts valodas prasmes apliecība, kas apliecina valsts valodas zināšanas vismaz A2 līmenī. Taču šo piecu gadu laikā cilvēkam nepieciešams piedalīties sabiedriskajā dzīvē, un valsts valodas neprasme noteikti ir liels traucēklis iekļauties vietējā sabiedrībā, kaut vai iegūt kvalitatīvus pakalpojumus. Tāpēc arī Latvijā būtu veicināma tādu integrācijas programmu izveide, kas ļautu pēc iespējas ātrāk katram jaunajam valsts iedzīvotājam piedalīties visos sociālās dzīves procesos.

[53] Šeit un turpmāk tiek citētas respondentu atbildes, nelabojot izteiksmi un valodas kļūdas.

[54] Karnīte, R., Karnītis, K. *Iedzīvotāju starpvalstu ilgtermiņa migrācijas ietekme uz Latvijas tautsaimniecību* [tiešsaiste]. Rīga, 2009. [Skatīts 15.01.2011.]. Pieejams: *http://www.politika.lv/temas/fwd_eiropa/18267/*; *Imigranti Latvijā: iekļaušanās iespējas un nosacījumi*. BISS. Rīga, 2009. 6. lpp.

[55] Karnīte, R., Karnītis, K. *Iedzīvotāju starpvalstu ilgtermiņa migrācijas ietekme uz Latvijas tautsaimniecību* [tiešsaiste]. Rīga, 2009. [Skatīts 15.01.2011.]. Pieejams: *http://www.politika.lv/temas/fwd_eiropa/18267/*.

[56] Turpat; precīzāk par imigrantu iebraukšanas un uzturēšanās procedūru sk. Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes mājaslapā *www.pmlp.gov.lv*.

5. MIGRĀCIJA UN VALODAS POLITIKA LATVIJĀ PĒC IESTĀŠANĀS EIROPAS SAVIENĪBĀ

Migrācijas politika Latvijā sāka veidoties 20. gadsimta 80. gadu beigās, kad tika ierobežotas imigrācijas plūsmas no citām PSRS teritorijām. Par migrācijas politikas īstenošanas sākumu uzskatāms 1992. gada 1. jūlijs, kad stājās spēkā likums „Par ārvalstnieku un bezvalstnieku ieceļošanu un uzturēšanos Latvijas Republikā"[57]. Šo likumu lielā mērā ietekmēja nacionālās intereses, jo Latvija tikai nesen bija atguvusi neatkarību no PSRS.

Par migrāciju Latvijā dažādos aspektos ir rakstījuši gan politologi, gan vēsturnieki, gan valodnieki. Tāpat kā valodas politika, arī migrācijas politika Latvijā tiek un tiks īstenota Eiropas Savienības migrācijas politikas kontekstā. Tomēr, kā uzsver Latvijas Ārpolitikas institūta pētnieks Ivars Indāns un starptautisko tiesību pētniece migrācijas jautājumos Kristīne Krūma: „Imigrācijas politika ES ir pretrunu pilna, jo tās veidošanās un attīstība vienlaicīgi ir atkarīga no globālās ekonomikas faktoriem un dalībvalstu nacionālo interešu sociāli politiskajiem faktoriem. Plašākā kontekstā šādu situāciju nosaka arī Eiropas politisko vērtību iekšējie konflikti. Attīstības tendences izriet no trim pieejām ES imigrācijas politikā: nacionālās, starpvaldību un pārnacionālās. Šo pieeju klātbūtne un pārklāšanās iezīmē arī pretrunas, kas atspoguļojas ES likumdošanā".[58] Lai šie scenāriji būtu skaidri, jāmin, ka „**nacionālā pieeja** balstās uz emocionāli kulturālo uztveri un nacionālās identitātes sentimentu", resp., valstis pašas veido savu nacionālo politiku.[59] Domājams, ka šī pieeja balstās nevis identitātes sentimentā, bet identitātes apdraudējumā, un nevis emocionāli kulturālā uztverē, bet gan pamatotās bažās par savas tautas kultūru. 20. un 21. gadsimta vēsture, īpaši Austrumeiropā, to pierāda.

Nacionālo pieeju izmanto Francija, Vācija, Austrija un Nīderlande. Savukārt „**starpvaldību pieeja** balstās uz iespējamiem kompromisiem, par kuriem spēj vienoties dalībvalstu valdības". Bet „**pārnacionāla pieeja** ir ekonomiski racionālā (merkantilā) reakcija uz Eiropas pieprasījumu pēc darbaspēka, tā nerēķinās ar valstu iekšpolitisko nostāju un identitāti".[60] Starptautisko tiesību piemērošanas praksē atsevišķos gadījumos notiek pakāpeniska atkāpšanās no iepriekš definētajiem tradicionālajiem starptautisko tiesību pamatprincipiem. Tas, piemēram, attiecas arī uz normu par tiesībām katrai valstij pašai lemt par citu valstu pilsoņu ielaišanu savā teritorijā. „Tikai pēdējā laikā," raksta pētnieki, „šim principam starptautiskajās cilvēktiesībās rodas izņēmumi. Šajā ziņā var argumentēt, ka ES ir ieviesusi īpašu kārtību arī attiecībā uz trešo valstu pilsoņiem, kas likumīgi uzturas ES".[61] Tā kā katrai valstij ir svarīgi definēt savu pozīciju šajos jautājumos, nepatīkamas pārdomas izraisa pētnieku secinātais, ka „Latvijai ir plašas iespējas iesaistīties ES imigrācijas politikas veidošanā. Tomēr, lai Latvijas pozīcijas būtu konsekventas un līdz ar to arī vieglāk aizstāvamas un pamatojamas, svarīgi ir definēt nacionālās

[57] Latvijas Republikas likums „Par ārvalstnieku un bezvalstnieku ieceļošanu un uzturēšanos Latvijas Republikā" [tiešsaiste]. [Skatīts 14.05.2009.]. Pieejams: *http://www.likumi.lv/doc.php?id=73092.*

[58] Indāns, I., Krūma, K. Eiropas Savienības nākotne un imigrācijas politika. No: *Latvijas skatījums uz Eiropas Savienības nākotni*. Stratēģiskās analīzes komisija. Rīga : Zinātne, 2007. 152. lpp.

[59] Turpat, 153. lpp.

[60] Turpat, 156.–157. lpp.

[61] Turpat, 164. lpp.

intereses ES. Latvijas izvēli ierobežo tas, ka nacionālajā politikā nav imigrācijas politikas plānošanas izpildvaras institūciju līmenī un trūkst sadarbības ar profesionālo nozaru asociācijām, biznesa vidi un arodbiedrībām".[62]

Valodnieki kā savas nozares pārstāvji jau dod un var dot savu artavu migrācijas politikas veidošanā, ņemot vērā valodas īpašo stāvokli nacionālajā politikā (sk., piem., *Valodu prasmes ietekme uz ekonomiski aktīvo iedzīvotāju dzīves kvalitāti*: sociolingvistiskā pētījuma kopsavilkums. Data Serviss. Rīga : Talsu tipogrāfija, 2006; *Attieksme pret valsts valodu*. Latvijas iedzīvotāju aptauja. SKDS. Rīga, 2007; *Viesstrādnieku attieksme pret valsts valodu Latvijā*. SKDS. Rīga, 2008; *Attieksme pret viesstrādniekiem Latvijā*. SKDS. Rīga, 2008 u. c.).

Eiropas Savienības un Eiropas Kopienas institūcijās notiek dažādu likumu izstrādāšana migrācijas jomā, un kaut arī pārsvaru gūst ekonomiskie apsvērumi pār konservatīvi nacionālajiem, dalībvalstīm tiek nodrošinātas tiesības prasīt vismaz trešo valstu pilsoņiem iekļauties mītnes valsts sabiedrībā, apgūstot valodu, kultūru un vēsturi.

Eiropā veidojas paradoksāla situācija: politiskās un ekonomiskās elites vidē, šķiet, vairāk tiek runāts par merkantilu pieeju imigrācijai, bet viscaur sabiedrības līmenī tiek prasīts ierobežot imigrāciju. Sabiedrības spiediena rezultātā Itālijā, Vācijā, Lielbritānijā, Spānijā, Grieķijā u. c. valstīs tiek mainīti imigrācijas likumi un pastiprinātas prasības imigrantiem, kā arī parādījušās īpašas rūpes par savas valsts oficiālās valodas stāvokli. Piemēram, pat Vācijā parādās prasības panākt vācu valodas statusa nodrošināšanu konstitūcijā. Arī Lielbritānijas pašvaldības imigrantu pieplūduma dēļ jau nopietni brīdina valdību par problēmām sabiedrisko pakalpojumu sniegšanā, tāpat norāda uz nepieciešamību palielināt angļu valodas skolotāju skaitu, lai nodrošinātu angļu valodas apguvi imigrantiem. Nerunāsim nemaz par tādu imigrācijas aspektu kā sabiedrības attieksmi pret imigrantiem. Anglijā jau vēsturiski izveidojusies visai negatīva attieksme pret cittautiešiem, ko laiku pa laikam atklāj angļu literatūras klasiķi (kaut vai, piemēram, detektīvu karaliene A. Kristi savos darbos). Tāpēc nav nekāds pārsteigums *The Sunday Times* aptaujas rezultāti, proti, ka 77% aptaujāto britu vēlas imigrācijas ierobežojumu, savukārt daudzas citas sociloģiskas aptaujas liecina, ka ne tikai briti, bet daudzi Eiropas valstu vēlētāji tieši migrācijas dēļ jūtas apdraudēti un neaizsargāti.[63]

Kā jau minēts, arī Latvijā 2008. gada sākumā ar Valsts valodas aģentūras (kopš 2009. gada 1. jūlija – Latviešu valodas aģentūra) atbalstu ir veikta aptauja „Attieksme pret viesstrādniekiem Latvijā". Aptauja liecina, ka 30% no aptaujātajiem iedzīvotājiem ir negatīva attieksme pret imigrantiem, 18% – pozitīva, 46% – vienaldzīga, bet visinteresantākos skaitļus uzrāda latviešu un krievu attieksme pret imigrantiem – pozitīvu attieksmi uzrāda tikai 14,3% latviešu un 21,6% krievu, negatīvu – 36,3% latviešu un 21,1% krievu, no abām pusēm pret viesstrādniekiem neitrāli ir attiecīgi 45% un 50% aptaujāto. **Tātad Latvijā nav tik negatīva attieksme pret imigrantiem** kā, piemēram, Lielbritānijā, neskatoties uz Latvijas negatīvo pieredzi pagātnē. Latvijas aptaujā iegūtie skaitļi visvairāk pārsteidz ar to, ka samērā lielam skaitam latviešu migrācijas problēmas neliekas svarīgas.

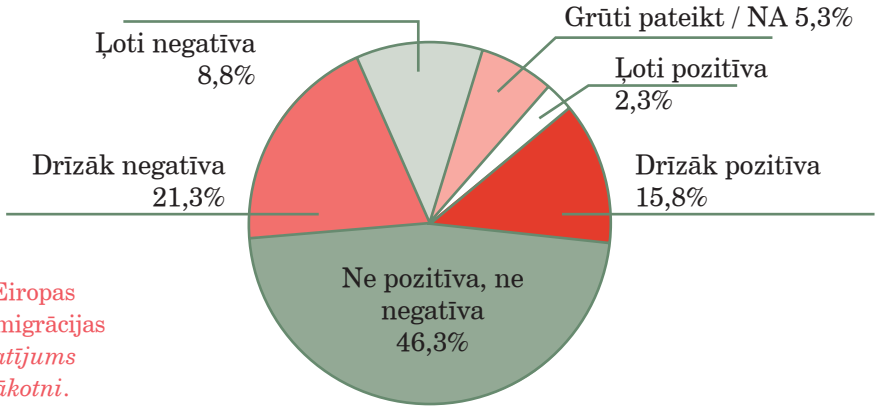

15. att. Latvijas iedzīvotāju attieksme pret viesstrādniekiem (SKDS 2008, I)

[62] Indāns, I., Krūma, K. Eiropas Savienības nākotne un imigrācijas politika. No: *Latvijas skatījums uz Eiropas Savienības nākotni*. Stratēģiskās analīzes komisija. Rīga : Zinātne, 2007. 153. lpp.
[63] Turpat. 160.–161. lpp.

Salīdzinot šos skaitļus ar tiem, kas rāda iedzīvotāju attieksmi pret valsts valodas prasmes nepieciešamību, redzam, ka 76% latviešu un 44,2% krievu uzskata, ka imigrantiem valoda ir jāprot, 16% latviešu un 34,9% krievu, ka nav jāprot, attiecīgi neitrāli ir 8% un 20,9% aptaujāto (SKDS 2008, I).

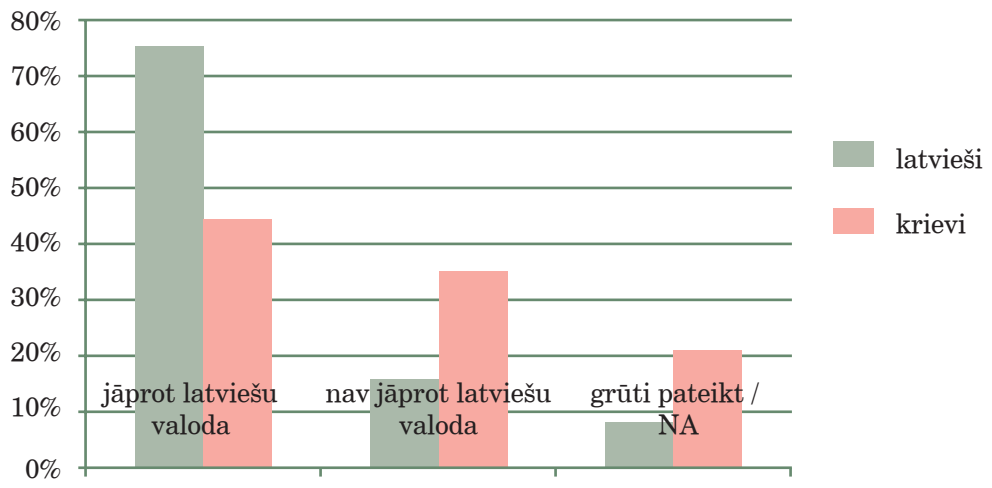

16. att. Latvijas iedzīvotāju attieksme pret nepieciešamību imigrantiem prast valsts valodu (SKDS 2008, I)

Tātad latviešu, kam, šķiet, ir vienaldzīgs latviešu valodas liktenis, ir apmēram 24%. Iespējams, ka šie skaitļi arī parāda, ka ap 15–16% latviešu varētu atbalstīt pārnacionālo pieeju imigrācijai. **Un iespējams, ka 76% latviešu (kā arī 44,2% krievu), kas atbalsta latviešu valodas prasmes nepieciešamību imigrantiem, nosacīti un pagaidām varētu uzskatīt par nacionālās pieejas piekritējiem attiecībā uz Eiropas imigrācijas politiku.**

Imigrācijas politikas būtisks aspekts ir pašu imigrantu attieksme pret mītnes valsti un tās valodu. Vācijā ir aptuveni 10 miljoni imigrantu, no kuriem apmēram 1,7 miljoni turku, bet tieši turkiem esot grūtības iemācīties vācu valodu.[64] Taču ne tikai latvieši, bet arī vācieši uzskata, ka valsts valodas apguve ir panākumu atslēga ilgtspējīgai integrācijai. Valsts valodas aģentūras un Pētījumu centra SKDS veiktajā pētījumā „Viesstrādnieku attieksme pret latviešu valodu" 2008. gadā secināts, ka viesstrādnieki uzskata latviešu valodas prasmi par svarīgu pamatzināšanu līmenī, bet, tā kā ar valsts iedzīvotājiem viņi kontaktējas galvenokārt krievu valodā, viņiem neesot motivācijas mācīties latviešu valodu. Latviešu valodas apgūšanu, pēc viņu domām, motivētu tikai divi apstākļi – cilvēka paša interese un palikšana uz dzīvi valstī.

Ja Latvijas iedzīvotājam kaut ko pajautā, tad viņi atbild dzimtajā valodā, bet ja palūdz pāriet uz krievu valodu, tad noteikti pāries uz krievu valodu. (SKDS 2008, II)

Es saprotu, ka motivēt var tikai viens, ja satiktu sievieti, apprecētos, un taisītos te palikt uz dzīvi. Tādā gadījumā tas var motivēt apgūt latviešu valodu. Jo te būs ģimene. (SKDS 2008, II)

Motivē tas, ka tā ir šīs valsts valoda, gan arī personīgā motivācija – mācīties priekš sevis. Jo kaut kādas atmiņas paliks par to valsti, kur tu esi bijis. Vienkārši interesanti saprast, ko runā, kā priekšmeti tiek nosaukti utt. (SKDS 2008, II)

Es varbūt palikšu te strādāt, varbūt sanāks. Valodas zināšanas noteikti noderēs. (SKDS 2008, II)

[64] Krēķis, J. Vācieši vēlas sargāt savu valodu. *Latvijas Avīze*. 2008. g. 18. dec.

Vēl motivēt var televīzija un prese. Jo jums jau latviešu valodā ir gan televīzija, gan prese. Gribas taču ziņas paskatīties, kas Latvijā notiek. Jo krievu ziņās jau stāsta tādu kopējo stāvokli un vispārīgus notikumus, bet gribas vietējās ziņas paskatīties, kas, piemēram, notiek Daugavpilī vai Liepājā. (SKDS 2008, II)

Vienkārši ir iespēja runāt krievu valodā, un tāpēc tas arī ir galvenais iemesls, kas bremzē valsts valodas apguvi. Ja jūs nokļūstat Spānijā, tad jums ir jāmācās spāņu valoda, jo nav iespējas runāt krievu valodā. Bet te ar jebkuru var saprasties krievu valodā, kas arī ir par iemeslu tam, lai nemācītos latviešu valodu. (SKDS 2008, II)

Šī attieksme neapšaubāmi atspoguļo Latvijas valodas situāciju, jo tā faktiski precīzi korelē ar tādiem skaitļiem, kas atspoguļo valodu lietojumu patlaban Latvijā: **valsts sektorā ar imigrantiem tiek runāts attiecīgi 41,7% gadījumos valsts valodā, 62,1% gadījumos krievu valodā un 38,2% gadījumos angļu valodā**.

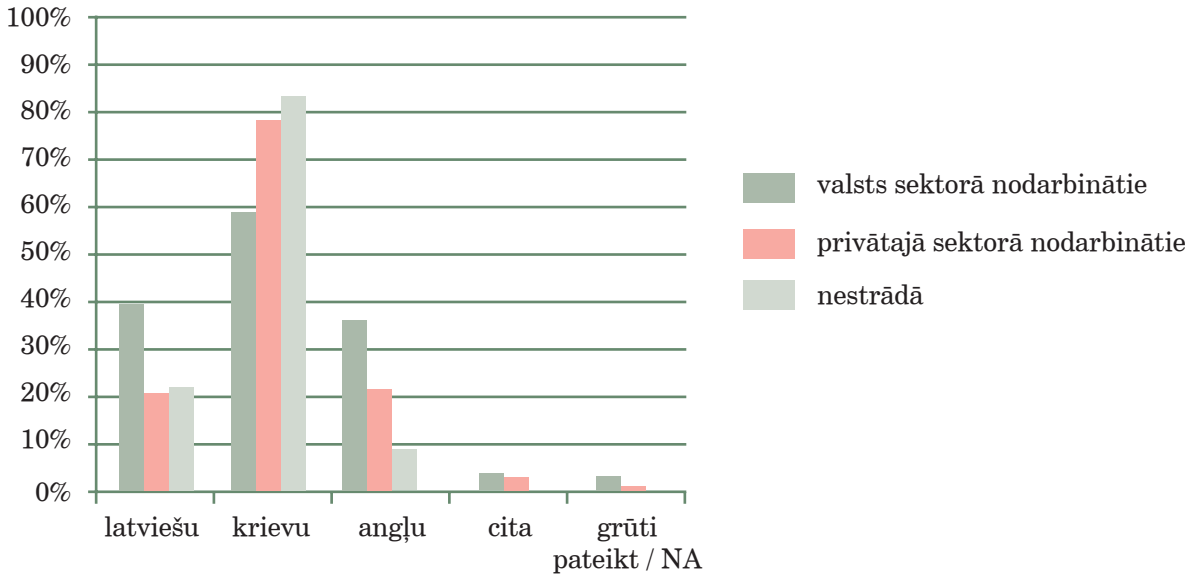

17. att. Latvijas iedzīvotāju saziņas valoda ar imigrantiem pēc nodarbinātības sektora. (SKDS 2008, I)

Tomēr ir vēl divi aspekti cittautiešu attieksmē pret latviešu valodu: pirmais, viesstrādnieki no bijušajām PSRS republikām turpina dzīvot PSRS valodas politikas iespaidā – Latvijā, kā bijušajā PSRS republikā, krievu valoda taču visiem jāprotot, bet, ja nerunā krievu valodā, tad tas noteikti ir rusofobs. Tāpat kā viesstrādnieki neizprot Latvijas valstiskuma jauno saturu, tāpat to nesaprot joprojām arī visai liela Latvijas iedzīvotāju daļa.

Nu jā, gadās problēmas, jo ir cilvēki dažādi – gan krievi, gan latvieši ir dažādi. Kaut vai, piemēram, brauc autobusā un prasa kaut ko latviski, es atbildu krieviski, viņa atkal latviski, ko es nesaprotu. ***Es tad saku, ka iepriekš zinājāt krievu valodu, bet tagad vairs ne?*** [Izcēlums – LVA.] *Nu es jau arī neesmu krieviete, bet vai tad jānoniecina, ja atbildu krieviski.* (SKDS 2008, II)

Pārdomu vērtas atbildes sniedz latvieši un krievi uz jautājumu „Kam jārūpējas par to, lai viesstrādnieki iemācītos latviešu valodu?" Gan latvieši – 23,5%, gan krievi – 25,6% uzskata, ka par to jārūpējas darba devējam, 22,6% latviešu un 29,5% krievu uzskata, ka – valstij, un **vairums latviešu (51%) un vairums krievu (41,7%)** uzskata, ka par to jārūpējas viesstrādniekam pašam. Var secināt, ka latviešu un krievu attieksme pret šo problēmu ir gandrīz līdzīga, proti, **galvenā atbildība par valodas apguvi ir pašam viesstrādniekam**.

Valdībai vajadzētu to (valodas apguvi) stimulēt, varbūt iespējams kaut kādus pabalstus, tiem kas mācās latviešu valodu, viesstrādniekiem, nevis vietējiem. (SKDS 2008, II)

Kursus veriet vaļā. Vairāk reklāmas par šiem kursiem. Un lai kursi, protams, atrastos izdevīgā vietā, lai piekļuve būtu ērta. Kaut kādas kaut vai vakarskolas. (SKDS 2008, II)

Tas tikai atkarīgs no katra personīgi, bet cilvēks jau visu var, visu var. Jebkuru valodu var iemācīties. Bet, ja atnācāt uz šejieni, tad ir jāciena. Tauta ir jāciena. (SKDS 2008, II)

Vietā tomēr atgādināt, ka, runājot par latviešu valodas apguvi jau kopš 1988. gada, valodas nepratēji tomēr visu vainu par savu neprasmi novēla un noveļ galvenokārt vai nu uz citiem, resp., ka viņiem netika mācīta latviešu valoda, ka neviens vispār nerūpējās par viņu valodas prasmi, par iespēju trūkumu mācīties latviešu valodu, par mācību grāmatu trūkumu utt., vai uz savu vecumu (kaut gan runa ir un bija par ekonomiski aktīvo iedzīvotāju valsts valodas prasmi), vai uz to, ka nav vajadzības prast latviešu valodu, jo visi tāpat taču saprotot krievu valodu. Latviešu valodas apguves psiholoģijā dominē zināmā mērā ideoloģiski psiholoģiskais pārpalikuma princips, proti, latviešu valoda joprojām tiek uztverta kā mazas tautas valoda, kura jāmācās tikai tāpēc, lai saņemtu sertifikātu, nevis kā savas mītnes zemes valsts valoda. Līdzīga attieksme ir arī daļai viesstrādnieku, kas latviešu valodas lietošanai neredz nākotni, jo tajā var runāt tikai Latvijā.

Tāpēc, ka latviešu valodā var runāt tikai Latvijas teritorijā. Es, piemēram, atbraukšu uz Franciju, vai mani kāds sapratīs, ja es runāšu latviski? Spānijā? Citā valstī? Visā ES? Mani neviens nesapratīs. Jēgas nav nekādas no šī valodas. (SKDS 2008, II)

(..) latviešu valoda ārpus Latvijas ir nederīga. Latviešu valoda vajadzīga tikai iekšējai komunikācijai. Nav jēgas mācīties latviešu valodu, ja pie jums visa tauta runā krieviski. Mums ir reāli gads, un kāda jēga man mācīties latviešu valodu, ja man nākotnē šī valoda nenoderēs. Angļu valoda, jā. Jo tā jau sen tiek uzskatīta par internacionālo valodu. (SKDS 2008, II)

No iepriekš teiktā **secināms, ka attieksme pret latviešu valodas prasmi vietējiem valsts valodas nepratējiem ir tāda pati kā jaunajiem imigrantiem, kas galvenokārt nāk no bijušās Padomju Savienības republikām** (no Baltkrievijas, Uzbekistānas, Lietuvas, bet visvairāk no Ukrainas, taču ir imigranti arī no Rumānijas un pat Indijas). Jāatgādina, ka arī padomju gados galvenā imigrācijas plūsma bija no Krievijas, Ukrainas un Baltkrievijas. Turklāt aptaujā par „Sabiedrības attieksmi pret darbaspēka migrāciju" (SKDS, 2006) uz jautājumu „.. no kurām 3 valstīm jums būtu pieņemama viesstrādnieku iebraukšana?" atbildē pirmās 3 valstis bija tieši Baltkrievija, Ukraina un Krievija. Tas ir viens no valodas politikas aspektiem, kas pamato Latvijas nacionālās imigrācijas politikas prasības attiecībā uz valsts valodas prasmi jaunajiem imigrantiem. Un **šis risinājums pilnībā atbilst ES imigrācijas politikai attiecībā uz trešo valstu pilsoņiem.** Arī institūcija, kas varētu uzņemties valsts valodas mācīšanu imigrantiem Latvijā jau ir. Sadarbībā ar valsts nodarbinātības dienestu un uzņēmējiem šis darbs būtu uzsākams jau tagad.

6. MIGRĀCIJA UN INTEGRĀCIJA

Veidojot vai pārskatot valsts migrācijas politiku, ir svarīga imigrācijas un integrācijas jautājumu sabalansēšana tā, lai, no vienas puses, tas veicinātu ekonomisko attīstību un, no otras puses, lai neradītu iekšpolitisko spriedzi dažādās dalībvalstīs.[65] Katrai valstij ir sava vēsture, tradīcijas un paražas, kas ir par pamatu dažādiem stereotipiem un/vai uzskatiem. Daudzām Eiropas valstīm ir atšķirīgs skatījums uz imigrācijas problēmām un to risinājumu, atšķirīgs ir gan ekonomiskais stāvoklis, gan sabiedrības attieksme un kolektīvā atmiņa. Katras kopienas tradīcijām un identitātei pamatā ir šīs kolektīvās atmiņas radītās vērtības, kas ir nozīmīgas noteiktas cilvēku kopienas (šeit domāti arī attiecīgie valstiskie veidojumi) pašsaglabāšanās centienos, kas ir dabisks process. **Mūsdienu pasaules globalizācija nosaka arī daudzu Eiropas valstu centienus aizsargāt savas nacionālās īpatnības kā valoda, kultūra, nacionālie simboli u. c**.

Ņemot vērā katras valsts atšķirīgo vēsturi un kopienas unikalitātes apziņu, kas ir būtiska noteikta valstiska veidojuma pastāvēšanā, arī Eiropas Savienības kopīgajos tiesību aktos tiek doti vispārīgi norādījumi un virzieni, pieļaujot tiesību aktu piemērošanu dalībvalstu situācijai. Galvenais nosacījums migrācijas likumdošanā ES ir personu brīvas pārvietošanās un legālo imigrantu integrācijas nodrošināšana, tomēr dalībvalstu tiesību akti joprojām ietver visai niansētu un atšķirīgu regulējumu migrācijas jautājumos.

Kaut arī ES imigrācijas racionālie apsvērumi un ekonomiskie ieguvumi ir guvuši virsroku, tomēr, kā jau minēts, Eiropas valstu sabiedrībās vienlaicīgi pieaug arī neiecietība pret imigrantiem un minoritātēm vispār.[66] Kā liecina 2003. gadā veiktais Eirobarometra pētījums, 80% no respondentiem atbalstīja to personu stingrāku kontroli uz robežām, kuras ieceļo no trešajām valstīm.[67] 2008. gadā veiktajā Eirobarometra pētījumā Lielbritānijas iedzīvotājus visvairāk uztrauca kriminālā situācija (38%) un imigrācija (35%) viņu valstī.[68] Pamats šai neiecietībai ir dažādas sociālas, etniskas un politiskas problēmas Eiropā, kurām īpaši pēdējo gadu laikā plašsaziņas līdzekļi pievērš uzmanību arvien biežāk, piemēram, „Īrijā ir plaši izplatīta imigrantu diskriminācija" (LETA, 27.05.2008.), „Imigranta noduršana Spānijā izraisa grautiņus" (LETA 08.12.2008.), „Atēnās izceļas sadursmes starp labējiem radikāļiem un imigrantiem" (LETA, 25.11.2008.), „Spānijas dienvidos ārdās imigranti" (NRA, 09.09.2008.), „Imigrantu nemieri Parīzē ir brīdinājums Eiropai" (LETA, 03.11.2005.) u. c.

ES imigrācijas procesiem ir būtiska nozīme, tāpēc svarīgs uzdevums veiksmīgai Eiropas attīstībai un konkurētspējas nodrošināšanai ir integrācijas nodrošināšana tiesiskā līmenī tādā veidā, lai sabiedrības neiecietībai pret citādo, kas ir dabisks pašaizsardzības mehānisms, nebūtu pamata un vienlaicīgi tiktu nodrošināta cieņa pret citādo. **Veiksmīga integrācija iespējama, ja katra valsts pilnīgi nodrošinās imigrantu iekļaušanos sabiedrībā, nekādā mērā nepārkāpjot savas valsts pamatiedzīvotāju tiesības.** T. s. vienlīdzības princips nozīmē, ka imigrantiem un pamatiedzīvotājiem ir jābūt

[65] Indāns I. *Migrācija Latvijā vēsturiskā perspektīvā* [tiešsaiste]. [Skatīts 5.11.2008.]. Pieejams: *http://www.politika.lv/temas/cilvektiesibas/6316/*.

[66] Indāns I. *Eiropas imigrācijas politikā – risku izvēle* [tiešsaiste]. [Skatīts 15.08.2008.]. Pieejams: *http://www.portalslv.lv/index.php?menu=doc&id=156523*.

[67] Eiropas Komisijas ziņojums. *Brīvības, drošības un tiesiskuma telpa: Tamperes programmas novērtējums un turpmākā ievirze.* 52004DC0401 [tiešsaiste]. [Skatīts 15.12.2008.]. Pieejams: *http://eur-lex.europa.eu*.

[68] Eurobarometer 69. 3. *European's State of Mind*. November 2008.

vienlīdzīgām tiesībām, bet arī – **vienlīdzīgiem pienākumiem**.[69] Tas ir sarežģīts uzdevums. Respektīvi, jābalstās uz vienlīdzīgas attieksmes un diskriminācijas novēršanas nodrošināšanu, ņemot vērā arī katras valsts tradīcijas un pamatiedzīvotāju vēlmes.[70]

Mūsdienās termins 'integrācija' ir ieguvis un tiek lietots ar ļoti plašu nozīmi dažādās jomās. Termins tiek lietots tādās zinātnēs kā ekonomikā, sociālajās zinātnēs, matemātikā, datorzinātnēs, bioloģijā u. c. Kopīgā integrācijas pazīme ir kādu daļu apvienošana veselumā un šī apvienotā veseluma cieša kopība un nedalāmība. Tātad svarīgs nosacījums integrācijas procesā ir kopīgas vērtības un saprašanās. Kādu noteiktu sabiedrības mazākuma grupu, piemēram, etnisko minoritāšu, bēgļu, migrantu vai kādu citu mazāk priviliģētu grupu iekļaušanās vairākuma sabiedrībā, tādējādi iegūstot vairākuma sabiedrības grupas tiesības, priekšrocības, kā arī pienākumus un atbildību, ir sociālā integrācija. Tā ir savstarpēja mijiedarbība, kad abas kopienas – ienācēja un uzņēmēja – apvieno un atrod kopīgas vērtības un iespējas, cienot un pieņemot viena otru, ir atvērtas un ieklausās viena otrā, kā arī mācās viena no otras; turklāt visām sabiedrības daļām ir vienādas iespējas, ciešas attiecības starp cilvēkiem ar dažādu izcelsmi darbavietā, skolā u. c.

Sociālā integrācija var notikt un ir nepieciešama, ja kāda no sabiedrības grupām ir sevišķi pakļauta sociālai atstumtībai un ierobežošanai. Viena no šādām grupām ir imigranti. Imigrantu integrācijas balsts ir viņu iekļaušanās darba tirgū un sabiedriskajā dzīvē. Nodarbinātība ir būtiskākā integrācijas sastāvdaļa, lai imigranti varētu sniegt savu ieguldījumu vietējās sabiedrības dzīvē un labklājības celšanā,[71] taču neaizstājamas ir vietējās sabiedrības valodas, vēstures, kultūras un tradīciju pamatzināšanas, un tikai šīs zināšanas spēj nodrošināt integrācijas būtību – kopīgā atrašanu, saprašanos un vienotību.

Integrācijas jautājums ir cieši saistīts ar valodas jautājumu. Valodas prasme ir viens no svarīgākajiem priekšnoteikumiem veiksmīgai savstarpējai saziņai, taču skaidrs ir arī tas, ka ne vienmēr var pieprasīt un uzskatīt par pašsaprotamu, ka imigrants jau ierodas konkrētajā valstī ar perfektām šīs valsts valodas, kultūras un ieražu zināšanām. Sagatavot imigrantus veiksmīgai iekļaušanai mītnes zemes sabiedrībā iespējams tikai ar nosacījumu, ka imigrantiem tiek nodrošināta iespēja apgūt mītnes zemes valodu un nacionālās vērtības. Ļoti svarīgs faktors šeit ir arī pašu imigrantu vēlme būt par sabiedrības dalībniekiem, kas balstīta cieņā pret mītnes zemes kultūru, valodu un tradīcijām.

Piemēram, aizej uz slimnīcu vai uz poliklīniku. Ar tevi sāk runāt latviešu valodā. Tā pati policija tevi apstādina un sāk runāt latviski. Tu sāc prasīt vai, lūdzu, nevarētu krieviski. Man, piemēram, nav īpaši patīkami tas, ka es nezinu latviešu valodu. (SKDS, 2008, II)

Ierodoties svešā valstī, cilvēkam nākas sastapties ar dažādiem šķēršļiem. Pat darba tirgos ar vislabākajiem apstākļiem un ar vislabāk sagatavoto uzņemšanu jaunajā darbā un dzīvesvietā imigranti var nonākt dažādās nepatīkamās situācijās, kas izriet no valodas nezināšanas, kultūras atšķirībām un mainīgās nodarbinātības. Rezultātā tiek traucēta saprašanās, rodas diskriminācija un nevienlīdzība. Piemēram, Eiropas Parlamenta rezolūcijā par stratēģijām un līdzekļiem imigrantu integrācijai Eiropas Savienībā (2006/2056(INI)) norādīts, ka dalībvalsts nespēja sekmīgi īstenot integrācijas politiku var nelabvēlīgi ietekmēt Eiropas Savienību kopumā:

- imigrantu zemais nodarbinātības līmenis vājina ES ekonomiku un kavē Lisabonas programmas izpildi;
- ES vajadzīgie augstas un zemas kvalifikācijas darbinieki, redzot, cik Eiropa ir neviesmīlīga

[69] Karan, O. State management of Immigrant Organizations in Sweden. In: *Migration and Activism in Europe since 1945*. Ed. W. Pojmann. Palgrave Macmillan, 2008. P. 175.

[70] Zagorskis V. Imigrantu integrācijas sociālie aspekti ES [tiešsaiste]. Referāts 08.12.2006. konferencē *Migrācijas ietekme uz Eiropas politisko domu un lēmumu pieņemšanas procesu*. [Skatīts 15.12.2008.].Pieejams: *http://www.va.lv/files/valdis_zagorskis_runa.pdf*.; Eiropas Komisijas ziņojums. *Brīvības, drošības un tiesiskuma telpa: Tamperes programmas novērtējums un turpmākā ievirze*. 52004DC0401 [tiešsaiste]. [Skatīts 15.12.2008.]. Pieejams: *http://eur-lex.europa.eu*.

[71] Zagorskis V. Imigrantu integrācijas sociālie aspekti ES. Referāts 08.12.2006. konferencē *Migrācijas ietekme uz Eiropas politisko domu un lēmumu pieņemšanas procesu* [tiešsaiste]. [Skatīts 15.12.2008.]. Pieejams: *http://www.va.lv/files/valdis_zagorskis_runa.pdf*.

pret viņiem, var tikt iesaistīti „pagrīdes" ekonomikā vai nokļūt Eiropas ekonomisko konkurentu rokās;

• efektīvas integrācijas politikas trūkums var radīt negatīvus priekšstatus par imigrantiem un aizsargājošu imigrācijas politiku;

• pilsoņu bailes var apdraudēt cilvēka cieņas respektēšanu, brīvību, demokrātiju, līdztiesību, tiesiskumu un cilvēktiesību ievērošanu, tostarp minoritātēm piederošo personu tiesību ievērošanu;

• priekšstati un aizspriedumi par neintegrētiem imigrantiem var apdraudēt veiksmīgu Eiropas Savienības paplašināšanos.

Tātad var secināt, ka faktori, kuriem ir izšķiroša nozīme, lai imigrants veiksmīgi iekļautos mītnes valsts kultūras, sociālajā un ekonomiskajā vidē, ir mītnes valsts kultūras normu un tradīciju izpratne un mītnes valsts valodas prasme. Var apgalvot, ka laba mītnes valsts valodas prasme migrantam ir galvenā atslēga viņa integrācijai.[72]

Dažādās Eiropas valstīs pastāv dažādi modeļi ārvalstu darbaspēka piesaistei, tāpat arī pastāv dažādi modeļi, kā un kam valstis nodrošina un pieprasa savas valsts vai oficiālās valodas apmācību un prasmi. Un šīs prasības balstās uz katras valsts valodas situāciju, vēsturi, tradīcijām un ierāžām.

[72] *Migrations et plurilinguisme en France. Cahiers de l'Observatoire des pratiques linguistiques, # 2.* Éditions Didier, septembre 2008. P. 7.

7. MIGRĀCIJA UN VALODA

Migrācijas un valodu sasaistes problēma modernajā pasaulē, pieaugot migrācijas apjomiem, kļūst arvien aktuālāka. Tas skar gan pret imigrantiem izvirzītās valodu prasmes prasības, gan to attieksmi pret mītnes valsts valodu, gan dzimtās valodas saglabāšanas iespējas iebraucējiem to jaunajās mītnes zemēs.

Valodas situācijas pasaulē ir ļoti atšķirīgas, tai skaitā arī intensīvās migrācijas zemēs. Šajās valstīs, piemēram, ASV, Austrālijā u. c., kur migranti pagātnē agrāk vai vēlāk asimilējās, valodas jautājums nopietni nebija jārisina. Taču mūsdienās, ir parādījušās jaunas iezīmes, kas liek valdībām un sabiedrībai meklēt citus risinājumus. Par jaunām iezīmēm varētu uzskatīt gan nacionālo valstu skaita pieaugumu, gan migrantu apjoma palielināšanos, gan iespēju dzīvot savas valodas informatīvajā telpā (internets, TV, radio), kāda agrāk bija visai ierobežota. Arī ideoloģiskie aspekti ir nozīmīgi – pagātnē bieži vien migranti bija laimīgi, ka izglābušies no vajāšanas vai liela trūkuma savās dzimtajās valstīs un gatavi pieņemt jebkurus nosacījumus jaunajās mītnes zemēs, – šodien tas tā ne vienmēr ir. Ekonomiskie migranti arvien biežāk grib saglabāt savu valodu, reliģiju un tradīcijas.

Sevišķi sarežģītas situācijas veidojas tajās valstīs, kas nav nospiedoši monolingvālas, jāņem vērā, ka monolingvālas ir tikai ap 10 procentiem pasaules valstu – Norvēģija, Polija, Portugāle, Islande, Grieķija, Japāna u. c. Valstīs, kur valda sociālā divvalodība, teritoriālā divvalodība (šķirtas kopienas) vai daudzvalodība, jau tā nereti labilo situāciju uz vienu vai otru pusi var novirzīt imigranti, kas stiprina vienu grupu un valodu.

Etnonacionālisma spēku, šķiet, vislabāk ir demonstrējuši gan koloniālās sitēmas sabrukums 20. gs., gan vairāku daudznacionālo valstu sabrukums Eiropā – Čehoslovākija, Dienvidslāvija un PSRS, kas saira tieši nacionālo nesaskaņu dēļ. Turklāt, jo mononacionālāka bija kāda no jaunveidojamajām valstīm, jo straujāk, noteiktāk un parasti arī mierīgāk tā pārvarēja pārejas periodu (Slovēnija, Lietuva, Čehija, Slovākija). Jo vairāk monoetniskums bija iedragāts, jo smagāka un asiņaināka (Bosnija un Hercegovina, Horvātija, Serbija, Kosova) vai mokošāka (Ukraina, Baltkrievija) bija pāreja. Domājams, šie procesi vēl nav beigušies, par to liecina Krievijas problēmas Kaukāzā un citur, Ķīnas nespēja atrisināt Tibetas jautājumu utt. Parasti nervozāk uz etnolingvistiskiem sarežģījumiem reaģē apspiestās, ekonomiski vājākās valodas nesēji, kas ne vienmēr ir minoritāte, piemēram, Beļģijā flāmi ir majoritāte, bet valodas ekonomiskās varenības ziņā – minoritāte, līdzīgi kā pamattautas Igaunijā un Latvijā.

Lai nepieļautu šādus sarežģījumus, valstis cenšas ar likuma palīdzību regulēt valodas situāciju. Apmēram 125 valstu konstitūcijās ir minēta valoda, apmēram simts konstitūcijās kādai/-ām valodai/-ām ir piešķirtas privilēģijas. Vairumā attīstīto valstu likumos ir norādes uz valstu oficiālajām valodām. Bet ir arī citi risinājumi pat vienā reģionā, piemēram, Dānijā nav valsts valodas likuma, valodas jautājums praktiski vispār netiek likuma formā risināts (atrast darbu gan bez dāņu valodas zināšanām gandrīz nav iespējams), bet turpat blakus Norvēģijā ir visai unikāla situācija, jo pastāv pat divi oficiālās valodas varianti (*Bokmål* vai *Nynorsk*) un ir likumos stingri kodificēta abu variantu lietošana (pamīšus lietojumā vismaz 25% informācijas jābūt vienā no tiem).

Eiropā valodas situācijas dažādās valstīs ir gan vēsturiski, gan sinhroni ļoti atšķirīgas. Ļoti dažādi ir arī migrācijas procesi. Lai gan valdību un sabiedrību reakcijas ir dažādas, galvenokārt ES ietekmē vērojamas zināmas kopsakarības.

Kopējās tendences Eiropā pēdējās desmitgadēs, pretstatā 20. gs. 90. gadiem, kad valdīja multikulturālisma atskaņas, ir nostiprināt valsts valodu, tās prasmi prasīt no iebraucējiem jau pirms iebraukšanas, vai to prasīt pēc neilga laika, parasti saistībā ar pilsonības iegūšanu. Šāda nostāja valda valstīs, kurās ieplūst lielākas imigrantu plūsmas – vai no jaunajām ES valstīm pēc paplašināšanās (piemēram, Īrijā, Lielbritānijā), vai arī no ārpuskopienas zemēm (Lielbritānijā, Vācijā, Spānijā, Francijā). Vēl citu situāciju sastopam dažās jaunajās un potenciālajās ES dalībvalstīs – bijušās PSRS teritorijās –, kur vērojama viena problēma, proti, bijušo PSRS laika migrantu nevēlēšanās atteikties no krievu valodas kā galvenās saziņas valodas.

Tradicionāli Eiropas valstīs uzmanība galvenokārt tiek pievērsta minoritāšu valodām, jo praktiski visur nacionālās valodas ir dominējošā stāvoklī un nav apdraudētas. Minoritāšu valodu grupā savukārt izšķirtas tradicionālās minoritāšu valodas, kas parasti ir mazas un apdraudētas. To stāvoklis dažādās valstīs atšķiras, vietām tās tiek aktīvi balstītas, citur pamestas savā varā. Vēl uzmanība bieži tiek pievērsta tām minoritātēm un minoritāšu valodām, kas vēstures attīstības dēļ nonākušās kaimiņvalstu teritorijā pierobežu rajonos.

ES valodas un migrācijas procesus aktīvi un detalizēti neregulē, taču mudina dalībvalstis integrēt iebraucējus, un integrācijas procesā valoda parasti tiek uzskatīta par pirmo un galveno integrācijas veidu un līdzekli. Tā 2005. gada EK ziņojumā Parlamentam un Padomei[73] uzsvērts, ka „atsvešināšanās gan no izcelsmes zemes, gan mītnes zemes padara iespējamāku personai meklēt savu identitātes un piedrības izjūtu citur, piemēram, spēcīgā ekstrēmisma ideoloģijā".

„Kopējās tendences ES dalībvalstīs liecina, ka sabiedrības radikalizācijas riski un imigrācijas izaicinājumi lielā mērā ir veicinājuši to, ka Rietumeiropas valstis arvien vairāk imigrantiem vēlas izvirzīt integrācijas nosacījumus. Tagad tā ir realitāte Vācijā, Nīderlandē, Francijā, un ir pamats domāt, ka sabiedrības integrācijas eksāmeni un testi kļūs par standarta procedūru Eiropā. Lielākajā daļā ES dalībvalstu pašlaik tiek veidotas nacionālas institūcijas imigrācijas un integrācijas jautājumos. Šo valsts institūciju loma ir nodrošināt imigrantu integrācijas iespējas, piedāvājot integrācijas kursus, valodas un kultūras apmācību."[74]

Valsts valodas loma migrācijas un integrācijas politikas īstenošanā

Mūsdienu pasaulē, kad dažādu tautību, valodu un valsts piederību pārstāvji dzīvo cits citam līdzās ciešāk kā jebkad, vienotas un mierīgas līdzāspastāvēšanas priekšnoteikums ir veiksmīga saziņa un savstarpējā sapratne. Arī mūsdienu civilizētā sabiedrībā valoda ir galvenais sazināšanās līdzeklis. Tradīcijas, paradumus, ieražas un attieksmi pret konkrētas valsts un tautas vērtībām arī migranti var apgūt tikai caur valodu. Aktīvās migrācijas plūsmas radījušas atsevišķu valstu pamatiedzīvotāju ierastās dzīves kardinālas pārmaiņas, arī valodas situācijā. Kopš Mastrihtas līguma noslēgšanas 1992. gadā Eiropas Savienības iekšējā integrācijā tiek uzsvērta tieši dalībvalstu kultūras, izglītības un valodas situācijas attīstības koordinēšana.

Valodai tautas identitātē un etniskajā kopībā ir būtiska nozīme. Valoda ietver sevī tautas priekšstatu veidu un jēdzienu tīklu, noteiktu pasaules skatījumu, kas ir oriģināls katram etnosam un kas atšķir to no pērējiem etnosiem.[75] Dažādo uzskatu, tradīciju un vēsturiskās pieredzes atšķirības izraisa arī dažādus konfliktus un savstarpējo attiecību problēmas. Tieši valodas barjera rada principiālas problēmas, kurām ES tiek meklēti dažādi risinājumi. Kā atzīts ESAO (Eiropas Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija) pētījumā, **galvenā integrācijas problēma ir valodas barjera, kas arvien aktuālāka kļūst mūsdienās, kad ekonomika ir balstīta uz pakalpojumiem un zināšanām**.[76] 2007. gadā Darbaspēka izpētes institūts Bonnā (*The Institute for*

[73] COM (2005) 313. *Terorist recruitment: addressing the factors contributing to violent radicalisation*. 21.09.2005. P. 6.

[74] Indāns, I. *„Dziesma par bailēm" jeb kāpēc Eiropa baidās no imigrantiem* [tiešsaiste]. [Skatīts 07.01.2009.]. Pieejams: *http://lv.lv/index.php?menu=doc&sub=&id=159330*.

[75] Kļaviņa, S. *Valodas daba*. Lielvārde : Lielvārds, 1997. 19. lpp.

[76] OECD. *From Immigration to Integration* [tiešsaiste], 2006. [Skatīts 21.08.2008.]. Pieejams: *http://www.oecd.org/dataoecd/5/55/37726512.pdf*.

the Study of Labor), aptaujājot ekspertus no visām 27 ES valstīm, noskaidroja imigrantu integrācijas barjeras. Pētījumā secināts, ka nepietiekamas oficiālās valodas zināšanas, neatbilstoša izglītība, informācijas par darba iespējām trūkums un personīgās barjeras (sociālas, kultūras un reliģijas normu izcelsme no atšķirīgas etniskās minoritātes) līdz ar institucionālajām barjerām (pilsonības un citi ierobežojumi) ir ļoti nozīmīgi šķēršļi imigrantu integrācijā.[77]

Šeit saduras vismaz divi lielumi: divu nāciju pārstāvji, no kuriem vieni atrodas priviliģētā situācijā – jo atrodas savā valstī, runā nacionālajā valodā, pārstāv konkrētu tautu savā valstī, bet otri ir viesa statusā, kaut arī pārstāv konkrētu nāciju, valodu un tautu. Kā min Edinburgas Universitātes profesors Dž. Ē. Džozefs[78], attīstītajās valstīs vērojams zināms naidīgums pret nesenajiem un varbūtējiem imigrantiem no nabadzīgākām valstīm, un, šķiet, ka šis naidīgums un negatīvā attieksme pret imigrantiem arvien vairāk izplatās kā parādība. Zīmīgs faktors, ko min profesors, ir arī to migrantu, kas dzīvo šajā valstī jau vairākās paaudzēs, visai negatīvā attieksme pret jaunajiem iebraucējiem. **Tieši nacionālās valodas prasme ir kā identifikators noteiktai integrācijas stadijai, piemēram, Francijā, kā nevienā citā Eiropas valstī, neraugoties uz izcelsmi, ir svarīgi runāt nacionālajā valodā, lai tiktu pieņemts kā nācijai piederīgais**. Jāuzsver valodas un nācijas konceptuālā saikne, tādēļ būtiska ir valodas izvēles politika, jo nacionālās identitātes simboliskās un emocionālās dimensijas ir kritiski svarīgas, un, kā uzsver Dž. Ē. Džozefs, valodas politikas, kas tās ignorē, izrādīsies ilgtermiņā nespējīgas funkcionēt.[79] Kā spilgts piemērs tam ir izteikti nacionālas valstis un uz nācijai būtiskiem principiem veidotas valstis, arī Latvija. Valsts unikālā situācija, kad garajos okupācijas gados latviešu valoda tika apspiesta, ir modinājusi aizvainojumu un apņemšanos 'glābt' savu nacionālo valodu. Kā novērojis profesors, „etniskie latvieši sevi uzskata kā ķīlniekus, kam valodas tiesības bija liegtas piecdesmit krievu okupācijas gadu garumā un tās turpina ierobežot Latvijā palikusī krievu etniskās populācijas daļa, kurai ir varens aizbildnis uz austrumiem no Latvijas."[80] Analizējot valodu tiesības, profesors nonāk pie secinājuma, ka tā saucamās „apdraudētās" nācijas, kurās pastāv spēcīgas minoritātes, šķiet, ir morāli tiesīgas apspiest šīs minoritātes, lai saglabātu savu nacionālo valsti.[81]

[77] *Attitudes towards Immigrants, Other Integration Barriers, and Their Veracity*. IZA DP No. 3650, 2008. P. 5.
[78] Džozefs, Dž. Ē. *Valoda un politika*. Rīga : Zinātne, 2008. 41. lpp.
[79] Turpat.
[80] Turpat, 26. lpp.
[81] Turpat, 82. lpp.

8. IZGLĪTĪBAS LOMA IMIGRANTU UN VIŅU BĒRNU INTEGRĀCIJAS PROCESĀ: CITU VALSTU PIEREDZE LATVIJAI

Kā jau minēts, iedzīvotāju mobilitāte kļūst arvien populārāka visā pasaulē. Iedzīvotāji ceļo, aizbrauc mācīties uz citu valsti, strādā citā valstī un arvien biežāk arī izvēlas palikt uz ilgāku laikposmu vai pat visu dzīvi citā valstī – daļa tādēļ, ka izveidojuši ģimenes; daļa tādēļ, ka atraduši labu darbu un ir apmierināti ar jaunajiem dzīves apstākļiem; daļa iedzīvotāju pēc kāda laika, kad paši iekārtojušies jaunajā mītnē, uzaicina pie sevis ģimeni. Iemeslu ir daudz, bet būtiski ir tas, ka šie cilvēki ir kļuvuši par šīs valsts iedzīvotāju daļu. Ir valstis, kurās ieceļojušie iedzīvotāji veido diezgan noslēgtas kopienas, spilgts piemērs tam ir plašā turku kopiena Vācijā; tomēr katras valsts pienākums ir rūpēties, lai tās iedzīvotāji veidotu vienotu sabiedrību. Tādēļ daudz tiek darīts, lai ieceļojušie iedzīvotāji spētu sekmīgi integrēties vietējā sabiedrībā, uzsverot valsts jeb oficiālās valodas nozīmi šajā procesā. Piemēram, Norvēģijā, Somijā un citās valstīs imigrantiem tiek nodrošināti bezmaksas valodas apguves kursi. Citās valstīs tie ir plaši pieejami maksas kursi, un bieži tiek uzsvērts, ka arī ieceļojušajam iedzīvotājam ir jābūt ieinteresētam integrēties – tātad apgūt tās valsts valodu, kurā viņi plāno ilgstoši uzturēties, dzīvot un strādāt.

Imigrantu bērnu situācija ir citāda. Tieši izglītība galvenokārt veicina imigrantu bērnu integrāciju gan vietējā sabiedrībā, gan vēlāk arī vietējā darba tirgū. Kā liecina Eiropas Komisijas 2008. gadā veiktā pētījuma dati par imigrantu bērnu izglītību, redzams, ka arvien palielinās to bērnu skaits, kuru mājās runātā valoda atšķiras no skolas mācību valodas (piemēram, Luksemburgā 25% skolēnu norādīja, ka mājās runātā valoda atšķiras no skolas mācībvalodas, turklāt šī valoda nav neviena no Luksemburgas oficiālajām valodām; līdzīgi ir Vācijā un arī Beļģijā, kur gandrīz 20% skolēnu atbildēja šādi). Kā norādīja Eiropas izglītības, mācību, kultūras un jaunatnes komisārs Jans Figels, ir pamatots apgalvojums, ka šāda tendence turpinās pieaugt, tādēļ valstīm ir jādomā par to, kā kvalitatīvi izglītot imigrantu bērnus un iekļaut viņus izglītības sistēmā.[82]

Lai arī Latvijā līdz šim tas nav bijis aktuāls jautājums, tomēr situācija mainās, un arī Latvijas skolās ienāk arvien vairāk imigrantu bērnu (pēc IZM datiem, 2009./2010. mācību gadā Latvijas skolās mācījās 405 trešo valstu valstspiederīgo bērni), tāpēc vērtīgi ir apzināt citu valstu pieredzi un izvērtēt to.

Lai nodrošinātu imigrantu bērnu sekmīgu izglītošanu, ir nepieciešami labi sagatavoti un profesionāli skolotāji, tomēr citu valstu pieredze rāda to, ka liela daļa labāk sagatavoto skolotāju par savu darba vietu tomēr izvēlas skolas, kurās imigrantu bērnu īpatsvars nav liels, piemēram, Francijā, Dānijā u. c., kā rezultātā ir speciālistu trūkums.[83]

Ir vairākas iespējas, kā veicināt sekmīgu mācību procesu skolās ar lielu migrantu bērnu īpatsvaru:

[82] *Key Data on Teaching Languages at School in Europe. European Commision*. Eurydice, 2008. P. 23.

[83] Bloem, N.S., Diaz, R. White Flight: Integration through Segregation in Danish Metropolitan Public Schools. In: *Humanity in Action*. Team Denmark, 2007.

1) pieņemt darbā vairāk skolotāju, nodrošinot individualizācijas pieeju – tā, lai skolēns saņemtu pēc iespējas lielāku pedagoģisko atbalstu;

2) palielināt skolotāju atalgojumu, lai piesaistītu labi sagatavotus un profesionālus skolotājus, kā arī, lai noturētu esošos;

3) palielināt to skolotāju skaitu, kas paši pārstāv kādu no minoritātēm vai imigrantu grupām u. c.

Pirmā pieeja – palielināt skolotāju skaitu skolās ar lielu migrantu (vai minoritāšu) bērnu īpatsvaru – ir plaši izmantota daudzās valstīs (Francijā, Vācijā, Dānijā u. c.), jo ļauj veidot mazākas klases, kas savukārt skolotājam dod iespēju nodrošināt individualizētu pieeju katram skolēnam; turklāt šādās mazās klasēs parasti nav disciplīnas problēmu. Tā ir būtiska priekšrocība, jo mācībām paredzētais laiks tiek izmantots pilnvērtīgāk.

Ir veikti daudzi pētījumi, kas liecina, ka ir vērojama cieša korelācija starp skolēnu skaitu klasē un skolēnu sekmēm.[84] Lai arī visi pētnieki nepiekrīt apgalvojumam, ka klasēs ar mazāku skolēnu skaitu mācību process vienmēr būs efektīvāks, tomēr lielākā daļa norāda, ka šis faktors ir īpaši nozīmīgs pirmsskolas un jaunāko klašu vecuma bērniem.

Dažas valstis (ASV, Francija, Nīderlande u. c.) īsteno otro pieeju – piešķirot papildu finanšu līdzekļus skolotājiem, kas izglīto migrantu bērnus (tiek piedāvātas algu piemaksas un/vai labāki darba apstākļi – segtas transporta izmaksas, apmaksāta dzīvesvieta u. tml.). Šāda sistēma ir vērsta uz to, lai samazinātu skolotāju kadru mainību un piesaistītu augstas kvalitātes speciālistus skolām, kurās ir liels migrantu un/vai mazākumtautību bērnu īpatsvars. Piemēram, Francijā valdība piešķir papildu samaksu šādiem skolotājiem, tomēr lielāka alga ne vienmēr spēj skolotājus noturēt konkrētajā skolā, jo ļoti nozīmīgs faktors ir skolēnu rakstura īpašības, etniskā izcelsme, mācību tradīcijas u. c.

Daudzās valstīs vērojama krasa atšķirība starp arvien pieaugošo skolēnu etnisko dažādību un diezgan viendabīgo skolotāju darbaspēku, tāpēc tiek īstenota cita pieeja – skolās ar lielu migrantu un/vai minoritāšu bērnu īpatsvaru tiek pieņemti darbā skolotāji, kas paši pārstāv kādu no minoritātēm vai imigrantu grupām. Anglijā un Velsā, piemēram, Skolotāju apmācības aģentūra aicina apgūt skolotāja profesiju tieši minoritāšu pārstāvjiem. Tiek veidoti skolotāju mentoru tīkli, kursi un stipendijas tiem, kas mācās, u. c. pasākumi, kas veicina un popularizē skolotāja profesiju.[85] Šāda veida pieejas parasti balstās uz pieņēmumu, ka skolotājs ar citu etnisko izcelsmi (imigrants vai minoritātes pārstāvis) pozitīvi ietekmē migrantu un/vai minoritāšu bērnu vēlmi mācīties, ceļot viņu pašapziņu un motivāciju, kas savukārt nodrošina labākus mācību rezultātus. Šis modelis Latvijā jau ir ticis izmantots, nodrošinot čigānu tautības bērnu izglītošanu.

Lai arī šādi skolotāju izvēles modeļi ir diezgan izplatīti un pazīstami, tomēr jāuzsver, ka empīrisku datu, kas apliecinātu pieejas efektivitāti, vēl nav pietiekami daudz. Esošie dati galvenokārt attiecas uz ASV izglītības sistēmu, un lielākoties analizē afroamerikāņu un spāņu izcelsmes skolēnus, kuru ģimenes ASV dzīvo jau vairākās paaudzēs. Tādēļ rezultātus nevar tik vienkārši attiecināt uz citām valstīm un situācijām, kas skar pirmās un otrās paaudzes migrantus.

Mācību valodas prasme ir veiksmīgas izglītības noteicošais faktors. Valodas prasme ir būtiska mācību procesa sastāvdaļa – lasīšana, klausīšanās, rakstīšana un saziņa, kas ar klasesbiedriem un skolotāju bez valodas prasmes praktiski nav iespējama, tādēļ tiem migrantu bērniem, kas neprot mācību valodu, skolā ir lielas grūtības. Kā liecina šajā jomā veiktie pētījumi, tie migrantu bērni, kuri mājās runā tikai savā dzimtajā valodā, kas nav skolas mācībvaloda, ir apmēram vienu mācību gadu iepakaļ klasesbiedriem, kuri ir vietējie skolēni, savukārt tie, kuri mājās runā skolas mācībvalodā, ir tikai pusgadu iepakaļ.[86] Tādējādi skolās, kurās ir liels skaits migrantu un/vai minoritāšu bērnu izglītības politikas galvenais uzde-

[84] Krueger, A. Economic Considerations and Class Size. In: *Economic Journal*, Vol. 113, No. 485. 2003. P. F34–F63.

[85] Carrington, B., Skelton, C. Re-thinking 'Role Models': Equal Opportunities in Teacher Recruitment in England and Wales. In: *Journal of Education Policy*, Vol. 18, No. 3, 2003. P. 253–265.

[86] Christensen, G., Stanat, P. *Language Policies and Practices for Helping Immigrants and Second–Generation Students Succeed*. The Transatlantic Taskforce on Immigration and Integration, Migration Policy Institute (MPI) and Bertelsmann Stiftung. 2007. P. 8.

vums ir sekmēt migrantu skolēnu mācību valodas prasmi. Veidi, kā tas tiek veicināts un nodrošināts, atšķiras.

Gan izglītības ieguves, gan valodas prasmes sekmēšana migrantu bērniem ir jo būtiska agrā bērnībā. Daudzi otrās paaudzes migrantu bērni izaug ģimenēs, kas lingvistiski ir diezgan izolētas, un, lai arī visa viņu bērnība ir pavadīta konkrētajā valstī, sākot skolas gaitas, mācībvalodas prasme nav pietiekama.[87]

Sekmējot valodas apguvi agrā bērnībā, tiek nodrošināta iespēja būt vienlīdzīgam ar klasesbiedriem. Būtisks priekšnosacījums veiksmīgai valodas apguvei agrā bērnībā ir sistēmiskums, tomēr nav daudz valstu, kas to spētu nodrošināt jau pirmsskolas vecumā. Regulāri novērojumi un katra bērna valodas attīstības pārraudzība ļauj plānot atbilstošu un sistemātisku atbalstu. Piemēram, Vācijas pirmsskolas izglītības iestādēs tiek veiktas regulāras pārbaudes ar mērķi apzināt un diagnosticēt grūtības un šķēršļus, kas kavē valodas apguvi (tiek izvērtēts, vai ir nepieciešama palīdzība u. tml.), vajadzības gadījumā tiek izsniegts papildu finansējums. Tomēr jāapzinās, ka ar to nepietiek. Pat, ja bērns ir apguvis gramatikas un saziņas pamatus (komunikatīvās valodas prasmes), joprojām ir nepieciešams laiks, lai viņš spētu kļūt par lietpratīgu valodas lietotāju. Proti, ir nepieciešams nepārtraukts un sistemātisks valodas atbalsts visos izglītības līmeņos.

Valodas apguve ir ļoti būtiska gadījumos, kad migrantu bērns ir skolas vecumā un ir jaunatnācējs. Dažās valstīs šie skolēni tiek ielikti vecumam atbilsotšā klasē, bet papildus tiek piedāvātas valodas mācību stundas; citās valstīs šiem skolēniem tiek piedāvātas speciālas valodas sagatavošanas klases, kas veidotas ar mērķi palīdzēt skolēniem apgūt valodas pamatus. Sagatavošanas klases būtībā ir tā sauktās pārejas klases, un tām vajadzētu būt ierobežotām ilgumā (tas ir individuāli noteikts atkarībā no skolēnu rezultātiem). Pētījumi tomēr liecina, ka skolēni valodas sagatavošanas klasēs uzturas ilgāk nekā plānots, piemēram, Norvēģijā 2008. gadā veiktā pētījuma dati rāda, ka 20% migrantu skolēnu tā arī neatstāj speciālās valodas sagatavošanas klases un nepievienojas parastajām klasēm; Šveicē lielākā daļa migrantu bērnu pēc divu gadu ilgas mācīšanās speciālajās valodas sagatavošanas klasēs tomēr nespēj integrēties parastajās klasēs.[88]

Ir daudz pretrunu par dzimtās valodas lomu migrantu skolēnu izglītības procesā. Tradicionāli valodas apguves izpētē dominē savstarpējās atkarības hipotēze: **lai kļūtu par lietpratīgu svešvalodas lietotāju, ir nepieciešams labi prast dzimto valodu**. Nav pietiekamu argumentu, lai pieņemtu vai noraidītu šo hipotēzi, tomēr lielākoties atbalsts dzimtajai valodai tiek uztverts kā svarīgs starpkultūru izglītības priekšnoteikums.

Bilingvālā mācību pieeja bija īpaši izplatīta ASV 20. gs. 60. un 70. gados, kad skolēni līdz zināmam līmenim mācījās dzimtajā valodā un tad pakāpeniski pārgāja uz mācīšanos skolas mācībvalodā, tomēr kopš 20. gs. 90. gadiem šī pieeja kļuvusi mazāk izplatīta.[89] Piemēram, Nīderlandē izglītības ieguve dzimtajā valodā tika atcelta 2004. gadā, tomēr daudzās citās valstīs tas, vai bilingvālā izglītība tiek īstenota vai nē, ir atkarīgs no skolas un/vai pašvaldības. Piemēram, Zviedrijā skolēniem ir tiesības mācīties dzimtajā valodā, skolām ir jānodrošina šāda iespēja, ja vismaz 5 skolēni ar vienu dzimto valodu to pieprasa pašvaldībā.

Migrantu izglītošanā bilingvālā mācību pieeja ir diezgan ierobežota vairāku praktisku un loģisku apsvērumu dēļ: nodrošināt migrantu bērniem izglītību viņu dzimtajā valodā ir pārāk dārgi un pārāk grūti, jo īpaši, ja valstī ir pārstāvētas daudzas un dažādas valodas, turklāt dažkārt skolēna mājās runātā valoda ir dialekts. Ir grūti atrast pietiekamu daudzumu kvalificētu skolotāju, lai spētu nodrošināt augstas kvalitātes izglītību. Daudzi pētnieki norāda, ka izglītības politikas principiem nav jābūt ne monoligvālai, ne bilingvālai mācību pieejai, jo ir iespējams tos kombinēt, piemēram,

[87] Knapp, W. Language and Learning Disadvantages of Learners with a Migrant Background in Germany. Intergovernmental Conference *Languages of Schooling: towards a Framework for Europe.* Strasbourg 16–18 October 2006.

[88] *Key Data on Teaching Languages at School in Europe*. European Commision, Eurydice. 2008.

[89] Slavin, R. E., Cheung, A. Synthesis of Research on Language of Reading Instruction for English Language Learners. In: Söhn, J. (ed.). *The Effectiveness of Bilingual School Programs for Immigrant Children,* Programme on Intercultural Conflicts and Societal Integration (AKI), Social Science Research Center Berlin (WZB), Berlin. 2005.

piedāvājot skolēnam izvēlēties dažus mācību priekšmetus dzimtajā valodā vai mācīties viņa dzimto valodu kā vienu no svešvalodām u. c.

Bērnu izglītošanas procesā liela loma neapšaubāmi ir vecākiem, un, to apzinoties, izglītības politikas būtiska sastāvdaļa ir vecāku un skolas savstarpējo attiecību stiprināšana. Lai gan vecāku līdzdalība skolēnu dzīvē ir būtiska visiem bērniem, diemžēl imigrantu bērnu vecāki dažādu apstākļu dēļ lielākoties nespēj nodrošināt šo saikni: vecāki – skolēns – skola. Tas skaidrojams ar vairākiem apstākļiem: pirmkārt, vecāki daudz lēnāk apgūst (ja vispār apgūst) mītnes zemes valodu, tas rada pietiekami lielu barjeru saskarsmē (vecāku sapulces, dažādi saviesīgi pasākumi, ekskursijas utt.), otrkārt, vecākiem bieži nav laika un/vai naudas (īpaši izplatīts mūsdienās, kad cilvēki pārceļas uz citu valsti labāka darba u. tml. iemeslu dēļ), treškārt, dažādas emocionālās barjeras (jūtas sveši, negaidīti, atstumti u. tml.). Tomēr jācenšas panākt, ka vecāki piedalās bērna skolas dzīvē.

Apzinoties mūsdienu kultūru daudzveidību, kas arvien vairāk ir manāma arī skolās, daudzas valstis ir sākušas plānot un īstenot dažādas aktivitātes, kas vērstas gan uz kultūru daudzveidības saglabāšanu, gan popularizēšanu, gan starpkultūru sadarbību utt.

Lai sekmīgi īstenotu un ieviestu **starpkultūru izglītības principus**, ir nepieciešamas izmaiņas izglītības mērķos, mācību saturā, mācību materiālos, skolotāju uzvedībā, attieksmē. Lai veiksmīgi izglītotu skolēnus, kam ir dažāda lingvistiskā un kultūru izcelsme, skolotājiem ir nepieciešamas daudzas prasmes, kuras tradicionāli skolās, iespējams, nav tikušas attīstītas. Latvijā līdz 2009. gadam nebija izstrādātas ne programmas, ne arī metodiskie līdzekļi darbam ar konkrēto mērķauditoriju.

2009. gadā Latviešu valodas aģentūra veica Eiropas trešo valstu valstspiederīgo integrācijas fonda atbalstītu projektu „Skolotājs starpkultūru telpā”[90], kura mērķis ir sniegt atbalstu skolotāju profesionālajai kompetencei darbam starpkultūru telpā. Projekta „Skolotājs starpkultūru telpā” laikā izstrādāta izglītības programma un mācību materiāli 36 stundu kursam, kura īstenošanas laikā tika izglītoti 150 skolotāji Latvijas reģionos par starpkultūru komunikāciju un iecietības jautājumiem darbā ar dažādu kultūru pārstāvjiem. Izveidoti mācību metodiskie materiāli (darba burtnīcas) skolotājiem „Skolotājs starpkultūru telpā”. Šī iniciatīva ir viens no pirmajiem soļiem tieši starpkultūru izglītības jomā.

Lielākajā daļā Eiropas Savienības dalībvalstu trešo valstu valstspiederīgo iekļaušanas princips tiek realizēts ar migrantu integrācijas programmu starpniecību. Būtiska šo programmu sastāvdaļa ir valodas apguve, kas nenoliedzami veicina veiksmīgu saziņu, kā arī mazina psiholoģisko diskomfortu. Pedagogu sagatavošana darbam ar imigrantu bērniem un pusaudžiem ir viens no līdzekļiem, kā panākt, lai šie skolēni kļūst par sabiedrībā iekļauties spējīgiem uzņēmējas valsts pilsoņiem.

[90] Informācija par projektu „Skolotājs starpkultūru telpā” pieejama mājaslapā *http://valoda.lv/Starpkulturu_pasakumi/Projekts_–_Skolotajs_starpkulturu_telpa/690/mid_529.*

NOBEIGUMS

Migrācijas rezultātā daudzu valstu sabiedrības ir kļuvušas etniski dažādas un ir pastiprinājusies transnacionālā saikne starp valsti un sabiedrību. Tādējādi migrācijas jautājumi ir kļuvuši par būtisku un neizbēgamu katras valsts ekonomikas un sociālās dzīves komponentu un politisko lēmumu pieņemšanas procesā tiem tiek pievērsta pastiprināta uzmanība.

Augošā starptautiskā migrācija un darbaspēka mobilitātes palielināšanās Eiropā kopš 20. gs. 50. gadiem pastiprināja uztraukumu un bažas par katras nacionālas valsts tradīcijām, tautas identitāti un iespēju saglabāt valodu. Tādēļ ir arī izskaidrojama daudzu Eiropas Savienības valstu lēnā un politisku diskusiju bagātā migrācijas politikas veidošana. Neskatoties uz migrācijas kustības pieaugumu un faktoriem, kas to veicina, pieaug arī pretošanās migrācijai – liela daļa iedzīvotāju valstīs, kurās ierodas daudz imigrantu, ir pret turpmāku imigrantu uzņemšanu. Dažādas valdības reaģē dažādi – izstrādā un pieņem stratēģijas, kas vērstas uz migrācijas plūsmu samazināšanu un/vai pārtraukšanu (aizliedzot iebraukšanu u. tml.); citos gadījumos ir veiktas pat masu deportācijas un repatriācijas.

Arī Eiropas valstu lingvistiskie modeļi un situācijas ir ļoti kompleksas un balstītas uz katrā valstī esošajām valodām un to savstarpējām attiecībām. Dažādās valodas ir Eiropas bagātība, un ES daudzvalodība un kultūru daudzveidība tiek uzskatīta par milzīgu konkurētspējas priekšrocību. Pēdējo gadu desmitu migrācijas tendences īpašu uzmanību liek pievērst Eiropas valstu imigrantu valodām un viņu integrācijai vietējās sabiedrībās. Pieaugošas mobilitātes un migrācijas kontekstā ir svarīgi, lai cilvēki apgūtu savu mītnes valstu valodas, ja viņi vēlas pilnīgi integrēties sabiedrībā. Šeit būtiski ievērot to, ka dalībvalstis ir galvenās lēmumu pieņēmējas par valodas politiku, tajā skaitā par reģionu un minoritāšu valodām.

Skatot migrācijas jautājumus, īpaši valodas aspektā, liela uzmanība pievēršama sabiedrības integrācijas jautājumiem, jo tie ir savstarpēji cieši saistīti. Sociālā integrācija var notikt un ir nepieciešama, ja kāda no sabiedrības grupām ir sevišķi pakļauta sociālai atstumtībai un ierobežošanai. Un viena no šādām grupām neapšaubāmi ir imigranti. Imigrantu integrācijas balsts ir viņu iekļaušanās darba tirgū un sabiedriskajā dzīvē. Nodarbinātība ir būtiskākā integrācijas sastāvdaļa, lai imigranti varētu sniegt savu ieguldījumu vietējās sabiedrības dzīvē un labklājības celšanā, taču neaizstājamas ir vietējās sabiedrības valodas, vēstures, kultūras un tradīciju pamatzināšanas, un tikai šīs zināšanas spēj nodrošināt integrācijas būtību – kopīgā atrašanu, saprašanos un vienotību.

Taču skaidrs ir arī tas, ka ne vienmēr var pieprasīt un uzskatīt par pašsaprotamu, ka imigrants jau ierodas konkrētajā valstī ar perfektām šīs valsts valodas, kultūras un ieražu zināšanām. Sagatavot imigrantus veiksmīgai iekļaušanai mītnes zemes sabiedrībā var tikai ar nosacījumu, ka imigrantiem tiek nodrošināta iespēja apgūt mītnes zemes valodu un nacionālās vērtības. Neapšaubāmi ļoti svarīgs faktors šeit ir arī pašu imigrantu vēlme būt par sabiedrības dalībniekiem, kas balstīta cieņā pret mītnes zemes kultūru, valodu un tradīcijām.

Valodas situācijas pasaulē, protams, ir ļoti atšķirīgas, tai skaitā arī intensīvās migrācijas zemēs. Šajās valstīs, piemēram, ASV, Austrālijā u. c., kur migranti pagātnē agrāk vai vēlāk asimilējās, valodas jautājums nopietni nebija jārisina. Taču mūsdienās, ir

parādījušās jaunas iezīmes, kas liek valdībām un sabiedrībai meklēt jaunus risinājumus. Par jaunām iezīmēm varētu uzskatīt gan nacionālo valstu skaita pieaugumu, gan migrantu apjoma palielināšanos, gan iespēju dzīvot savas valodas informatīvajā telpā (internets, TV, radio), kāda agrāk bija visai ierobežota. Arī ideoloģiskie aspekti ir nozīmīgi – pagātnē bieži vien migranti bija laimīgi, ka izglābušies no vajāšanas vai liela trūkuma savās dzimtajās valstīs un gatavi pieņemt jebkurus nosacījumus jaunajās mītnes zemēs, – šodien tas tā ne vienmēr ir. Ekonomiskie migranti arvien biežāk grib saglabāt savu valodu, reliģiju un tradīcijas.

Sabiedrības radikalizācijas riski un imigrācijas izaicinājumi ir veicinājuši to, ka Rietumeiropas valstis arvien vairāk imigrantiem vēlas izvirzīt integrācijas nosacījumus. Ir pamats domāt, ka sabiedrības integrācijas eksāmeni un testi kļūs par standarta procedūru Eiropā. Lielākajā daļā ES dalībvalstu tiek veidotas nacionālas institūcijas imigrācijas un integrācijas jautājumos.

Migrācijas procesi būtiski ietekmējuši Latvijas iedzīvotāju sastāvu un pašu latviešu nācijas veidošanās procesu visā tās rakstītās vēstures laikā. Latvijas gadījumā ir jāuzsver valodas un nācijas konceptuālā saikne, kas nosaka valodas politikas izvēli (nacionālās identitātes simboliskās un emocionālās dimensijas ir kritiski nozīmīgas). Latvijā, runājot par imigrantiem, kas pārsvarā nāk no bijušajām PSRS valstīm, latviešu valoda nonāk konfliktā ar krievu valodas plašo izplatību un lietošanu. Tieši iespēja saprasties krievu valodā ir viens no priekšnoteikumiem, kāpēc imigranti no bijušās Padomju Savienības republikām izvēlas strādāt Latvijā.

Nozīmīgākās sociolingvistiskās funkcijas Latvijā pilda latviešu valoda, joprojām liela ir krievu valodas un pieaug angļu valodas loma. Šo valodu nozīmi Latvijas valodas situācijā nosaka vairāki savstarpēji saistīti faktori – valodu prasme iedzīvotāju vidū, valodu faktiskās sociolingvistiskās funkcijas, lingvistiskās attieksmes un valodu statuss.[91] Latviešu valodas konkurentvalodas – krievu un angļu valodu – raksturo vairākas iezīmes:

- kopīgais: abas ir pasaules "megavalodas", plaši lietotas starptautiskā un reģionālā komunikācijas līdzekļa funkcijā, tradicionāli apgūtas kā L2 valodas;
- atšķirīgais: lingvistiski pašpietiekama valodas kolektīva (ne)eksistence Latvijā, individuālā bilingvisma pakāpe latviešu vidū, reālās sociolingvistiskās funkcijas, kontaktsituācijas ģenēze, lingvistiskā attieksme.[92]

Valodas lietošana ikdienā ir viens no valodu konkurences aspektiem, un latviešu valodas konkurētspēja nevar tikt uzskatīta par labu. Šādā aspektā valodu konkurences rezultātus visvairāk ietekmē paši tās lietotāji, nevis ārēji apstākļi; ņemot vērā, ka latvieši bieži vien saziņā ar krievvalodīgajiem runātājiem izvēlas krievu valodu un ne visi krievvalodīgie, kuri prot valsts valodu, to arī lieto, latviešu valodas konkurētspēja var tikt uzskatīta par apdraudētu.

Jāapzinās, ka vismaz pagaidām angļu valodas ietekme neapdraud latviešu valodas pastāvēšanu un lietošanu, jo Latvijā nav reālas angļu valodas vides, kā arī nav liels labu angļu valodas pratēju skaits. Ir tikai dažas specifiskas sociolingvistiskās jomas, kurās angļu valoda ieņem arvien nozīmīgāku lomu un tiešām var tikt uzskatīta par apdraudējumu latviešu valodai – tā galvenokārt ir zinātne, dažas kultūras jomas, iespējams, jaunās tehnoloģijas. Šī tendence ir raksturīga lielākajai daļai Eiropas valstu, tomēr zināmā mērā to var kontrolēt ar likumu un noteikumu palīdzību.[93] Savukārt krievu valoda vēl aizvien ir lielākais konkurents latviešu valodai, un šobrīd aktuālās migrācijas tendences šo konkurenci tikai stiprina.

Latvijai kā ES dalībvalstij migrācijas politikas īstenošanā jāievēro kopīgais pamatprincips – personu brīva kustība, un migrācijas politika jāīsteno saskaņā ar starptautiskajām tiesību normām un Latvijas valsts interesēm. Latvijas etniskais sastāvs joprojām ir pamat-

[91] Druviete, I. *Latvijas valodas politika Eiropas Savienības kontekstā*. Rīga, 1998. 85. lpp.

[92] Druviete, I. *Valsts valodas integratīvā un ekonomiskā vērtība: sinerģija vai antagonisms*? [tiešsaiste] Ref. LVA konferencē „Valoda, vide, ekonomika" 2010. gada 22. septembrī Rīgā. [Skatīts 15.01.2011.]. Pieejams: *http://valoda.lv/Sadarbibas_projekti/Eiropas_valodu_diena_2010_Konference_Valoda_vide_ekonomika_/824/mid_550*.

[93] Druviete, I. *Latvijas valodas politika Eiropas Savienības kontekstā*. Rīga, 1998. 98. lpp.

nācijai nelabvēlīgs, nepilsoņu skaits ir liels, imigrācijas pamatvirziens iepriekšējais – galvenokārt bijušās PSRS republikas, kuru iedzīvotāji palielina krievu valodas telpu valstī, kas pati par sevi neveicina valsts valodas apguvi: visi šie imigrācijas komponenti ir valodas situācijas stabilizēšanai un sabiedrības integrācijai apgrūtinoši. Tāpēc nacionālās pieejas īstenošana imigrācijas, resp., arī valodas jautājumos Latvijas valsts valodu un Latvijas valstiskumu var tikai stiprināt. Tas ir viens no valodas politikas aspektiem, kas pamato Latvijas nacionālās imigrācijas politikas prasības attiecībā uz valsts valodas prasmi jaunajiem imigrantiem. Un šis risinājums pilnībā atbilst ES imigrācijas politikai attiecībā uz trešo valstu pilsoņiem.

LITERATŪRAS SARAKSTS

1. *20. gadsimta Latvijas vēsture. 1. sēj. Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai. 1900–1918*. Rīga : Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2000.
2. *Annual Policy Report 2006 produced by European Migration Network*. 2007.
3. *Attitudes towards Immigrants, Other Integration Barriers, and Their Veracity*. IZA DP No. 3650, 2008.
4. Bērziņš, J. Mēra postījumi Vidzemē 1710. gadā. No: *Valsts Arhīva Raksti*. Sērija B. Nr.1. Rīgā, 1935. 167.–233. lpp.
5. Bloem, N.S., Diaz, R. White Flight: Integration through Segregation in Danish Metropolitan Public Schools. In: *Humanity in Action*. Team Denmark, 2007.
6. Carrington, B., Skelton, C. Re–thinking 'Role Models': Equal Opportunities in Teacher Recruitment in England and Wales. In: *Journal of Education Policy*, Vol. 18, No. 3, 2003. P. 253–265.
7. Castles, S., Miller, M. J. *The Age of Migration. International population movements in the modern world*. Palgrave Macmillan, 2009.
8. Christensen, G., Stanat, P. *Language Policies and Practices for Helping Immigrants and Second–Generation Students Succeed*. The Transatlantic Taskforce on Immigration and Integration, Migration Policy Institute (MPI), Bertelsmann Stiftung, 2007.
9. COM (2005) 313. *Terorist recruitment: addressing the factors contributing to violent radicalisation*. 21.09.2005.
10. Das, A. K. Survival and Maintenance of Regional Languages in the New Europe: Consequences of Expansion and Changing Demography. In: *Reģionālās valodas mūsdienu Eiropā*. Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. Rēzekne, 2004.
11. Druviete, I. *Latvijas valodas politika Eiropas Savienības kontekstā*. Rīga, 1998.
12. Druviete, I. Valodas pārmaiņas kontaktvalodu (kontaktsistēmu) ietekmē. No: *Linguistica Lettica*, 2, 1998.
13. Druviete, I. *Valsts valodas integratīvā un ekonomiskā vērtība: sinerģija vai antagonisms*? [Tiešsaiste]. Ref. LVA konferencē „Valoda, vide, ekonomika" 2010. gada 22. septembrī Rīgā. [Skatīts 15.01.2011.]. Pieejams: *http://valoda.lv/Sadarbibas_projekti/Eiropas_valodu_diena_2010_Konference_Valoda_vide_ekonomika_/824/mid_550*.
14. Džozefs, Dž. Ē. *Valoda un politika*. Rīga : Zinātne, 2008.
15. Eglīte, P. *Latviešu valodas izplatība cittautiešu vidū. Valodas politika Baltijas valstīs*. Konferences materiāli. Rīgā, 1992. gada 17.–18. decembrī. 70.–80. lpp.
16. Eiropas Komisijas ziņojums. *Brīvības, drošības un tiesiskuma telpa: Tamperes programmas novērtējums un turpmākā ievirze* [tiešsaiste]. 52004DC0401. [Skatīts 15.12.2008.]. Pieejams: *http://eur–lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52004DC0401:LV:HTML*.
17. *Etnosituācija Latvijā. Fakti un komentāri*. Rīga, 1994.
18. *Ethnic Groups. The World Factbook* [tiešsaiste]. Central Intelligent Agency. [Skatīts 15.03.2011.]. Pieejams: *https://www.cia.gov/library/publications/the–world–factbook/fields/2075.html*.
19. Eurobarometer 69. 3. *European's State of Mind*. November 2008.
20. *Europe in Figures: Eurostat Yearbook 2006–2007*. Eurostat. Luxembourg, 2007.
21. *Facts & Figures. Global Estimates and Trends* [tiešsaiste]. [Skatīts 15.01.2011.]. Pieejams: *http://www.iom.int/jahia/Jahia/about–migration/facts–and–figures/lang/en*.
22. Ģērmanis, U. Latviešu darbība un likteņi Padomju Savienībā divdesmitajos un trīsdesmitajos gados. No: *Zināšanai. Raksti par mūsu un padomju lietām*. Stokholma : Ziemeļzvaigzne, 1986. 140.–152. lpp.
23. *Imigranti Latvijā: iekļaušanās iespējas un nosacījumi*. BISS. Rīga, 2009.
24. Indāns, I. *Baltijas valstu migrācijas politika: pārmaiņu laiks tuvojas* [tiešsaiste]. [Skatīts: 29.09.2007.]. Pieejams: *http://www.lv.lv/index.php?menu=doc&sub=komentars&id=163855*.
25. Indāns, I. *„Dziesma par bailēm" jeb kāpēc Eiropa baidās no imigrantiem* [tiešsaiste]. [Skatīts 07.01.2009.]. Pieejams: *http://lv.lv/index.php?menu=doc&sub=&id=159330*.
26. Indāns, I. *Eiropas imigrācijas politikā – risku izvēle* [tiešsaiste]. [Skatīts 15.08.2008.]. Pieejams: *http://www.portalslv.lv/index.php?menu=doc&id=156523*.

27. Indāns, I., Krūma, K. Eiropas Savienības nākotne un imigrācijas politika. No: *Latvijas skatījums uz Eiropas Savienības nākotni*. Stratēģiskās analīzes komisija. Rīga : Zinātne, 2007.
28. Indāns, I. *Migrācija Latvijā vēsturiskā perspektīvā* [tiešsaiste]. [Skatīts 5.11.2008.]. Pieejams: *http://www.politika.lv/temas/cilvektiesibas/6316/*.
29. Karnīte, R., Karnītis, K. *Iedzīvotāju starpvalstu ilgtermiņa migrācijas ietekme uz Latvijas tautsaimniecību* [tiešsaiste]. Rīga, 2009. [Skatīts 15.01.2011.]. Pieejams: *http://www.politika.lv/temas/fwd_eiropa/18267/*
30. *Key Data on Teaching Languages at School in Europe*. Eurydice network, 2008.
31. Kļaviņa, S. *Valodas daba*. Lielvārde : Lielvārds, 1997.
32. Knapp, W. Language and Learning Disadvantages of Learners with a Migrant Background in Germany. Intergovernmental Conference *Languages of Schooling: towards a Framework for Europe*. Strasbourg, 16–18 October 2006.
33. Kondrāts, Ģ. Imigrācija – gan galvassāpes, gan cerības. *Latvijas Avīze*, 2008. g. 21. jūn.
34. Krēķis, J. Vācieši vēlas sargāt savu valodu. *Latvijas Avīze*, 2008. g. 18. dec.
35. Krueger, A. Economic Considerations and Class Size. In: *Economic Journal*, Vol. 113, No. 485. 2003. P. F34–F63.
36. *Latviešu Izglītības biedrības gada grāmata, III*. Rīga, 1911.
37. *Latviešu valoda 15 neatkarības gados*. Rīga : Zinātne, 2007.
38. *Latvijas iedzīvotāju sadalījums pēc valstiskās piederības* [tiešsaiste]. [Skatīts 20.08.2011.]. Pieejams: *http://www.pmlp.gov.lv/lv/statistika/iedzivotaju.html*.
39. *Latvijas uzņēmēju aptauja* [tiešsaiste] 2006. [Skatīts 14.04.2009.]. Pieejams: *http://www.swedbank.lv/news/150606.php*.
40. *LR Centrālās statistikas pārvaldes datubāze* [tiešsaiste]. [Skatīts 15.12.2010.]. Pieejams: *http://data.csb.gov.lv/DATABASE/Iedzsoc/Ikgad%C4%93jie%20statistikas%20dati/Iedz%C4%ABvot%C4%81ji/Iedz%C4%ABvot%C4%81ji.asp*.
41. LR CSP. *Demogrāfiskās statistikas galvenie rādītāji 2008. gadā* [tiešsaiste]. Informatīvais apskats. [Skatīts 12.02.2011.]. Pieejams: *http://www.csb.gov.lv/dati/2009gada-informativie-apskati-28308.html*.
42. LR CSP. *Nodarbinātība un bezdarbs* [tiešsaiste]. Galvenie rādītāji. [Skatīts 19.07.2011.]. Piejams: *http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/nodarbinatiba-un-bezdarbs-galvenie-raditaji-30263.html*.
43. *Mācāmies uzņemt. Imigrantu integrācija Latvijā un Polijā*. 2008. Sabiedriskās politikas centrs „Providus". Rīga, 2008.
44. Mežs, I. *Latvieši Latvijā*. Rīga : Zinātne, 1994.
45. Mežs, I. *Latviešu valoda statistikas spogulī*. Rīga : Jāņa sēta, 2004.
46. *Migranti Latvijā. 1944.–1989. Dokumenti*. Rīga : Latvijas Valsts arhīvs, 2004.
47. *Migration and Activism in Europe since 1945*. Ed. W. Pojmann. Palgrave Macmillan, 2008.
48. *Migrations et plurilinguisme en France. Cahiers de l'Observatoire des pratiques linguistiques, # 2*. Éditions Didier, septembre 2008.
49. *Migrācijas ietekme uz etniskajām attiecībām Latvijā*. Rīga : Sociālās alternatīvas institūts, 2008.
50. OECD. *From Immigration to Integration* [tiešsaiste], 2006. [Skatīts 21.08.2008.]. Pieejams: *http://www.oecd.org/dataoecd/5/55/37726512.pdf*.
51. *Politikas gadagrāmata. Latvija 2007*. Stratēģiskās analīzes komisija. Rīga : Zinātne, 2008.
52. *Population and social conditions* [tiešsaiste]. Eurostat. Statistic in focus. 81/2008. [Skatīts: 14.03.2011.]. Pieejams: *http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-08-081/EN/KS-SF-08-081-EN.PDF*.
53. Salt, J. *Current Trends in International Migration in Europe*. Consultant's Report to the Council of Europe. March 2006.
54. Skujenieks, M. *Latvieši svešumā un citas tautas Latvijā. Vēsturiski statistisks apcerējums par emigrāciju un imigrāciju Latvijā*. Rīga : Valters un Rapa, 1930.
55. Skujenieks, M. *Latvijas statistikas atlass XX* [tiešsaiste]. Rīga : Valsts statistiskā pārvalde, 1937. [Skatīts: 15.05.2010.]. Pieejams: *http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/dati/04_iedzivotaji.pdf*.
56. Söhn, J. (ed.). *The Effectiveness of Bilingual School Programs for Immigrant Children,* Programme on Intercultural Conflicts and Societal Integration (AKI), Social Science Research Center Berlin (WZB). Berlin, 2005.
57. *Svešvārdu vārdnīca*. 3. izd. Rīga : Jumava, 2007.
58. Šterns, I. *Latvijas vēsture (1180–1290): krustakari*. Rīga : Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2002.
59. Švābe, A. *Latvijas vēsture 1800–1914*. Stokholma : Daugava, 1958.
60. *Valodas politikas īstenošana Latvijā: Valsts valodas centrs 1992–2002*. Rīga, 2002.
61. Valters, M. *Mūsu tautības jautājums. Domas par Latvijas tagadni un nākotni*. Rīga : Valters un Rapa, 1914.
62. *Vēstures atlants Latvija Eiropā* [tiešsaiste]. Rīga, 2008. [Skatīts: 12.03.2011.]. Pieejams: *http://www.omip.lv/kartes*.
63. Zagorskis, V. Imigrantu integrācijas sociālie aspekti ES [tiešsaiste]. Referāts 08.12.2006. konferencē *Migrācijas ietekme uz Eiropas politisko domu un lēmumu pieņemšanas procesu*. [Skatīts 15.12.2008.]. Pieejams: *http://www.va.lv/files/valdis_zagorskis_runa.pdf*.